

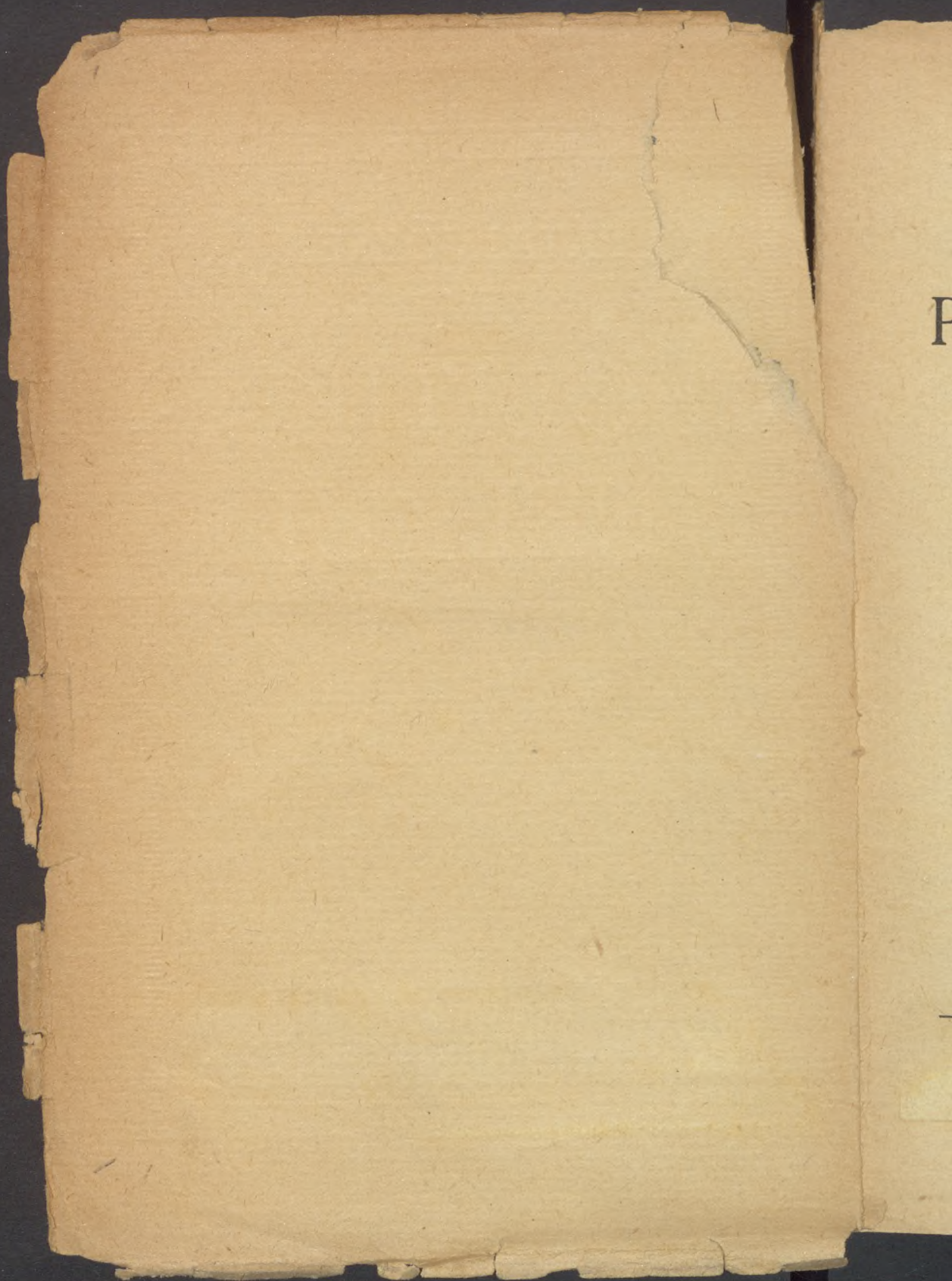
M
261.027
BZK

PATAI JÓZSEF

POLITIKA NÉLKÜL

MULT ÉS JÖVŐ TADÁS..

VI., RÉVAY-UT

PATAI JÓZSEF

POLITIKA NÉLKÜL

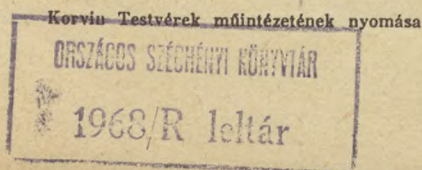
MULT ÉS JÖVŐ I ADÁSA

TARTALOM.*)

	Oldal
Bevezetés	3
Politika nélkül	9
„Miért háborognak a népek?”	16
Guttman bárók mauzoleuma	24
Nyugalom a holtaknak, béke az élőknek!	29
Krausz László sírján	38
A tíz pont és a tíz parancsolat	43
Igenis az a kérdés	46
Személyes ügyben	49
Nemzet és nemzetköziség	56
Vitézek és nyomorgók	62
Kiss József a „ghettoépítő”	66
Zsidó hősök két bőröndben.	77
A „lármás” és a „csendes”	80
Válasz némi ferdtésekre és koholmányokra	83
„Legitim kereskedelem”	87
Hegedüs és Héjjas	90
„A koronás király parancsát...”	94
„Mi közünk hozzá?”	99
Emberséget a jótékonyságban!	102
Két levél és egy szelid megjegyzés	107
Királykérdés — Zsidókérdés	114
Hogyan sztrájkoltak a tanárok?	117
Beszéljünk egyszer a siberekről!	121
Tollhegyről	124
Az sem volna csoda, ha így szóltak volna Gold-	
bergerék...	124
„Kultura és faji hagyományok”	126
Megkaptam a forgalmiadó-ívet	127
Jezsaiás próféta mint pesti rabbi	126
Három arckép alá	132

*) Ezek a cikkek és beszédek a Mult és Jövő betiltott politikai hetilapjában jelentek meg 1918. októbertől 1923. márciusig.

M 261. 027

Politika nélkül csináltam politikai hetilapot a zsidóságnak, megküzdve sok üggyel-bajjal, nehézséggel, dacolva kolportázsjoggal és egyéb veszélyekkel, míg végre lecsapott a politikai nemezis és a belügyminiszter 38204/1923. VIII. számú magas rendeletével betiltotta a Mult és Jövő c. „sajtótermék“ további megjelenését. Az igen szépen és tiszteletreméltóan kifejtett indokok szerint: „a Mult és Jövő oly kiméletlen tendenciával tárgyalja az eseményeket és törvényes intézményeket, hogy az a közrendre és közbiztonságra a legnagyobb mértékben aggályos.“ Sőt annyira aggályos, hogy „külpolitikai érdekeink veszélyeztetésére alkalmas.“

Tudatában voltam annak, hogy nem vagyok politikus. Sőt mindig valami ösztönszerű irtózást éreztem azzal a csalafinta machinációval szemben, amely „politika“ címen reáterpeszkedik az egész életre, háttérbe szorítva tudományt, művészetet, alkotást, kulturát. Világháború és ál-béke, szovjet és ellenforradalom, kurzus és különítmény, állami és egyéni akció, fehér, vörös és zöld terror, képviselőházi és népszövetségi frázisjáték, — ez mind politika, amit nem szerettem. De azt mégsem gondoltam volna, hogy annyira nem konyitok a politikához, hogy még a legelemibb fogalmakkal sem vagyok tisztában. Hogy például nem a „numerus clausus“ és hasonló „törvényes“ intézmények rontják az ország hírnevét, nem az egyetemi „események“ és hasonló fajvédelmi akciók „veszélyeztetik külpolitikai érdekeinket“, hanem éppen a Mult és Jövőnek

az eseményekről szóló „kiméletlen“ kritikája. És nem az antiszemitizmuson élösködő lapok pogromos izgatása a békés munkájukat végző zsidó polgárok ellen „aggályos a közbiztonságra és közrendre“, hanem az ezekkel a féktelen uszításokkal és rágalmakkal az igazság tiszta vértetében szembeszálló Mult és Jövő.

Hiába, nem vagyok politikus és bizonyára a belügyminiszter oldalán van az igazság. Abban pedig mindenestre igaza van, hogy nem politikus eljárás megnevezni a gyermeket a maga nevéen és kipécézni a dolgokat a maguk teljes és nem mindig ártatlan meztelenségében. Minden dolog vagy eset, bizonyos „kimélet“-re szorul. Eltekintve attól az ősrégi kipróbált közmondástól, hogy „mondd meg az igazat, betörik a fejedet.“ A politikai tizparancsolat legelseje tehát: kiméld tenmagadat! Fölösleges nyiltan beszélni Hegedüsről és Héjjasról, vilézekről és nyomorgókról, királykérdésről és zsidókérdésről, hősookról és mártirokról. Kerüld óvatosan a kását, nehogy megégesd a szádat!

Ez az, amit nehéz megtanulni annak, aki nem született politikusnak. Pedig politika nemcsak a zsidóság külügyeihez kell, hanem belső ügyeinél jóformán még inkább. Akiben van egy szemernyi „politikai érzék“, nem fog zsidó kulturáról beszélni, amikor politikától visszhangzik minden berek és a zsidó hitközség is a politikai sebesültek és rokkantak hatalmi szanatóriuma lett. És akiben van némi politikai tapintat, nem fogja az ódon héber nyelv miatt magára zudítani az összes izraelita és félizraelita napilapok és hetilapocskák bösz haragját. Vagy micsoda „kiméletlenség“ kipellengérezni egy kikeresztelkedett politikust, amikor volt hitsorsosai meg akarják választani nemcsak képviselőjüknek, hanem vezérüknek, sőt talán — hitközségi elnöküknek is! Mire való betörni ünneprontónak a zsidó Kinizsik közé, akik hősi halottakkal a fogaik közt ropják a tüntető

dervis-táncot? És az sem egészen politikus dolog, hogy egy poéta beszéljen a „siberségről“, ha mindjárt szegénybélyegül akarják is rásütni a zsidó kereskedők homlokára általában. Mi köze a poézisnek a kereskedelemhez? És mire való leckéztetni a gyűlöletet ébresztő zsidó törtetőket és pöffeszkedőket, perlekedni a rabbit, tanítót éheztető gazdag hitközségekkel és emberségre oktatni a jótékonyság játékos sportlovagjait és kergetőző műlovarnóit, amikor hálásabb és könnyfacsaróbb szép strófákat zengeni a zsidó szivről és arról a tizenhatéves kis leánykáról, aki megható levélben közli a szerkesztő bácsival, hogy nagynénikéje szerencsésen megérkezett Braziliából és megajándékozta ezer dollárral, aminek az öröme a jószívű gyermek küld a szegény éhező egyetemi hallgatók részére nyilvános nyugtázás céljából — száz koronát. Nem hálásabb-e hizelegni „Izrael nagyjai“-nak, mint megmutatni a régi nagyság igazi képét? És ha az egyedül üdvözítő „pártpolitika“ úgy kívánja, bűn-e ma hitvány árulónak bélyegezni azt, akit tegnap még méztől csepegő himnuszokban Mózeshez, Józsuához, Jezsajáshoz, Jerémiás és Jezekiel prófétákhoz hasonlítottunk! Hiába. Politika az politika! És talán árulásszámba megy az is, ha elárulják, hogy bizony minden orthodox és neolog zsinagógában a héber imakönyvből naponta reggel és este Cijon felépítéséért imádkoznak, holott Cijon felépítése orthodox és neolog ritus szerint egyaránt hazaárulás!

Három és fél esztendeig szerkesztettem a Mult és Jövő politikai hetilapját és amikor a betiltó miniszteri rendeletet kézbesítettek, az első meghökkenés után, a megmaradt politikamentes havi folyóirattal vigasztalódva, megpróbáltam rezignáltan visszapillantani erre a korszakra. Nem azért, hogy adatokat gyűjtsek gyászbeszédre egy halott „sajtótermék“ fölé, amely remélem, fel fog támadni, hanem hogy egy-egy dokumen-

tummal megrögzítsek egy-egy pillanatot ebből az izgalmas és izzó időből, amely a zsidóság belső életét acélosabbá kovácsolta. Mert a „kurzus“-nak ez a periódusa a magyar zsidóság történetében valóban páratlan és olykor-olykor szinte káprázatos volt belétekinteni. Mintha fülünkkel hallottuk volna a történelem sodrának zuhogását és meztelen mellel, lihegő erőfeszítéssel kellett uszni az ár ellen.

Olykor felvetette a hullám azokat, akik az árral usztak és azokat, akik alámerültek a háborgó vizekbe, hogy hiú gyöngyöket halásszanak — és a lélek megtelt undorral és megvetéssel.

És olykor összeverődött a partokról a „mentők“ éneke, amint saját hangjukban gyöngyörködve zenebonás kórusban zengtek: „a zsidó a vízbe full a zsidó a vízbe full“ — és ezek is úgy tunktek, mint akik a megfulladtak ékszereti után hadonásznak az éj sötétjében . . .

Olykor pedig láttam, amint a vizek lecsendesednek, a vihar elül és a fészekbe visszatért galambok újra kirepülnek és csapongó szárnyakkal és hűtlen turbékolással eltűnnek a sötét messzeségben . . .

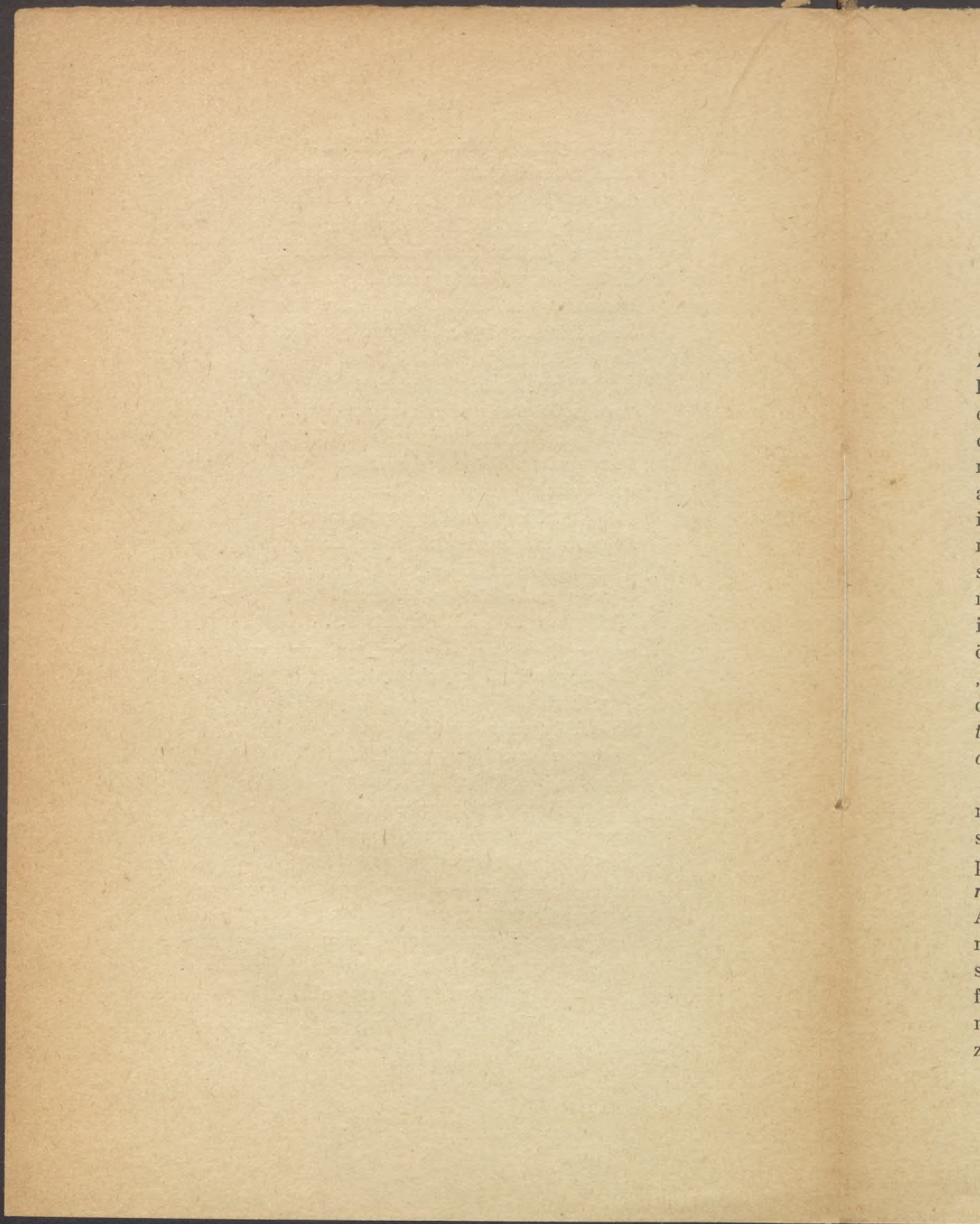
Ilyen éjjeli vízióban támadt ez a vers, a lankadó harcok szomorú elégiaja, új harcok sóvárgásának fájó sóhaja. „Látomás az éjjelben“:

Rámsúlyosodott az éjjeli csend,
Az Urnak keze halkán rámpihent,
És volt hozzám Istennek szava: „Lásd!
Ez itt a nép, mely gyilkol látomást!
Prófétaölő, korcs, kemény nyakú,
Szive igék előtt bezárt kapu,
Nemese kapzsi, nagyja csöcselék,
Beszédes papja hizelgő cseléd . . .
Bűzös zsigert áldoz az áldozár
S lesik, hogy füstje értük égbe száll,
Arányat, ezüstöt adtam nekik

És aranyukat Baalnak lengetik . . .
 S ha jönnek Hozzám s megtöltik csarnokom,
 Imájuk álnokság az ajkukon . . .
 Bús romjaimról fohászt zengenek
 Bús romjaimhoz cudar hűtlenek . . .
 Ha templomukban zúg zsoltárszavuk,
 Bezárom egem, ledörgöm: „Hazug!“
 S mit kér könyörgve, hallgasd, jámbora?
 Legyen bő zsirja, husa és bora!
 Koncért vonítanak, mint éhes ebek,
 Nem érzik, Én is vérzek, szenvedek . . .
 Mind magáért sir, magáért nyöszörög,
 Nem érzik: Nekem is fájdalom örök,
 Én is sirok, mióta sir a Rom,
 És gyászol a szent Olajhegy-orom,
 Zokogva bolygok mennyek rejtekén,
 S minden sebüktől sajgok, égek Én . . .
 Könnyezem a könnyet s vérezem a vért, —
 Ki imádkozik Megváltásomért? . . .

— — — — —
 Te pedig, némulj el, ember fia!
 Pusztába vész itt Ige, prófécia,
 Fojtsd torkodba, ha kitör, a szót,
 Virágot sebez itt giz-gaz, bozót,
 Pálmára kúszik dudva és csalán, —
 Ezeknek lennél látnokuk talán?
 Szorítsd be öklöd, hűnyd be szemed,
 Míg haragom mindent el nem temet! . . .

— — — — —
 Így szólott hozzám Adonáj szava,
 Midőn rámsúlyosodott az éjszaka.
 S én az éjbe burkoltam arcomat:
 „Uram, engedd harcolni harcomat! . . .“

Politika nélkül.

Ünnepi beszéd a Józsefvárosi Zsidó Népkörben.

Hölgyeim és Uraim! Mialatt Önök itt a Józsefvárosi Zsidó Népkör nemes tradícióihoz híven egy-két órát a kulturának, a művészetnek szentelnek, kint a fórumon elszánt, harcos politikai pártok vivják egymással nagy csatáikat és apró csetepatéikat. Hangos jelszavak nyilai röpködnek a levegőben és a küzdelemben belesodródott a zsidóság is, amely az utóbbi időben a maga büszke izoláltságában a régi folytonos kifelé kacsintás helyett, már-már emelkedett öntudattal befelé kezdte szegezni szemeit. Fájdalom, odáig jutottunk, hogy a politika miazmái kezdik megmérgezni a zsidó közélet levegőjét is. A megpróbáltatások kalapácsai alatt egy darabig összekovácsolt zsidóság kezd széthúzni és bomlani. „Melyik politikai párthoz tartozol?” kérdi a zsidó a zsidótól, testvér a testvértől. *És kiméletlen küzdelmet folytatnak zsidók zsidók ellen, mert nem ebbe, hanem amabba a politikai klubba járnak.*

Pedig bizonyos, hogy a zsidóság léte, fennmaradása, jövője — és zsidó szempontból ez a legfontosabb — nem függ semmiféle külső vagy belső politikai párttól, hanem tisztára csak attól, hogy mennyire marad hű a zsidóság önmagához, multjához, tradícióihoz! A ma még olyan féktelenül háborgó politikai hullámok egyszer csak lecsendesednek, a zavaros vizek egyszer csak megtisztulnak, a sötét láthatár egyszer csak felderül; hiszen minden politikai korszak csak egy-egy muló epizód az örök történelemben, és az örök nép, a zsidóság várhat. De ha egyszer kitépődik a maga talajá-

ból, ha elszakad azoktól a gyökerektől, melyek az ősi zsidó szellem mélyébe ereszkednek alá, akkor hiába minden, akár vihar dölja, akár napsugár süti, menthetlenül elsorvad, elpusztul.

Vázsonyi Vilmos említette a minap, hogy azok közül a fiatal emberek közül, akik annak idején az úgynevezett *receptióért* küzdöttek, sokan a győztes harc után *áttértek* a régen recipiált, vagy receptióra nem szoruló vallásra. *Megtörténhetett tehát az a szegény, hogy akik az izraelita vallás politikai befogadásáért harcoltak, egyszerűen hátat fordítottak az izraelitáknak és kikeresztelkedtek!* Ime a legjobb fokmérője annak, hogy milyen kevés értéket jelent a zsidóság számára még az a politika is, amelyet a zsidóságért folytatnak! Mit használt a zsidóságnak a receptió, amely különben is csak írott malaszt maradt? Mit használt, hogy az állami törvényhozás „*elismerte*” vagy „*bevette*” a zsidó vallást, mikor a zsidó házakból egyre kipusztult a zsidó törvény tisztelete és a zsidó koponyákban egyre ritkábban volt „*bevett*” a zsidó szellem? Nekünk a zsidóság jövője a fontos. *És a zsidóság fennmaradása szempontjából többet jelent, ha két gyermekkel több ül a zsidó iskolában, mint ha még két zsidó képviselő ül a parlamentben! És az, hogy képviselve van-e a zsidó gyermek tudásában a héber, tud-e egy mondatot eredetiben elolvasni a Bibliából, életbevágóbb a zsidó jövő szempontjából, mint az, hogy lesz-e a zsidóságnak képviselője a főrendiházban, vagy nem!*

Régi talmudi legenda szerint: mikor az Ur Isten lenéz a földre és látja az emberek hiú viaskodásait, gonosz marcangolásait és hitvány hajszáit, felgerjed a haragja és felindulásában szeretné elpusztítani a világot; de ekkor szeme odafordul a tanházak felé, ahol gyermekek és ifjak könyveik fölé görnyedve szent tanokba merülnek, — a tanulók szájából felszálló lehellet

mint tömjénillat párázik az ég felé és az Ur haragja megengesztelődik. Gyönyörű legenda! A zsidó nép hit: a jövőben és törhetetlen bizalma, hogy a tan, az eszme megtöri az emberi gonoszságot. De mi lesz, ha a zsidó tanházakból nem száll fel többé a gyermekszájak tömjénillata, ha a zsidó gyermekajkak elnémulnak, ha héber könyv nem nyílik meg többé előttük?

Kétségtelenül súlyos idők nehezedtek most a zsidó ifjúságra. A zsenge lelkeket kitették a viharak, törvénytelen törvény kikergette a zsidó ifjúságot a tanulás házaiból. Kinek ne fájna a szíve, amikor arra gondol, hogy *„jaj a gyermekeknek, akiket száműzték atyjuk asztala mellől,“* keserves ez a *„gólusz a góluszban,“* amelyet a gonoszság szelleme idézett elő. De mégis *nem habozom kimondani, hogy minden kívülről erősített numerus claususnál, én a zsidó jövő szempontjából katasztrófálisabbnak tartom azt a belső numerus clausust, amelyet a zsidóság maga teremtett és amely abban nyilvánul, hogy a zsidó ifjúság öt százaléka sem ismeri a zsidóság nagy múltját, szellemének halhatatlan alkotásait, a zsidó kultúrának örökértékű kincseit!*

Ez a numerus clausus kétségtelenül sokkal nagyobb szerencsétlensége volt a zsidóságnak, mint az, amelyet Haller István alkotott. A *„kurzus“* törvénye el fog mulni a kurzussal együtt, a szenvedés pedig csak megacéloítja az ifjú lelkeket. De hogyan tegyük jóvá azt a másik numerus clausust, amelyet a sok évtizedes zsidótlan nevelés mért reánk, sokkal súlyosabb csapásul? Ennek köszönhetjük, hogy a zsidóság nagy tömegei elzsidótlanodtak, hogy idegen lett előttük minden, ami zsidó, még az is, ami a zsidóságban egyetemes érték, az is, ami a zsidóság szelleméből az egyetemes kultúra közkinccse lett!

Ennek köszönhetjük, hogy a mi Bibliánkat kezdték már jobban ismerni a protestánsok, mint a zsidók. En-

nek köszönhetjük, hogy a zsidó mult megtagadása szinte divatos lett, hogy a zsidó renegátság megszűnt lelkiismereti kérdés lenni. Ennek köszönhetjük, hogy minden zsidó önérzeti megnyilatkozásra reáterítették a vörösposztót: cionizmus. A keresztény templomokban, Dávid király és a többi zsidó költők zsoltáraiba öm-
lött a szenvedők sóhaja, a magyar hazafias bubánat, a nemzeti elnyomatás idején Jeremiás sirámaival öntötte ki fájdalmát, Cion leányával, aki „Sírva sír az éjszakában és könnye pereg orcáira. . .“ és ugyanekkor szolgálva aljasodott zsidók megbokrosodtak, ha egy versben, egy imában a Cion szóval találkoztak. Mi közünk Cionhoz, Dávidhoz és Jeremiához?

Mi köze egy emancipált és recipiált izraelita vallású polgárnak Juda Halévihez, régi vagy mai héber poétákhoz? — ezt a kérdést vetette fel egyik előadásommal kapcsolatban egy vidéki hirlapíró, még pedig zsidó hirlapíró természetesen. — *Hát odáig jutottunk, hogy ma már magyarul kell, hogy mi közünk nekünk ahhoz, ami a mienk, mi köze a zsidónak ahhoz, ami zsidó!* A régi és halott latin irodalomhoz, a klaszszikus görög kultúrához van közünk, még a japáni és kínai is az általános műveltséghez tartozik, de a héberhez, amely együtt virágzott ókori latin és görög klaszszikus testvéreivel, a héberhez, amelynek középkori gyönyörű gyümölcseit keresztény humanisták, fejedelmek és főpapok gyűjtötték egybe és mentették meg az utókornak, a héberhez, amely ma is él, virul és pompázó virágokat hajt az egyetemes kultúra számára, nekünk zsidóknak semmi közünk, mivelhogy az — zsidó!

Pedig ha van valami, ami a sokat hangoztatott „zsidó destrukció“ vádját elnémíthatja, csak az, ha újra meg újra rámutatunk arra a nagy, konstruktív, építő s az egész emberiséget átfogó szellemre, amely évezredek óta sohasem szűnt meg teremteni, alkotni. Önma-

gunk megtagadásával sohasem férközünk közelebb nem-zsidó polgártársainkhoz. Ellenkezőleg. Ha van valami igazság is a „zsidó destrukció“ vádjában, amely annyi szenvedést zúdított reánk, ezt is azoknak a zsidótlan zsidóknak köszönhetjük, akik a zsidó tradíció talajából kitépődve gyökértelenül és talajtalanul lebegtek a levegőben és a zsidó hagyomány tiszteletéből kivetkőzve elvesztették fogékonyságukat mindenféle nemzeti hagyomány iránt. A zsidó kultúra terjesztése, a zsidó ifjúság lelkének visszaplantálása az ősi zsidó talajba, nemcsak zsidó szempontból égető fontosságú, hanem egy-szersmind nagyjelentőségű hazafias munka is!

Hölgyeim és Uraim! A legutóbbi három esztendő eseményei egy fájdalmas meggyőződést vittek át a köz-tudatba. Szinte közhely lett, hogy „a zsidókat a kurzus visszapofozta a zsidósághoz.“ És valóban a politikai reakció viharában a zsidóság nemcsak összebujt, nemcsak az összetartás gyönyörű példáit mutatta, hanem fokozott érdeklődéssel fordult a maga szellemi értékei felé is. De a pofozás minden körülmények közt meg-szégyenítés. És én nem tudnék a zsidóságra megszégye-nítőbbet, mint ha kiderülne, hogy öntudatát nem belül-ről sugározza ki az önérzet, hanem csupán csak kívül-ről diktálja belé az elnyomatás, a dac. *Mi sem volna szégyenletesebb, mint ha a zsidóság a maga hitének és szellemi kincseinek értékelését nem önmagából me-ritené, hanem attól tenné függővé, hogy hogyan áll a „kurzus“ és beszél-e még a nemzetgyűlésen Budavári!*

Igaz, hogy ez sem volna túlságosan új jelenség a történelemben. Hiszen már a midras szerint is „az a gyűrűátadás, amellyel Ahasvérus király megpecsételte Hámán végzését a zsidók kiirtásáról, többet használt a zsidóság magábaszállásának, mint amit negyvennyolc próféta prédikált Mózes-től napjainkig.“ És még csak a mult század elején is a kitűnő Sámuel Dávid *Luzzatti*.

a nagy olasz héber tudós és poéta keserűen kifakad, hogy „míg az üldözés és elnyomatás századaiban a zsidó hithűség hőiesen, halálmegvetéssel dacolt minden megpróbáltatással, a szabadság korában az emancipáció után, amikor senki sem gördít zsidósága elé akadályt, önmaga megtántorodik és hűtlenül elveti ősei nyelvét, szellemét.“ A Luzatti-unoka, aki olasz miniszterelnök lett, már nem sopánkodott ilyen problémákon és mikor egy zsidó üggyel fordultak hozzá, egyszerűen kijelentette, hogy ő nem zsidó, hanem *olasz* politikus. Kétségbe kellene esni, ha csakugyan mindig megmaradna ez a szomorú fordított arány a zsidóság és a szabadság között, ha az *emancipáció* mindenütt elpusztítaná a zsidó lélek *autoemancipációját*, a zsidóság önmegbecsülését. *De ha valóban ez volna a sors végzése, hogy választani kell a zsidóság fennmaradása és a szabadság között, akkor egy pillanatig sem haboznék kimondani, hogy inkább jöjjön újra a ghetto és elnyomatás zsidósággal, mint szabadság és egyenlőség a zsidóság elpusztulásával!*

De ebben az ünnepi órában ne idézzük fel ezt a lesújtó perspektívát. A zsidó jövőnek záloga a zsidó lélek mélyén ragyogó kincs, amely nem kívülről kapja fényét, hanem vajudó évezredek át csiszolódott és fényesedett a történelem titokzatos méhében. És ha itt-ott, időről-időre elhomályosodott is, az ősi fény újra kisu-gárzott ősi erejében. A *zsidó renaissance* tavaszi szellője leng újra a zsidó lélek fölött. Soha annyi alkotásban nem mámorosodott a zsidó génus ilyen rövid korszak alatt, mint az utóbbi néhány évtizedben. „Uj szellők járnak“ dalolja legnagyobb élő héber poétánk, *Bialik*:

*Oh csodás látomás! Boldog a szem,
Mely egy sugarat rejtve elteszen.
S ha szívünk öröme még elborul*

*És felhők szárnyán szállnak gyászdalok,
E sugár akkor is
A könnyeinken mindig átragyog . . .*

A magyar zsidóságot a szenvedés vezette vissza a zsidósághoz, de itt, a zsidóságban, a zsidóságra való intenzív ráélmelésben kell hogy találja felemelkedését, örömét, büszkeségét, önértetét és boldog öntudatát.

A zsidóságnak csak meg kell ismernie azt, ami az övé és akkor hűséggel és büszkeséggel fog kitartani a maga eszményei, hagyományai és szellemi értékei mellett. Azért tartom én a zsidó kultúra terjesztését fontosabbnak minden politikai vívmánynál. Azért hirdetem és hangsúlyozom mindenütt: *Zsidók, ismerjétek meg önmagatokat, hogy ne vesszen el az önértetek, ismerjétek meg a multatokat, hogy ne vesszen el a jövőtök!*

„Miért háborognak a népek?”

— Válasz a körtámadásra. —

Rövid külföldi utamról hazaérkezve, elém raktak egy garmada ujságot, pestit és vidékit, kurzusbélit s destruktivet, antiszemitát és izraelitát, magyart meg németet, valamennyiben piros ceruzával megjelölve kisebb-nagyobb cikkek, karcolatok és jegyzetek, melyek az én józsefvárosi beszédem körül fujják a harci riadót. Erre a nagy megtiszteltetésre igazán nem lehettem elkészülve. A mai száraz politikai szélviharban a beszédnek és szónoklatoknak olyan rettentő számuma söpör végig szerencsétlen hazánkon, hogy valóban a Gondviselés különös kitüntetésének kell tekintenem, hogy éppen az én szerény beszédem kavarta fel ezt a sok port, hamut és homokot. Pedig én csak néhány zsidó lélek mélyén akartam felpizskálni a parazsat, ott, ahol még lobog egy-egy szikra az ősi tűzből, régi oltárok szent lángjából.

„*Lomo rogsu gójim?* — kérdem — miért háborognak a népek?” (Bocsánat a héber idézetért! Nem *zsargon*, hanem Dávid király klasszikus szavai ezek.) Belső, sőt legbensőbb zsidó misszióról volt szó, a zsidóság fennmaradásának súlyos problémájáról, zsidó lelkek megerősítéséről a zsidó Tanban, zsidó akarat megacélosításáról a sok évezredes zsidó etikával és kultúrával, — mi köze ehhez a kurzus-sajtónak, amely a zsidóságot testen-lélekben idegennek hirdeti? Vagy mi köze ehhez Az Estnek, amelynek szerkesztője a magyar zsidóság legkritikusabb idejében magára nézve igen egyszerűen oldotta meg a zsidó-kérdést — *keresztvizzel?* Az Estnek

körülbelül ugyanabban a számában olvasok egy áhitatos hirt, mely szerint Prohászka püspök azt hirdette, hogy „legfontosabb az eggyé-válás Krisztus vérével a szentmise áldozatban“. Merészkedett-e Az Est ezt a felfogást is nagyképüsködve középkorinak, klerikálizmusnak „meghangfogózni“, amihez talán inkább arrogálhat magának jogot az antiszemita-módra „zsidó szerkesztő“-ről csevegő *ujkeresztény szerkesztő*?! És miért több a kivetni való azon, ha én zsidó szempontból a legfontosabbnak hirdetem az eggyéválást Jesajás, Jeremiás és a többi próféták lelkével? Mi kifogásolni való van azon, ha azt mondom, hogy a zsidó ifjuság lelkét vissza kell plántálni az ősi zsidó szellem talajába, különben elszárad és elpusztul?! Az Est mulat rajta, hogy olyan fontosnak találom a Biblia „eredetijét“, ami szerinte afféle „kedvelt zsargon-nyelv“. Ezen a tettetett naivitáson cseppet sem csodálkozom. Pfefferkorn és társai óta tudjuk, hogy a renegátok nyíltan vagy alattomban előbb-utóbb minden fegyverzetükkel elhagyott testvéreik ellen fordultak és nem kimélték a zsidóság legdrágább kincseit, legszentebb ereklyéit sem. De csodálkozom a keresztény kurzus-sajtón: vajjon a gyűlölet annyira elvakította már, hogy tagadni akarják, hogy a *héber* (nem *zsargon*!) Biblián épült fel a kereszténység egész eszmevilága?! *Talán tagadni akarják, hogy a héber nyelvet és irodalmat mint kötelező tantárgyat tanítják a katolikus szemináriumokban?* És ha én ugyanerre buzdítom a zsidó ifjuságot, hogy mélyedjenek el a *héber* irodalomba és ismerjék meg a zsidó génus egyetemes értékű alkotásait, — akkor nem az etikát és a kulturát szolgálom, hanem a hazát árulom? Miért? „Ötvenezer koronás pályadíjat“ tűzök ki én is, ha ezt akár Az Est, akár A Nép, akár a Nemzeti Ujság, akár a Szózat, akár a Magyarság megmagyarázni tudja!

Sir Thomas Bodley, a nemes angol humanista

főúr keresztény létére egész vagyonát áldozhatta arra, hogy összegyűjtse és megmentse az utókornak Juda Halévi, Gabiról, Ibn Ezra és a többi középkori héber költők verseinek kéziratait, — és én amikor ezeket az oxfordi Bodleyanából elhozom és átadom magyar nyelven a magyar irodalomnak, nem magyar kulturmunkát végeztem, hanem gheztót építettem? Juda Romano Róbert nápolyi király héber tanítója és udvari poétája volt a XIII. században és én, ha ma róla szólok, nem literatúrát, hanem klerikalizmust műveltem? Micsoda bődületes együgyűség általában zsidó klerikalizmusról beszélni, amikor a zsidóságnak semmiféle egyházi hatalma nincsen és az egész zsidóság épületének pilléreit annyira kimosta az asszimiláció sodra, hogy a nép húfiai kétségbeesetten sietnek alátámasztására, hogy össze ne düljön?!

A kurzus-lapok szerint ez a mentő munka „állásfoglalás az asszimiláció ellen.“ Sőt a Nemzeti Ujság azért haragszik legjobban, mert a kikeresztelkedést *szégyennek* mondtam. (Talán Az Estnek is titokban ez fáj!) A zsidó kultúra terjesztése mindenestre öntudatos zsidókat teremt és nem nagyon kedvez a kikeresztelkedésnek. De ha ennek az érdekében akarják a zsidó tanítást elnyomni, tessék egyszerűen javaslatot előterjeszteni a *zsidó hitoktatás eltiltására!* Hiszen a „*numerus clausus*“ szellemével ez cseppet sem ellenkeznék. Sőt bizonyára akadnának zsidónak mondott lapok, akik ehhez szívesen tapsolnának. Célt azonban nem érnének ezzel sem! Volt már erre példa a zsidó történelemben, amikor erőszakkal akarták a zsidó vallást kiirtani és a hellenizmus zsidó zsoldosai és a husosfazék zsidó imádói segédkeztek a lelki kivégzéseknél. De akkor is akadtak makkabeus lelkek, akik készek voltak mindent feláldozni a zsidóságukért. Mikor a rómaiak eltiltották a zsidó tan terjesztését, kopár sziklák közé rejtőztek a

mesterek és itt avatták fel tanítványaikat: „Fussatok gyermekeim, fussatok“ — szólt az agg Rabbi Jehuda az ifjakhoz, — „vigyétek tovább az örökséget“, ő pedig mozdulatlan maradt a helyén, míg valósággal rostává nem lótték a római legiók nyilai.

Nem tulajdonítok valami túlságos nagy jelentőséget annak a nyilzápornak, amelyet reám a különböző barátságos és ellenséges sajtóorgánumok zuhogtattak. De kénytelen vagyok leszögezni a tényt, hogy összefüggésükből kiszakított szavaimat az egész vonalon olyan értelmetlenül elferdítették, hogy nem tudom, a mi zsurnalisztáink felületessége-e nagyobb vagy rosszhiszeműsége? Sem zsidóságból, sem hazafiságból senkitől lekért el nem fogadok. Több mint két évtizede szolgálom a zsidóság ügyét a nyilvánosság előtt és amikor zsidó ügyről volt szó, soha semmiféle más szempontot vagy mellétekintetet nem ismertem. A Józsefvárosban tartott beszédemben a zsidó jövő nagy kérdéséről szoltam, arról a problémáról, amely a zsidóság fennmaradásáért aggódó lelkeket az egész világon foglalkoztatja. Belső zsidókérdés ez, amely nem érint semmiféle külső politikát. Sőt éppen az a lényege, hogy a zsidóság a maga lelki energiáját ne kint a fórumon, a politika nagy surlódási felületein élje ki, hanem benn a maga hivatásának teljesítésében, belső szellemi értékeinek fejlesztésében és továbbplántálásában. Mi kifogása lehet ez ellen azoknak, akik éppen a zsidóság politikai térhódítását és szellemi proletariátusának előretörését használják fel a zsidóság ellen izgatóanyagul? Nem a zsidóságnak belső elmélyítése-e a legjobb út a zsidó lélek expanzivitásának levezetésére? És hazafias szempontból? Sehol sem élnek vissza annyit a hazafiság jelszávalával, mint minálunk. Itt mindenki a maga egyéni akcióit, érdekeit és üzleteit a honmentés palástjával takar le. De vajjon nem igaz-e, hogy a zsidók közül

csak a tradíciókból kivetkőzött renegátok és félrenegátok voltak azok, akik a magyar nemzeti érzést lábbal tiporták? Nem miattuk szenved-e az egész magyar zsidóság? És ha a zsidó ifjúságot hagyománytisztelőnek, tradícióhűnek akarjuk nevelni, nem oltunk-e beléje fogékonyságot és tiszteletet minden nemzeti hagyomány iránt?

Sohase féltse tehát tőlünk Az Est „a lázas válságban sinylődő felekezeti és társadalmi békét.” Sándor Pál mondotta el legutóbb egy gyűlésen az anekdotát Baron professzorról, aki szegény orthodox zsidó páciense megoperálásának honoráriumául a pajeszt kérte. „Minek kell az Önnek? Professzor úr?” — kérdezte a beteg. „Csak le akarom vágni, mert az antiszemitizmust csináll!” — „Mit?” — fakad ki a páciens — én csinállok antiszemitizmust? Kit bántok én? Kitől veszek én el valamit? Ön, professzor úr, Ön csinálja az antiszemitizmust! Ön, aki az egyetemen elfoglal egy katedrát, a társadalomban egy nagy pozíciót stb.” — Mi is a szivünkön hordjuk a társadalmi és felekezeti békét. A mi zsidóságunkkal, zsidó életkövetelésünkkel, vagy akár Az Est szerint: ghettónkkal, nem csinálhatunk antiszemitizmust. Legfeljebb az üzleti antiszemitáknak adunk itt-ott egy szegényes falatot, amin mint pompás koncon kéjes gyönyörűséggel rágódnak el. De a komoly és véres antiszemitizmust „Est”ék csinálják, akik parvenü prepotenciával szétterpeszkednek a haza szűken terített asztalán és balga felfuvalkodottságukban diktálni akarják a menüt az egész nemzetnek és nem veszik észre a villogó gúnyos szemeket, melyek a befelé kunkorodott pajeszt keresik a kölni és keresztvizzel lemosott halántékok mögött . . .

Természetes, hogy nem lehet megilletődés nélkül nézni azt a hatalmas munkát, amelyet a magyar zsidóság hazánk felépítésében végzett. A magyar zsidó lelke

összeforrt a magyar kultúrával, amelynek minden ágát pompázó gyümölcsökkel gazdagította. De ez a munka, ez az összeforrottság és főképp a belső harmónia csak mélyülni fog, ha minél magasabbra emelkedik az etikai színvonal. Ezt pedig hitem és meggyőződésem szerint csak a zsidó szellemi értékek belső ápolása mozgathatja elő. De ettől függetlenül a zsidóság fennmaradásának szempontjából mindenesetre ez a legdöntőbb tényező.

Különben nem én vagyok az első, sem az utolsó annak hirdetésében, hogy a hit, a kultúra ápolása fontosabb minden meddő politikai viaskodásnál. Régi zsidó tradíció ez. A régi mesterek még a jeruzsálemi falak védelménél, tehát még a speciális zsidó politikánál is fontosabbnak tartották a zsidó tanítás fenntartását. Rabbi Jochanan ben Zakkai csak a jabnei iskolát kérte az ostromló Vespasianus császártól, amikor az csak egyetlen kérés teljesítését ígérte. És amikor a Mult és Jövőt megindítottam, ezt az igazságot igyekeztünk a köztudatba átvinni és ezt a szemszöveget fejtegette dr. Hevesi Simon is egyik cikkében:

„A zsidó életben bizonyos egyoldalúság mutatkozik: — a politikai egyoldalúság. Jó zsidóknak érzik és nevezik magukat azok, akik politikai célokat tűztek ki maguk elé és ebben az irányban dolgoznak — eredménytelenül. Hiszen szükség van ilyen munkásokra is — ez kétségtelen. De a politizálás meddő és látszatos munkája nem nyelheti el, nem abszorbeálhatja teljesen a zsidóság egész lelki világát, egész lelki életét. A politikai törekvések meddőségét volt alkalmunk alaposan tapasztalni az egységesítő törekvések körül kifejtett buzgólkodásokban. Magyarországon a politikai ambíció dominál. Ez a morbus politicus ragadta hatalmába

a magyar zsidóságot is. Itt az ideje, hogy a magyar zsidóság egyházpolitikai műkedvelősködése átengedtesse a gyöngébbeknek, a magyar zsidóság erős egyéniségei és igazi kiválóságai láncsorban fogjanak kezét és vállvetve munkáljanak közre a zsidó hitélet, öntudat, meggyőződés és lelki élet föllendítésén, megszilárdításán. — Egy bizonyos: egy szellemi kapcsolatnak megteremtése, egy lelki világ elővarázsolása, egy gondolkörnek kisugározatása, egy szellemi világ kialakítása, melyben lelkileg átéljük a zsidóság világnézetét és megvalósítjuk társadalmat és hazát erősítő etikai erkölcs- és becsületrendszerét: *ez jobban egyesít és jobban erősít minket és több becsületet szerez felekezetünknek, mint minden meddő politikai viaskodás!* Hadd szóljon üdvözetem a Mult és Jövőnek, mely híven szolgálja a nagy feladatot: magyar zsidó kultúreléletet a magyar zsidóságnak! És szól üdvözetem a napról-napra növekedő tábornak, akik megértették a szöveget, hogy új életnek kell támadnia Izraelben és a megértő lelkek jövőbelátó hívő hatalmával ragaszkodnak az Omike és a Mult és Jövő programjához! (1912 szept.)

Hogy annyi esztendő munkája után nagy vagy kicsiny-e az a tábor, amely ezeket a tanításokat magáévá tette, nem tudom. „Mikroszkópikus jelentéktelenség“-ről van-e szó, mint ahogy Az Est hiszi, vagy a magyar zsidóság „nemzeti főköltő“-jéről, akinek több a hive, mint Az Estnek, ahogy A Nép véli? mindegy. „Izrael maradékáról“ beszélt mindig a próféta, mint a zsidó jövő magjáról. És bizonyos, hogy zsidó szempontból száz jó és igaz zsidó értékesebb, mint százszor ezer félzsidó és félrenegát. Hogy is dalolja Gordon? (Bocsánat, hogy héber költőt idézek):

„... De bárhol vagytok s bármily kevesen,
 Könnyes szemetek nyelvünkön pihen
 S szóltok hozzám: „testvér, előre csak!”
 És csóválhatják fejüket sokan,
 Én dalolok, dalolok boldogan,
 S ti értitek, mit dalaim zsonganak...”

Szólnom kell még valamit a stilusról. A „Zsidó-bilidő” nem új nóta a zsidó kérdésben és nem is új argumentum. Hogy a kurzus-lapok sűrűn élnek vele, nem csoda. Elvégre ez a kenyerük. De hogy Az Est ugyanolyan stilusban adja tovább a gorombaságokat a szomszédba, ahogy azokat „eredetiben” napról-napra a tulsó partról kapni szokta, — mindenesetre megfosztja őt attól a képzelt jogtól, hogy mint az izlés és illem magistere lejtse a táncot. Én nem fogom követni ebben a lihegő nyelvöltögetési versenyfutásban.

Végezetül jöjjünk egyszer tisztába a nevemmel, amelynek „eredetijét” olyan lázas mohósággal kutatták és találgatták a legutóbbi sajtókampány csatamezején. Becsületszavamra kijelentem, hogy nem voltam sem Pollák, sem Pollacsek, sem Pateles, hanem — Klein. De nem vagyok semmiféle rokonságban a másik Kleinnal: Miklós-Klein Andor úrral. Ő talán a bevándorolt kazár ágból származik, hogy olyan könnyen cserélte fel a Tórát Bangha páter imádságos könyvével, míg a Patai-Kleinok az ősi kanaáni nemzetségből származnak, akik ötezer év óta adják generációról generációra a zsidó kultura szeretetét.

Guttman báróék mauzoleuma.

Lélekemelő irodalmi esték és zsidó kulturünnepségek tiszta atmoszférájából hazatérve, hathetes távollét után ismét megcsapta arcomat a politikának portkavaró forgószele. Felfujt tusakodások és törpe perpatvarok színjátékai váltakoznak az aréna izzó porondján. Az örök, nagy és kis perek, amelyeknek talán sohasem lesz vége, ha csak be nem teljesedik a judeai próféta víziója, hogy „megtelik a föld tudással, mint ahogy vizzel teli a tenger. . .“ A politikai viaskodások, pártharcok és hirlapi csetepaték zürzavarából azonban leginkább az a jelentéktelennek látszó ujsághír ragadta meg a figyelmemet, hogy „a főváros nem engedélyezte kerepesi-úti temetőjében a Guttman-mauzoleum felállítását, mert az a bemutatott tervek szerint — nagyon nagyarányú volna!“

A zsidó asszimiláció tragédiájának egyik csúcspontja jegecesedik ki ebben a kis hirben. A nagy zsidó családoknak multja régi temetők süppedt sirhalmai közé ereszti gyökereit. Ide torkollott a ghe ttó szűk falai között lefolyt élet, amely külsőségeiben nem lehetett nagyon igényteljes, de annál gazdagabb volt bensőségekben, igazi tartalomban, eszményi hevületekben és felemelő ünnepi percekben, sőt napokban. A „nagy zsidó“ mértékét egyedül zsidó környezete határozta meg és a legnagyobb az volt, aki a legtöbbet tudott a zsidóságból, vagy aki a legtöbbet tett a zsidóságért. Az asszimiláció sodra új versenypályákra vetette ki a zsidó

energiákat és míg egyfelől megindult a nemes versengés a szellemi alkotás terén, irodalomban, művészetben, kulturában, másfelől megkezdte visszataszító terpeszkedését a vagyon, amely nem érte be azzal, hogy a zsidók között csilloghat, hanem kiterjesztette kihívó páváskodását az idegen portákra is és felfuvalkodott cifrázkodásával általános meghökkenést keltett.

Kétségtelen, hogy az antiszemitizmus rugói között ez a versengés a legerősebb és leghatékonyabb. És ez lett az asszimiláció legnagyobb tragikuma. Hiába az igyekezet a legmesszebbmenő beolvadásra, hiába hivatkoznak arra, hogy a zsidó erők nem a zsidóság ügyét szolgálják, hanem a befogadó nemzetét. Minden kiemelkedő zsidó egy-egy gyújtópontja a feléje szegeződő Árgus-szemeknek. És amikor nagy nemzetek öldösik egymást anyagi javakért, hiába várjuk azt a lelki megtisztulást, amely boldogan örvend azon, hogy gyarapodik a nemzet kincse, mindegy, akár zsidó, akár nem zsidó kéztől, vagy — kézben. Még a szellemi életben, a tudományban, a művészetben sem jutottunk erre a magaslatra. Itt is jobban szivlelik a szerényen meghuzódó kis ibolyát, mint a büszkén magasbalendülő pálmát, ha mindjárt friss, üde illatot terjeszt is maga körül.

Hát még milyen szemekkel kísérik a földi jólétnek száguldó automobilosait, akik csak a rossz és füstös benzinszagot hagyják maguk után az élet gyalogjáróinak!

Ezek a kiméletlen törtetők azok, akik a zsidóság talajából kiszakadva, ideges nyugtalanságukban valami örült futamban chimérák után vágatnak és nem törődnek azzal, hogy gyűlöletet, véres, vad gyűlöletet görgetnek az egész zsidóságra. Ezek azok, akiknek a lelke megnyílik minden idegen szépség előtt, csak a zsidó szépségek iránt érzéktelenek. Ezek azok, akik gyorsan

szerzett palotáikban hamis ősoket, „Ahnengallerie“-t szereznek és nem elégszenek meg az ötezeréves ősi nemességgel, mely patriarchákig és prófétákig vezet vissza származásukat. Ezek azok, akik az Operában az első páholyt, a lóversenyben az első lovat, a nyaralóban az első villát akarják és ha már kikeresztelkednek — Mizrach-ülést követelnek a Bazilikában és holtuk után a legszebb mauzoleumot a keresztény temetőben! . . .

Nem akarok kegyeletsértést elkövetni. Nem akarom a Guttmann-mauzoleummal kapcsolatban felidézni, hogy báró Guttmann Vilmos évekig hitközségi elnök volt és a bárónő is még csak néhány évvel ezelőtt ott ült az Országos Magyar Izr. Közművelődési Egyesület elnöki székében és zsidó gyűlést vezetett. Mint zsidó ért el a legmagasabb csúcsra és fehér, ősz fejjel ment a keresztviz alá. Meghalt nemsokára és a zsidó tradíció szerint „a halál mindent megengesztel“. De mi engesztelje meg azokat az évszázados, vagy évezredes magyar nemesi és főnemesi családokat, akik szerényen meghúzódnak egyszerű sirkövek, vagy csendes családi kripták árnyékában és egyszerre csak jön a zsidó, aki másfél éve keresztény és máris Mizrach-mauzoleumot akar, a legszebbet, a legnagyobbat, a legpompásabbat?! Szébbet, mint amilyet Kossuth kapott, a nemzet bálványa, szébbet, mint Deák Ferencnek adtak, a haza bölcsének, szébbet, mint Széchenyinek jutott, a nemzet nagy építőjének, szébbet mint Arany János kapott, a nemzet isteni ihletű dalnoka! Ady Endre, a halhatatlan és büszke költőkirály de genere Ad et Diósad, a honfoglaló vezérek nemzetségéből, megelégszik egy kis jeltelen sírral és a zsidó báróéknak másfél éves kereszténységükkel, csak azért, mert „megvan reá a fedezet“, olyan mauzoleum kell, amely túlnő a nagy kerepesi temető gigantikus arányain!

A főváros, — amelynek mi már oly réges-régen

nem tapsoltunk, — most igen helyesen cselekedett, amikor a kerepesi-úti temetőben nem engedte tisztára a finansziális szempontokat érvényesülni, hanem tekintettel volt az etikai momentumokra is. A zsidóságnak pedig le kell vonnia a tanulságot keresztvizen túl és keresztvizen innen egyaránt. A zsidóságnak kerülnie kell mindent, ami kihívó, mindent, ami hivalkodó, mindent, ami az irigység démonát idézi fel ellenségeiben, sőt gyakran — barátaiban is. Elég tér kínálkozik, ahol a zsidó energia, a zsidó munkakedv, az ötezeréves zsidó kulturörökség kifejtheti erőit az egyén, a faj, a nemzet, a haza érdekében. Rosszindulat és félreértés kíséri a zsidó munkáját akkor is, ha a köz javára dolgozik, akkor is, ha becsületes polgári kötelességét teljesíti. Minek fokozni a rosszindulatot és tápot adni a gyűlöletnek hiábavalóságokkal?!

Majmonides mondja valahol a „Tévelygők Utmutatójá“-ban, hogy az emberiség minden baja, bánata, csapása, összeütközése, katasztrófája a fölöslegek hajszo-
lásából ered. De ha már nem tudsz lemondani a fölöslegekről, élvezd otthonodban, négy fal között és ne fitogtasd fölöslegeidet azok előtt, akiknek esetleg a leg-
szükségesebbre, kenyérre és vízre sem jut.

A régi zsidó hagyomány a gyásznak minden ceremóniáját a legegyszerűbb formák közé szorította. Fehér halottas inget adnak a halottra, a büntelenség szimbólumául és egyszerű deszkakoporsóban adják át az örök élet házának, ahogy a temetőt nevezik . . . A test kultusza helyett a lélek tisztaságát akarták átmenteni az örökkévalóság számára. Nincs poétikusabb szertartás, mint a halottmosdatás, amikor felcsendülnek az Énekek Énekének gyönyörű strófái, amelyekkel eljegyzik az emberi lelket a halhatatlansággal. „Nem emelnek a nagyok számára sem síremlékeket, mert cselekedeteik az ő megörökítőik.“ Ezt a fenséges etikai tanítást

hagyta reánk a zsidó tradíció, amely a lényegét keresi mindenben és nem az üres formát. De ha valaki a zsidó vallást elcseréli és más temetőben, más formák között keres üdvözülést, ügyeljen legalább arra, hogy holta után ne csináljon antiszemitizmust és a hamvaiból ne háruljon gyűlölet zsidó testvéreire, akiket elhagyott.

Nyugalom a holtaknak, béke az élőknek!

*Beszéd a kecskeméti zsidó hősök emléktáblájának szentelt
ünnepélyen.*

Hölgyeim és Uraim!

Hálálkodással, köszönetmondással kellene kezdenem azért a megható, meleg és ünnepélyes fogadtatásért, melyben Önök és képviselőik engem részesítettek, és azokért az érdemeimet túllontúlbecsülő lelkes, rajongó szavakért, melyekkel tudós papjuk az én munkásságomat méltatta. De amikor itt állok Kecskemét zsidóságának nagy gyülekezete előtt, nem tudok szabadulni attól a képtől, amely tegnap oly mélyen megrendített: mikor a gyászba borult újpesti templom homályában Kecskemét egyik nagy zsidó szülöttjét temettük: Vene-tianer Lajost. Az önök papja, aki az imént a béke zászlaját lengette meg, elhozta a koporsóhoz a kecskeméti temető üdvözetét, azét a temetőét, amely talán visszavárta az idők végére az ő gyermekét. És hozta üdvözetét az anyaföldnek, amely bizonyára nem tudja, nem érzi, hogy a rajta nyüzsgő emberhangyabolyok, ahelyett, hogy egymást segítve gyűjtenék az eleséget az emberiség szomorú telére, — egymás ellen agyarkodnak és egymást akarják felfalni?

Ott a koporsó mellett, a Halál félelmetes közelségében, a fenséges fájdalom fekete palástja alatt egy pillanatra összeölelkeztek a lelkek és egy nagy emberi érték elvesztén zokogott zsidó és keresztény együtt. Mintha a Halál ilyenkor üstökön ragadná az embert: „Vigyázatok, enyéim leszte mindnyájan, faji, vallási és nemzetiségi különbség nélkül!”

És amikor a tegnapi gyászoló templom hőisére gon-

dolok és azokra a hősi halottakra, akiknek emléktábláját akarjuk ma a kegyelet templomába belevinni, — nem tudok szabadulni attól a szubjektív érzéstől, hogy a zsidó tradíció nem ismeri a hősi kultuszt. Sem a testét, sem a szellemét. Még Mózes, a legnagyobb embert sem avatta szentté a zsidó hagyomány. „Mózes az Ur szolgája“, így nevezi a zsidó felfogás, amely nem tesz különbséget ember és ember között. És amikor a hősiesség fogalmát akarta meghatározni, nem az ölésben és nem a megöletésben kereste, hanem kimondta: *„Kicsoda a hős? Az, aki legyőzi önmagát!“* Ez lett a zsidóság ideálja a hősiességről. Nem a testi túlerő, hanem a szellemi nagyság. Mikor a hős makkabeusok valóságos csodákat míveltek a modeni síkságon, a zsidó tradíció nem a csodálatos csatákat, nem a harctéri győzelmeket örökítette meg, hanem azt a nagy csodát, hogy a dühörgő események viharában megmaradt és tovább lobogott a szent mécses, a zsidó szellem kiolthatatlan örök lángja. Az emberírtást, az emberpusztítást nem ünnepelték, mert előttük lebegett a prófétai ideál, az örökbéke jövendölése, amikor „a népek átkovácsolják kardjaikat aratókaszákká és dárdáikat vincellérekéssé, amikor nem emel többé nép nép ellen fegyvert és nem tanulnak többé hadakozást, amikor együtt legel a farkas és a bárány, az oroszlán és a gödölye és az ártatlanság gyermeke terelgeti őket.“

„Ha elesik ellenséged, ne örvendj, ha megbotlik, ne ujjongjon a te szived“ — ez a „bosszúálló“ zsidóság tanítása! És a legenda regéli: Mikor a zsidókat üldöző egyiptomiak tengerbe fulása után, Izrael fiai háladalba kezdtek, az Ur rájuk szólt: „Az én kezeim teremtményei a tengerbe pusztulnak és ti dalt akartok zengeni?“ Nincs ok a győzelmi himnuszokra! Ami itt győzelem, ott gyász, ami ott diadal, itt siralom. És mindenütt egyformán anyák siratnak gyermekeket, árvák gyászolnak

apákat, özvegyek zokognak hitveseik után. Emberek pusztulnak mindenütt, emberek!

Valóban a zsidóságnak ahelyett, hogy sebeit és sebesültjeit, hőseit és hősi halottjait kellene folyton mutogatni, mennyivel felemelőbb érzés volna, ha magasba lengethetné a népek között a szinaji kinyilatkoztatás Tizparancsolatát, amelyet az egész emberiség a magáénak mond, de amelyet az egész emberiség lábbal tipor! Ha fel lehetne emelniök Izrael fiainak a Tórát, mint olvasás után a zsinagógában, kitárt karokkal fennen lobogtatva és mutogatva a nemzetek között, hogy minden diadalmi dübörgést és minden győzelmi mámort túlharsogjon a szent ige: „Ne ölj!”

És én nem érzek semmit se megalázóbbnak és megszégyenítőbbnek a próféták népére, mint ezt a reánk kényszerített folytonos halottfitogtatást, ezt a ránk kényszerített folytonos áldozatlobogtatást, hogy ime mi is harcoltunk, mi is öltünk, mi is véreztünk. Mintha odakünn a harctéren a lecsapó gránát különbséget tett volna zsidó és nemzsidó élet között. Mintha a zsidó vért nem nyelte volna el éppúgy a föld, mint a nem zsidóét?

A büszke Coriolanus még a konzuli méltóságért sem birta el a megalázó sebmutoztatást. A zsidóság nem törekszik tribunálokra és konzulságokra, de nem is akadt közte egyetlen áruló, egyetlen Coriolánus sem! Mit akarnak hát tőlünk? A zsidóság mindig és mindenütt teljesítette a maga kötelességét. Hazafiságban, erkölcsben, szeretetben, megértésben, törvénytiszteletben épp olyan építő, dolgozó, fejlesztő „konstruktív” volt, mint bármely más polgára ennek az országnak. Miért kell hát éppen a zsidóságnak folyton döngetnie a mellét a maga hazafiasságával, áldozatainak felzaklatásával, amikor a nemzet többi hősi halottjai már rég pihenik nyugalmas, örök álmukat!

És a zsidóságot a legtragikusabb helyzetekbe so-

dorja fájdalmas abnormis állapota. Forradalmak és ellenforradalmak zajlottak le, polgárháborúk veszedelmes tüze perzselte az összezsugorodott határokat, polgár polgár ellen fordult, magyar magyar ellen, hatalom és hatalom, kormány és király került egymással szembe fegyveresen és ölni készen. Mindenki emelt fejjel, büszke önérzettel vagy féltett önérdekkel védi a maga igazát. A zsidóságnak pedig mindenütt meghunyászkodva, alázatosan „igazolnia” kell magát és folyton fitogtatni a sebeket; folyton bizonyítani, ami a legtermészetesebb, hogy jelen volt itt is, meg ott is, vagy alázattal alibit bizonyítani, hogy nem volt itt vagy ott, ahová pedig természetes életösztön és szükségszerűség sodorta. Zsidó hősokeket mutogatni, akik harcoltak a monarchiáért, majd meg zsidó hősokeket, akik küzdöttek a monarchia ellen a függetlenségért, a forradalomért. Zsidó hősokeket összeszámlálni, akik életüket áldozták az ellenforradalom leveréséért, bizonyítva, hogy a zsidóság nem kapitalista burzsoátömeg, ahogy a vörös kommün antiszemita hirdették — és zsidó hősokeket márványba vésni, akik életüket áldozták az ellenforradalom győzelméért, bizonyítva, hogy a zsidóság nem „destruktív elem”, ahogy a fehér kommün antiszemita hirdették! Zsidó hősök mellett tüntetni, akik elestek a királyért és zsidó hősokeket mutogatni, — mint tegnap Klausz Imre sírján — akik elestek harcolva a király ellen! És az a folytonos megalázó hirdetés és hangoztatás, hogy ezek a szegény áldozatok nem önmaguknak haltak meg, hanem a testvéreikért, a zsidóságért! Csupa *engesztelő* áldozat, — mintha valóban olyan nagy volna a mi bűneink sokasága, ahogy ellenségeink hirdetik!

És az az elszomorító tudat, hogy mindez a sok lealázó hősmutogatás, halottfitogtatás, áldozatlobogtatás nem némít el egyetlen vádat, egyetlen rágalmat sem! Hogy hiábavaló minden. Hogy lehet a mi áldozataink

száma nem tizezer, hanem százezer, travesztiára fordul a zsoltár szava: „elesnek oldaladról ezerek és jobboldról tizezerek, téged nem érint.“ A zsidóság sorsán nem változtat semmit. Tele lehet a kecskeméti temető zsidó hősi halottakkal, feláldozott ártatlan ifjú lelkekkel, mégis Kecskemétből indult ki a héjjasi tan, hogy a zsidóság nem harcolt, hogy a zsidó ebben a hazában kártekonny és kiirtani való idegen!

Hiábavaló minden. A gyűlölet nem az igazságból táplálkozik és sohasem is akarja meggyőzetni magát az igazságtól. És ez nem mai megállapítás. Így volt ez mindig és mindenütt, valahányszor a történelem hullámlázó folyama felszínre sodorta a zsidógyűlölet mérges iszapját. Sámuel Hanágid, — hogy az én héber költőimet is szóhoz juttassam — a nagy zsidó poéta, aki mélyen belevészte a nevét nem csak a héber költészet históriájába, hanem a spanyolországi mórok nemzeti történetének lapjaira is, miniszter volt és rendezte a granadai fejedelem pénzügyeit, nagy hadvezér volt és sok diadalmas csatában megvédte a birodalom határait; tehát „künn volt a fronton“, még pedig olyan korban, amikor a stratégiai rendszer még nem hátulról helyezte el a hadvezéreket, ott járt a sereg élén az ellenség nyílzáporának célpontjául és a mórok országáért hőiesen harcolva Dávid király nyelvén ilyen verseket küldött haza a harcterről egyetlen fiának, a jövőnek. Hiszen a zsidó mindig és mindenütt a gyermekért küzd:

*József, ha szenvedek, mind csak térted,
Érted küzdök örömmel, boldogan;
Ha te nem volnál, szerencsét keresve
Bolyonganék, mint mások annyian.
Térted küzdök vérengző csatákon,
Térted megyek tűzön-vízen át,
Csaták tűzéből vedd végső tanácsom,
Ki tanácsolna jobbat mint apád?!*

Már tombol, örvöng a halál előttünk
 Vigyorgó, éhes száját tátja ránk;
 Tán nem köszöntjük többé már a hajnalt,
 És nem lát többé édes szép hazánk.
 Ha el kell válnunk egymástól örökre,
 És nem csókolhatnánk már soha,
 Vedd im' ez irást, vésd jól szivedbe,
 Vérrel van írva mindenik sora.

Járj Isten útján bizva rendületlen,
 Jóság és hűség legyen vezetőd,
 Ifjú erőddel szerezz bölcseséget,
 Ez diszed népek, királyok előtt.
 Szeresd anyádat, szeresd hű barátod,
 Legdrágább kincsed legyen szeretet.
 Szeresd az Isten minden teremtményét,
 És arany helyett szerezz jó nevet.

József! Szeresd az embert véghetetlen,
 Ne nézd, hogy gazdag, avagy koldus-e,
 Szeresd a nyomor fiát s ne feledd el,
 Mind ki szegény, kincsednek részese.
 Ne vessd meg, kit sorsa porba döntött,
 Ki tudja, útján hol, mi volt a gát?
 Te pedig törtess oromról oromra,
 S légy tökéletesb, nagyobb, mint apád . . .

Ilyen „destruktív“ tanításokat küldött haza a harcterről a zsidó költő és hadvezér. Márványba vésendő gyönyörű szavak, miket csak nagy események izzó érc kohója forraszt ki magából. És mégis, mikor elérkezett a fekete mórrok fehér kurzusa, a spanyolországi arab „ébredés“ ideje, Sámuel Hanágid fia, József is áldozatul esett a pogromnak, vagy valamelyik akkori „különítmény“ egyéni akciójának.

Igy volt ez mindig. Hiába a hivatkozás hősökre és

hiába bizonyítgatja a tudós történész az egykorú bizánci íróval, hogy a honfoglaló magyarok előtt „khalizok“, vagy chálucok, pionirok mentek, akik más-vallásuak voltak és a szombatot tartották, — nem segít rajtunk semmit. Hiába düllesztjük és veregetjük a mellünket kifelé, — mit sem használ. A hiábavaló és meg-alázó folytonos kifelé tüntetés helyett befelé kell fordítanunk a szemeinket.

Kifelé, ha ismerik is, akkor sem fogják *elismerni* a mi értékeinket, ha — nem akarják. De sokkal súlyosabb szerencsétlenség a zsidóság szempontjából, ha mi magunk nem ismerjük a mi értékeinket, ha a zsidóság energiái a befelé való elmélyülés helyett, a folyton kifelé való tüntetésekben merül ki. Sámuel Hanágid nem mint hadvezér, hanem mint a zsidó szellem hőse, tette előttünk emlékezetessé a nevét. Haditettek és hódítások értéklése korok és kormányok változó felfogásának van alávetve. Kik tegnap a görög nemzet hódító, hősei voltak, ma vérpadra kerültek mint hazaárulók. Csak a szellem kincseinek becse változatlan és maradandó. „Nem hadakban és nem erőben, hanem a szellemben van az Örökkévaló!“

Szemünk minden könnyével, szivünk minden fájdalomával gyászoljuk és siratjuk az ifjú zsidó életeket, a drága áldozati bárányokat, kik egy katasztrófális történelmi összeomlás romjai alá kerültek, kiket az emberiség örült bábeli mészárló-versenye a Halál torkába dobott. De nem akarjuk őket a háború glóriásaivá avatni és mi mint a biblia népe nem fonhatunk dicsfényt a háborúk homloka köré! Fájdalmas a lelkünk minden egyes elveszett lélekért. Hiszen a zsidó hagyomány szerint, aki egy lelket pusztít el, olyan, mintha egy egész világot elpusztított volna. Belevisszük a haza szent földjének védelmében elesett mártírok emlékét a templomba, azokkal a későbbi zsidó mártírokkal együtt, akiket a

kecskeméti temető másik sarkába gyűjtöttek össze a titokzatos erdők mélyéből . . . Vértanuk emlékével volt mindig a zsinagóga diszes. De ne felejtsük el, hogy nem a disz a lényeg, hanem a zsinagóga!

Megsiratjuk a mi halottainkat, kiket „kivülről gyilkolt le a fegyver“, de „belülről félelem“ kell, hogy megszállja lelkünket azokért a veszteségekért, mik belső zsidó életünk pusztító sivársága miatt értek bennünket. „Fájdalmasabbak a fegyver áldozatainál az éhség áldozatai“, akiket nem tápláltak zsidó szellemmel és akik, mihelyt felhőzni, sötétedni és dörögni kezdett fölöttünk az ég és éppen errefelől fenyegetett az „istennyila“ — mindjárt ijedt szemekkel biztosabb aklokba siettek, hogy elrejtőzzenek, mert nem ismerték a hitüket, népüket, hogy önérzettel, méltósággal és emberi daccal kockázatot, szenvedést, megpróbáltatást vállaljanak érte. Ezek és ezek, a zsidóság élő halottjai, akik közül sokan már-már megszagatatott ruhákkal és megtépett szívvvel sóvárognak vissza hozzánk. Ezek is a mi háborús áldozataink, mindenestre nem *hősi* halottaink, hanem *gyáva* halottaink, de ezt a vért a *mi* kezeink ontották, mert nem tudtuk beleömleszteni a zsidóság vérkeringésébe. És ne vigasztaljuk magunkat az álvigasszal, hogy a betege, a férgese hullt el. Mert bizony mondom, Izrael Gényusa sirva sir: „jaj az elveszettekért, hogy nem találtnak meg többé.“ Bizony sok érték pusztult el itt, mert a zsidóság nem tudta a *maga értékeivé* szilárdítani.

Nagyszámú és sokféle volt a mi veszteségünk ezekben a viharos történeti esztendőkhöz. De nekünk nem a multakon kell meddőn siránkoznunk, hanem meg kell menteni a jövőből a menthetőt. Vissza kell plántálnunk a zsidó ifjúságot a zsidóság talajába, hogy mély gyökereket verjen és semmiféle vihar ne téphesse ki többé. És amint másutt is ismételtén hangoztattam: ha nem akar-

juk, hogy a haladó zsidóság templomai hősi emléktábláikkal együtt *magyar zsidó muzeumokká*, egy letűnt zsidó élet halottasházaivá váljanak, meg kell „rázni a gombokat, hogy remegjenek az oszlopok“. Át kell itatni a jövő zsidó generációt zsidó tudással, zsidó szellemmel, zsidó önérzettel, hogy minél szorosabban belekapcsolódva a zsidóságba, büszkék legyenek arra, hogy a Biblia népének fiai, az örök béke prófétáinak ivadéakai és szellemi örökösei!

Hölgyeim és Uraim! Tíz évvel ezelőtt álltam itt ezen a helyen, amikor a kecskeméti földrengés után, a bedült zsidó templom újjáépítésének szentelt ünnepély méltatására hívtak meg. Most a nagy világrengés után zsidó hősök emlékét vesszük az újjáépített zsinagógába. De mintha a világrengés is megrendítette volna a templomok oszlopait. Bizony mert sok templomból kiűzte a lelket, a szeretetet! A zsidó lélek pedig idegesen nyugtalankodva, szinte ég és föld között hánykodva kénytelen meg-megbolygatni áldozatos halottainak nyugalma is. Adja a Gondviselés, hogy ne kelljen még tíz esztendő ahhoz, hogy a megrendült lelkek újra visszanyerjék régi harmóniájukat és béke költözzék a szívekbe. Nyugalom a halottaknak és béke az élőknek!

Krausz László sírján.

— *Egy el nem mondott halotti beszéd.* —

Tragikus sorsodtól megilletődve, a Sors kérlelhetetlen végzésétől megdöbbenve állok itt a te sirodnál, fiatal életednek és győzelmes pályafutásodnak oly fájdalmas, korai befejezésénél! Oh, hogy becézett, hogy dédelgetett az Élet, suhogó selyemmel borította be bölcsőd, bársonyos lágy kezekkel simogatta gyermeki orcáid és ifjúságod útját telehintette rózsákkal és illatos virágokkal. És amikor teljes pompájában reád ragyogott a tavaszi nap sugara, amikor feszült izmokkal, fűrgenakkal verőfénytől mámorosan kellett volna nekilendülnöd a diadalútnak, melyet a nagy Jövő gyönyörű perspektívája tárt eléd, te egy döbbenetes lépéssel beledobtad magad az örök mélységbe, ahol az élet zúgó habjai helyett a halál sötét rejtelve fogadott ölébe...

Te menekültél, Krausz László! Ki elől, mi elől futottál? Ki űzött, üldözött téged, Krausz László, akinek útját az Élet legmagasabb csúcsáig egyengették gyöngéd szülői kezek? Puha szőnyegeken, kavicsot, csalánt nem ismerve haladtál azokon az ösvényeken, melyeket ezren meg ezren, erősek és értékesek, verejtékes hajszával, vérük hullatásával, testük és lelkük megalázó sanyargatásával is oly nehezen tudnak elérni. Irigy szemek szegeződtek száguldó szekeredre és a te szemed a szakadékba meredt és önkezeddal félrerántottad a gyeplőt, hogy a mélységbe zuhanj... Ki elől, mi elől menekültél, Krausz László, hogy olyan korán pihenni küldted gyermeki tetemed az áldott anyaföldre, e kis sirhant alá, amelyet egyszerű kis kereszt jelöl?...

Vagy talán éppen a kereszt elől menekültél?

Nem is olyan régen, alig több mint tíz esztendeje ott álltál a dohány-utcai templomban a Tóra előtt, mint a Törvény új fia; az egész község szeretettel becézte körül a kis „barmicva“ sűrű fürtös fejét, nyílt homlokát és lelkesedéstől égő fekete szemeit. A főrabbi lélekemelő beszédet mondott a zsidóság hivatásáról és arról, hogy méltó fia leszel apádnak, akit a magyar zsidóság nagyjai közt tisztel. És megáldott: Légy hasonlatos atyádhoz, *Krausz Simonhoz*. Te hálás tekintettel néztél a főpapra és megfogadtad héber és magyar nyelven, hogy hű fia leszel Izrael vallásának örökké. Abban a pillanatban büszkeséggel töltött el a zsidóságod, amely élt és lobogott benned, mint egy világító fáklya.

És a zsinagóga várt, várt, hogy újra eljöjjön az ő új fia . . .

A te nagy szombatod elmúlt. Mint szürke hétköznapiok multak szombatok szombatok után, tűntek ünnepek ünnepek után és téged senki sem vitt többé a zsinagógába, hogy lelked összeforrjon a közösséggel, amely annyi szeretettel fogadott. Az iskolában mindenféle tudással töltötték meg fejedet, csak a zsidóság tudását hanyagolták el, mindenféle ismeretek gyűlemlettek fel fogékony agyadban, csak a zsidóság ismeretét nem vitte belé senkisé. Távoli törzsek történetét tanulmányoztad és a saját néped ötezeréves históriájára senki sem oktatott. Barbár civilizációk elemeit, álművelt nemzetek kulturáit gyömöszölték beléd és az etika tiszta levegőjű magaslatain járó zsidó kulturának létezéséről nem is tudtál.

A zsinagóga hiába várt, de te azért jó zsidó maradtál. Önérzetes és büszke, mint fiatal lélekhez illik. Téged talán kíméltek iskolatársaid csúfolódásai, egyenesen tefeléd talán nem repültek a „Zsidó-bilidő“ vagy

az „Erger-berger“ nyilai. Hiszen téged mint páncél és pajzs védett atyád hatalmának nimbusza. De a te ifjú szived megvonaglott, ha láttad, hogy mást bántanak csak azért, mert zsidó. Olykor azonban felvillant agyadban a lázító gondolat: mi köt engem ehhez a zsidósághoz, amelyet nem is ismerek? Nem élhetek-e nyugodtabban, nem biztosabb, szilárdabb-e a jövőm, szívem sóvárgása, szülőim ábrándja, ha elhagyom hitemet?

És a zsinagóga sirt, mint mindig, amikor veszendőbe indul egy-egy gyermeke . . . Oh sokakat nem lát a barmicva után esztendőkön keresztül, míg egyszerre csak kifényesednek nagy szemei, az ivlámpák megtelnek ragyogó világossággal, nász-nép tolong a rózsakoszorúkkal diszitett templomban és az elveszettnek hitt ifjú eljön szívének fehérruhás jegyesével . . . Krausz László, te más mátkát kerestél, te eljegyezted magad a Halállal. És elhoztak halkán, csendben, titokban, hogy lefektessenek a siri ágyba, a — keresztes fejével jelölt hant alá . . .

Ki láthatja a végzet kifürkészhetetlen útját? Ki kötheti meg a Sorsot, hogy engedelmes rabszolgája legyen egész életén át? És a hiú emberek biztosítani akarják a jövőt, amikor a jelennek egyetlenegy percre sincs a kezükben! Szétszakíthatod a kötelékeket, amelyek hitedhez, népedhez kapcsolnak, de szóhated-e bizonyon sorsod fonálát akárcsak vékony pókhálószálnyira is? Nem emlékeztek-e az apára, — jámbor ősök ivadéka — ki nemrég egyetlen fiát a matura előtt keresztviz alá vitte, hogy érettségi bizonyítványában már ne mint zsidó szerepeljen és még az érettségi előtt a tornaórán a nyújtófán a fiú elvesztette egyensúlyát, fejére bukott és szörnyet halt! Nem kell babonásnak lenni, amikor az ilyen esetek elég sűrűn gondolkodásra intenek. De vajjon nem szimbóluma-e éppen az ilyen eset annak,

hogyan helyett, hogy biztosítanak a gyermek jövőjét, amire emberi hatalom amúgy is képtelen, inkább kibrántják lába alól a talajt, széjjeltépik ősi gyökereit, megingatják lelkének egyensúlyát és csak bukását készítik elő?! . . .

Érdi Krausz László, te is elindultál új hiteddel új pályádon, de a lelked elvesztette egyensúlyát. Hiába akartál a zsidóságod elől menekülni. Az követett mint az árnyék, utána suhant minden lépteden és nem tudtál tőle szabadulni soha és sehol. Az élet feltárta előtted minden szépségét és örömét, mely megszokottá vált, de lelked tiszta harmóniáját visszaadni nem tudta többé semmisem. Körülötted új élet zúgott, de hívott, hívogatott a Mult. Sokszor meg éppen az új életed hullámai vetettek vissza régi forrásodhoz. És láttad, hogy hiába vontad le az asszimiláció legvégső következményeit, mégis csak zsidónak néznek, mint zsidót néznek le. Még akkor is, ha a csatamezőn hazáért ontod véredet és új uniformisodhoz új hitet is viszel magaddal. És te gyökértelenül állsz az új társadalomban, amelybe egész szívvel, egész lélekkel beleolvadni akartál. És hiába szakadtál el régi talajadtól, mégis még a széttépett gyökerek is oda huznak, oda vonzanak. És ha bántják előtted a zsidót, most is felsajog a lelked, mint azelőtt, mert tudod, látod, hogy ártatlanul bántják. Neked azonban magadba kell fojtanod a fájdalmadat, és nem könnyíthetsz magadon, hogy szavakba fakasztasd, nehogy mondják: nem őszintén hagytad el hitedet és még most is zsidó vagy!

És meghasonlott lélekkel jártál a gasteini hegyek között. Talán visszaidézted olykor emlékezetedbe a gyönyörű barmicva ünnepet a zsinagógában és a nostalgia hívott, hívott visszafelé. De dacos ifjúi szived nem tudott visszafordulni. És feltárult előtted a benső küzdelmek kínzó hosszú útja, melyen nem ad többé

csillapítást a gyönyör s üdülést az életöröm. És mentél, mentél elmerülve az alkonyi homályban fölfelé a hegyi úton és olykor elfogott a vágy: milyen jó volna meghalni és csendesen eltemetkezni. Aztán megvillant a gondolat: diszes temetés az idegen temetőben. A korporsó után részvétlen idegen hangok: *zsidó!* És megütöző zsidó hangok: *kitért!* És mikor ama sziklahidhoz értél, lepillantottál a mennydörgő zuhatag iszonyatos mélységeibe és átvillant agyadba: Itt a rejtelmes mélység, az örök titokzatosságú hullámsír, se zsidó, se keresztény jellel, a természet engesztelő öle, tisztavízű menedékhelye, a csillagos sötét éjbe nyúló ősi sziklafészke . . .

Halkan, csendben, titokban hozták ide soknapi nyugtalan keresés után megtalált tetemedet, Krausz László. Nem te vetettél véget életednek, a kor betegsége ölt meg tégedet. Mert beteg a mi korunk és a betegség a mi népünk fiait, jövődönk reményeit pusztítja el. „Engem elhagynak, az élő vizek forrását, hogy furjanak maguknak ciszternákat, repedező ciszternákat, mik nem tartják a vizet.“ Zsidók tanácsában ülő férfiak elidegenítik gyermekeiket népüktől, ahelyett hogy lelkükbe vésnék, milyen emelkedett élettartalmat adhat a zsidóság annak, aki benne él. Az egész közösség bűnéf hordják a sorvadó palánták, miket kertészeink elhervadni, elszáradni engednek . . .

Nagy ünnepek, bűnbánatos szent engesztelő napok fuvalmát hozza az Uj Esztendő. A halál mindent megengesztel, menj, lépj fehéren az Ur ítélőszéke elé s kérj bűnbocsánatot a beteg-magyar zsidóságnak . . .

A tiz pont és a tiz parancsolat.

Tiz pont villamosságával van most telítve a politika levegője, amelynek feszültsége mintha már elérte volna a robbanó pontot. Elfogadják-e a *tiz pontot*, amit a Kisgazdapárt, mint új evangéliumi igéket zászlóra akar emelni? Létrejön-e ennek alapján az az „*új szövetség*“, amelytől a beteg politikai élet megváltását várják? — Mintha pontokon múlna az üdvösség, mintha éppen programm híján következett volna be az általános fejletlenség, mintha elveket nélkülöztünk volna ebben az elvtelen és szerencsétlen két esztendőben! Elv, pont és programm éppen elég volt. Sőt túlságosan bőven is volt. A baj ott rejlett, hogy minden elvet megtagadtak saját hirdetői, minden pontot meghazudtoltak saját kitalálói, minden programmot kijátszottak és meghamisítottak saját gyártói és propagálói. „Nemzeti és keresztény“ volt az első jelszó. Pontnak, elvnek, programmnak kifogástalan. Jó zsidó is akceptálhatta. Ki nem akar nemzeti újjászületést? Ki nem örül az ősi zsidó tanból fakadó keresztényi szeretetnek? De ami jött, nem volt sem nemzeti, sem keresztény. Nem volt benne egy párányi sem a nemzeti érzés emelkedettségéből, a keresztény vallásos alázat tisztaságából, amelyből nemzeti regenerálódás, vallási reneszánsz virágozhatott volna ki. Ellenkezőleg. Zavarossá tették a vizeket, hogy minél többet halászhassanak belőle észrevétlenül a homályban. Maga Bangha páter, a kurzus egyik megteremtője kénytelen a szószékről mennydörögni azok ellen, akik a kereszténység álarca alatt a legkeresztényietlenebb

cselekedeteket követik el. Maga Bangha páter kénytelen pellengérre állítani azokat a kalandorokat és álprófétákat, akik tele szájjal kereszténységet kiabálnak, mialatt minden gondjuk csak az, hogy a sötétben minél jobban teletömjék a zsebeiket. „Küzdeni kell a korrupció és a protekció ellen“ — ez volt a másik nagy pont, amit világgá kürtöltek. A régi szabadelvű politika korrupciót tenyésztett, ki kell ezt a rákfenét irtani. És irtottak, irtottak, irtottak, de a gyomlálás véletlenül sohasem a mérges növényeket érte, hanem ellenkezőleg, a legnemesebb palántákat. Mindent kiirtottak, ami a régi világból egészséges és termő volt és teleültették a közélet kertjét csalánnal és dudvával és minden mérges, ártalmas fűvel, amely beteg talajban tenyészik a legkönynyebben. Sohasem volt olyan nagy a korrupció és a protekció pusztítása, mint ezekben az időkben, amikor a pajtáskodás, a kéz-kezet-mos, a ma-nekem-holnap-neked lett a politika legfőbb bölcsessége. Demokráciát ígértek és adtak meddő demagógiát. Új tömegek fel-emelését, küzdő társadalmi rétegek felszabadítását hirdették és sohasem fokozódott annyira a tömegnyomor, sohasem dühöngött annyira az egyenlőtlenség, mint ezekben az esztendőkhöz. Milliók nyomora mellett a húsfazék dőzsölői, akik szeretetet hirdetnek kenetes szájjal és gyűlöletet gyakorolnak hatalomféltő idegességgel. Nemzeti fellendülést prédikálnak és amit cselekszenek, csak arra jó, hogy itthon és a külföldön minél több ellenszenvet és ellenséget szerezzenek a meghamisított nemzeti ügynek.

De minek ismételni a már annyiszor elmondottat? Csak le akarjuk szögezni újra most, amikor mennydörgés, villámlás és sűrű ködfelhők közepette *új tiz pontért*, mintegy új ígékért vajúdnak a hegyek, félünk, hogy ismét cincogó kis egerek fognak születni. Hogy csak új rágcásalók jönnék, új éhes fogak, amik tovább puszt-

titják az ősmagyar magtárt, most, amikor minden élelemre úgy kell vigyázni, mint valami drága kincsre.

A magyar zsidóság ennek az ősmagyar magtárnak megtöltésén, a magyar nemzeti kincsek gyarapításán akar dolgozni. De ehhez kell, hogy visszakapja régi nyugalmat, régi egyenjogúságának tudatát, hogy ne érezze magát megalázott, másodrendű polgárnak.

A közéletben pedig nincs szükség új *tíz pontra*. Elég az a *régi tíz pont*, amelyet az Ur hirdetett Izrael fiainak a Szinaj hegyen és amelyet a zsidóságtól az egész kulturemberiség átvett és magáénak vall évezredek óta. „*Ne vedd ajkadra istened nevét hamisságra! Ne lopj! Ne öl! Ne kívánd azt, ami a felebarátodé! Ne vádold felebarátodat hamisan!*” stb. Kell-e leírni a *tíz ígét*? Ott van minden vallási katekizmusban. Legfőlebb még egyet iktatunk ide: *Tiszteld apádat és anyádat!* A zsidó vallás a keresztény vallás anyja, ezt is tehát tisztelni illik. Mint ahogy tisztelték is mindig, amikor az igaz vallásosság igaz humanizmussal párosult!

Igenis, az a kérdés.

— Löw Immánuel behörtönzésére. —

Igenis, az a kérdés mindannyiszor, amikor a zsidóságot vádák érik, amikor a zsidóság tisztaságát, erkölcsiségét vonják kétségbe, kicsoda a támadó, tiszta-e a multja, szeplőtlen-e az egyénisége, elfogulatlan, világos-e a látása. Mert amikor az emberek százezreit, egy egész vallást vagy fajt vagy népet támad meg valaki, annak az erkölcsi magasságnak olyan csúcsain kell állania, ahová semmi szenny már fel nem juthat, ahol a prófétai tisztaság hófehér tündöklésében, minden befolyástól függetlenül emelheti fel a vádnak súlyos szavait. És itt igenis döntő erővel esik a mérlegbe az a körülmény, hogy a támadó kikeresztelkedett zsidó! Mert a kikeresztelkedett zsidónak a lelkivilága, gondolkodása olyan, hogy az elfogulatlanságot, a pártatlanságot erősen kétségessé teszi. A zsidóságnak szomorú emlékekben gazdag történelme számos példát tud erre felmutatni. Sötét felhőként kísért még ma is a tizenhatodik századbeli Pfefferkorn gyászos szereplésének emléke.

Mit is tett ez a Pfefferkorn?

Kitért zsidó volt ő is. Áruló, hitvány, üreslelkű ember, aki gyáván cserbenhagyta testvéreit és az ő gyalázásuk, rágalmazásuk révén akart magasra emelkedni. Az árulónak mindig az a törekvése, hiszen csak így arathatja le árulásának gyümölcseit. Az a katona, aki az ellenséghez átszökik, bőbeszédűen fogja odaát saját hadállásait leirogatni, még akkor is, ha ezekből a hadállásokból semmit sem ismer. Az árulását értékesnek,

becsesnek kell feltüntetnie. S ha nem tud semmit, a fantáziája segít neki. Hadd lássák odaát, hogy mennyit nyertek az ő árulásával és mennyire testestől-lelekestől elszakadt már a testvéreitől. Pfefferkorn is így viselkedett. A zsidóságról nem sokat tudott, megtoldotta hát egy kis rágalommal. Idézeteket közölt a Talmudból, természetesen hamisakat. Új vérvádakat kovácsolt a zsidóság ellen. Képtelen mesékkel állott elő, útonútfélen szórta a rágalmakat. Mit akart ezzel? Talán meggyőződésből tette? Aligha. De bizonyítani akarta, hogy az ő áttérése a zsidóság leleplezését jelenti és ezért hallatlan nyereség a nemzsidók számára. És meg akarta mutatni, hogy ő igazán szakított a zsidósággal. De éppen ez a nagy buzgalma tette gyanussá. A kikeresztelkedett zsidót jól ismerték már mindenütt. Tudták róla, hogy lelki strukturájánál fogva erősen hajlik a hazugságra, rágalomra és hamisításra. Aki képes elárulni a vallását, faját és népét és képes hamisan esküdni egy új vallásra, amelyben nem hisz, az ilyen ember vallo-mását nagyon óvatosan kell értékelni, különösen olyankor, ha ez a vallomás éppen az elárult faj tisztaságát akarja beszennyezni. Az áruló mindig bectelen, az adatai mindig gyanusak. Ezért nem hittek sokan Pfefferkornnak sem. A liberális gondolkodású Reuchlin és a józan ítélőképességű kortársai megvetéssel fordultak el tőle. Ebből a szempontból bírálták el a gyalázkodásait. Tudták róla, hogy kikeresztelkedett zsidó, aki pénzért vagy nem pénzért, de mindenképpen szolgálatokkal akar feltolakodni új fegyvertársaihoz és újabb és újabb árulásokkal akar szépségtapaszt ragasztani első árulásának nem éppen erkölcsös tényére.

Lőw Immánuel, a nagy hírű szegedi főrabbi, a zsidóság díszét, büszkeségét bebörtönözték Hollosi-Holländer Sándor rovottmultú renegát besúgása alapján.

Az igazság felderítése a független magyar bíróság

feladata s ebbe nem avatkozhatunk bele. De rá kell tekinteni a figyelmet arra, hogy itt egy kikeresztelkedett zsidó vádjai állanak szemben egy olyan zsidóval, aki egész életén az erkölcsi nagyságnak, a közéleti tisztaságnak valóságos mintaképe volt, aki családjának nemes tradícióit követve, hatvanhat éven át hirdette a hazához való törhetetlen ragaszkodást, a minden más érzés felett uralkodó fenséges hazaszeretetet, az ország egységét és szétdarabolhatatlanságát, aki a háború előtt és alatt beutazta a Délvidéket és mint a magyarság lángoló apostola járt a nemzetiségi vidékek kigyuló útjain, aki fáradhatatlanul buzdított, tanított a hazához való hűségre, önfeláldozásra, az érte való küzdelemre. A Mult és Jövő más helyén közöljük Löw Immánuel beszédeinek izzó hazafiságtól áttüzesegett részleteit, itt csak erre az egy, szerintünk igen nagy fontosságú körülményre akarjuk a figyelmet felhívni.

Mi rendületlenül hiszünk Löw Immánuel őszinte hazaszeretetében, hogy nem tagadta meg nagy és tiszta multját. Az ügy a magyar bíróság kezében van, amelynek tisztaságában megingathatatlanul bizunk. Egyben azonban a történelmi tanulságokon kívül is megerősít bennünket ez a kínos botrány: abban a meggyőződésünkben, hogy a kikeresztelkedett zsidók ellen minden erőnkkel küzdenünk kell. Mert hogy mire képes a kikeresztelkedett zsidó, azt ez az eset is a legjobban mutatja.

Személyes ügyben.

A „Magyar Muzsa“ — nem az a szelidarcú, amely homlokon csókolja a magyar poétát és felvezeti a magyar Parnassusra, hanem a hasonnevű, de kevésbé barátságos tekintetű folyóirat — legutóbbi számában kétszer is nekitámad a Mult és Jövőnek. Ez azonban nem volna olyan nagy baj. A Mult és Jövőnek az a feladata, hogy a zsidóság ellen intézett támadásokat kivédje és mi már megszoktuk és álljuk a harcot. Nem magunkért, hanem az egész zsidóságért. A „Magyar Muzsa“ szerecsenmosásnak nevezi ezt, ami szerinte „meddő munka“. Mi azonban úgy véljük, hogy vannak fehérarcú emberek, akiket mesterségesen befeketítenek, hogy mint szerecseneket vigyék az arénára, olcsó mulatságul a cirkusztúra éhes tömegnek. Az ilyen műszerecsenek, vagy kényszerszerencsenek érthető türelmetlenséggel várják, hogy minél előbb lemossák arcukról a rájuk kent fekete festéket, hogy rendes ábrázatukkal jelenhessenek meg az emberek előtt. Most azonban egészen másról van szó. A „Magyar Muzsa“ felháborodik Cholnoky Lászlón és üt egyet Patai Józsefen. „Tóbiás vétkezett és Szingád kap ki“ — szól a talmudi közmondás, bocsánat, hogy idézem. Cholnoky és Patai két különböző személy, nem egy és ugyanaz. Cholnoky a maga ősi ypsilonjával, magyar nemesi prédikátumával, de genre nem tudom, hány keresztény magyar ősének, nem tévesztendő össze Pataival, aki szerény *i* betűjét 50 kr.-on vásárolta és fia Klein Móricnak, de genere Ábrahám, Izsák és Jákob. Ez is ősi nemesség ugyan, sőt sok ezer éves, de ma

bizony sokan érvénytelennek minősítik. Ezt az én féltékenyen őrzött geneológiai titkomat pedig azért árulom el, nehogy a „Magyar Muzsa“ legközelebb kajánul ki-süsse, hogy Patai-Pollák, vagy Patai-Paschkus Pin-kász. Ahogy megállapította kétségtelenül az irodalom-történet számára, hogy Lengyel Menyhért — Krausz Náthán.

Denikve Cholnoky László, az ismert kiváló magyar író cikket írt a Mult és Jövőbe a zsidóság és a magyar irodalomról. Hogy mik a megállapításai, az valóban teljesen mellékes. Elég erős legény ő ahhoz, hogy viselje a felelősséget az írásáért. Közöltem ellenkező megállapításokat is. Magam sem értettem vele egyet. Ahogy nem értek egyet mai írásával sem. De a Mult és Jövő a szabad vélemény fóruma. És csak azt kell leszögeznünk, hogy senkinek sem lehet több joga, hogy ehhez a témához hozzászóljon, mint Cholnoky Lászlónak, akit keresztény létére nem is lehet elfogultsággal vádolni — a zsidóság javára. Cholnoky nem zionista és nem cionista, nem szemita és nem pánszemita és semmi köze mindehhez. Ugy látszik azonban, hogy a „Magyar Muzsa“ éppen ezért érthető diszkrécióval csak a „zsidó politikai és irodalmi hetilap cikkírójáról“ beszél. Így. Név nélkül. És mindjárt munkába veszi a lap szerkesztőjét:

„A hetilapot — írja — egy budapesti községi fő-ráliskolai tanár — a zsidó faj egyik leglelkesebb védelmezője — szerkeszti. Az ő védőszárnyai alatt látnak hétről-hétre napvilágot a magyar irodalmi ferdítésekben és tudatlanságokban szinte ordító panszemita-firkálások. Tanár-honfitársunknak a német nyelv mellett a magyar a szaktárgya (boldog magyar ifjak!) s éppen ezért nem csodálható, ha szerkesztői minőségében a héber irodalomért lelkesedik. Meg kell becsülni őszinteségét. Egy ember, aki nem titkolja legalább ér-

zelmeit a világ előtt. Nem ő az oka, hogy a tehetségtelen magyarok a héber nyelv és a budapesti irodalom helyett a divatját mult árja és turáni irodalmat tanítatják vele a belvárosi főreáliskolában."

Ez a frappáns befejezés, úgy látszik, denunciáló szándékkal a szerkesztőtárs: Pekár Gyula címére van irányítva, aki azonkívül közoktatásügyi államtitkár és mint ilyen, nekem is fölöttes hatóságom. Én reám azonban fölösleges fölhipni a figyelmet. Mert abban az egyben igaza van a cikkírónak, hogy én csakugyan sohasem titkoltam érzelmeimet a világ előtt. Nem titkoltam azt sem, hogy a héber irodalomért lelkesedem. Ezt bizonyíthatja a „Magyar Muzsa“ tiszteletreméltó ősz poétája, Vargha Gyula államtitkár is, aki a héber irodalomról szóló tanulmányomat és a héber költőkből átültetett műfordításaimat bemutatta a Kisfaludy-Társaságban és olyan lelkesedéssel szavaltta Sámuel Hanágid, Juda Halévi, Abrahám Ibn Ezra és Izrael Nadzsara verseit, hogy még az akkori antiszemita sajtó is meghajtotta zászlaját a tiszta poézis előtt. Igaz, ez rég volt. Még 1906-ban. Akkor én még nem voltam „tanár-honfitárs“, csak egyetemi hallgató. De nem hiszem, hogy amiért akkor dicséretet kaptam, ma fegyelmit lehetne indítani ellenem. Juda Halévi, Ibn Ezra, Nadzsara nem változott a kurzussal és az én érzelmeimnek sem kellett változniok velök szemben. Nem titkoltam lelkesedésemet akkor sem, amikor a kultuszminisztérium élén báró Barkóczy Sándor, az annakidején „rettegett antiszemita“ állott. És csodák-csodája, csakugyan „megbecsülte őszinteségemet“ és állami ösztöndíjat szavaztatott meg részemre, hogy Oxfordban és Londonban tanulmányozhassam a héber költők középkori kézíratait. Ezeket az ereklyéket nem is zsidók, hanem angol keresztény főnemesek gyűjtötték, őrizték szent lelkesedéssel a világirodalom számára. Bűn-e hát,

ha egy zsidó poéta, aki „a héber kultúra térdein“ nevelkedett, lelkesedik a zsidó poézis évezredes kincseiért?

Igen ám, de az én iskolai szaktárgyam a német mellett a magyar nyelv és irodalom! „Boldog magyar ifjak!“ — teszi hozzá a „Magyar Muzsa“. De ha szabad foglalkoznom a magyar mellett a német irodalommal, ha szabad, sőt „hivatalból“ kell is lelkesednem Wolfram von Eschelbach, Gottfried von Strassburg és különböző középkori Minnesängerekért, akiket az iskolában tanítanom is kell, miért vétenék a magyar irodalom ellen, amikor az egyetemes irodalmi szempontból is értékebb középkori héber költőkkel foglalkozom? Nem titkolom, hogy Juda Halévit mint költőt sok-sok emeletnyi magasságban látom a vele körülbelül egykorú német Walter von der Vogelweide fölött. És meg vagyok róla győződve, hogy Pekár Gyula, nem az államtitkár és nem a politikus, hanem a poéta és Császár Elemér, nem a szerkesztő és nem a pártember, hanem a tudós, — ha olvashatnék akár a középkori, akár az újkori héber költőket eredetiben, épp úgy lelkesednének, mint én. És el sem tudom képzelni, hogy Császár Elemér, aki azelőtt mint az „Egyetemes Philologiai Közlöny“ szerkesztője közölte „Bajza és Lessing“ című tanulmányomat és magától érthetően épp úgy adott helyet héber, mint latin vagy görög vonatkozású értekezéseknek, ma mint a „Magyar Muzsa“ szerkesztője örök számkivételre ítelné a héber irodalmat minden művelőjével egyetemben.

B. L., „tanár-honfitársam“ tudhatná különben azt is, hogy vannak nem-zsidó középiskolák a külföldön, ahol még ma is együtt tanítják a három ókori klaszszikus nyelvet, a görögöt, a latint és a hébert. Lehetnek ezért jó németek, jó angolok, jó keresztények, sőt a héber nyelv és irodalom leglelkesebb művelői régi idők

óta tudós keresztények, Buxdorf, Gesenius, Herder, Delitzsch, Strack, Cowley és számos mai egyetemi professzor az öt világrész különböző katedráin. Nálunk meg talán ma már titkolni kell, ha egy zsidó tanár héberül is tud?!

A héber irodalom emancipációjáért küzdöttem mindig. Kiszabadítani a héber költészetet nálunk is a gheztó homályából és beleplántálni a magyar irodalom dús virágoskertjébe mint új szint, új illatot. És ha néhány évvel ezelőtt a katolikus lapok is a magyar irodalom nyereségének mondták héber költői anthológiámat, miért kellene most ezt óvatosan titokban tartanom?

Hogy „a zsidó faj egyik leglelkesebb védelmezője” vagyok, azt sem tartom titkolni való bűnnek. Magyar szempontból sem. Kénytelen vagyok újra ismételni azt, amit már annyiszor hangoztattam, hogy „aki megtagadja azt a fajt, amelyben született, az árulója lesz annak a fajnak is, mely befogadta. Aki pedig tiszteli saját faji tradícióit, az tiszteletben tart minden faji érzést és minden nemzeti tradíciót”. Aki megilletődik Juda Halévi Cionidáján vagy a „Hatikvah” dallamán, az szentnek fogja tartani a Szózatot és a Hymnust; mert van érzéke nemzeti fájdalom és nemzeti remény iránt. Az ilyenektől nem kell féltetni a magyar ifjúságot. Taníthatják egész bátran. Mert ezektől nem fog tanulni semmiféle nemzetromboló eszmét, semmiféle destrukciót.

Az én tanári működésem teljesen független a szemre vetett faji védelemtől és héber lelkesedéstől. Bevallom őszintén, szívesebben tanítottam volna pl. a nyolcadik osztályban a héber irodalmat, mint a németet. Megtettem azonban itt is kötelességemet, amiről az érettségi statisztikák tanuskodnak. De minden alkalmat megragadtam, hogy szeretetet és lelkesedést

plántáljak tanítványaimba a magyar nemzeti hagyományok, a magyar nemzeti irodalom iránt.

Hogy a háború alatt a március 15-iki iskolai ünnepélyen tartott beszédemben ilyen szellemben szoltam az ifjúsághoz, azt szinte fölösleges megemlíteni. Akkor mindenki hazafi volt és én legfeljebb azzal térhettem el a többitől, hogy egy héber legendát is idéztem. (Matalán ez is bűn volna!) De nem titkoltam érzelmeimet akkor sem, amikor igen sokan a mai túlbuzgó előfutárok és „megtértek“ közül avultságnak vagy bűnnek mondtak mindent, ami nemzeti, ami hazafias. (Akkor az volt a kurzus!)

Tanuságul ide iktatom egész terjedelmében azt a beszédet, amelyet 1919 május 2-án a felsőbb utasításra rendezett iskolai „internacionálé-ünnepélyen“ tanártársaim s tanítványaink előtt tartottam. Az „internacionálé“ akkor dühöngött a leghevesebben; a Szózat és a Hymnus éneklése halálos véték volt, helyette ezt énekellették a mítsem sejtő gyerekekkel: „Nem lesz a tőke úr mirajtunk“ és „nemzetközivé-é-é lesz holnapra a világ“. A mi nemes tradíciójú iskolánk (az ország legrégebb főreáliskolája) is kénytelen volt teljesíteni a parancsot. Kopp Lajos dr., a jó katolikus létére is liberális gondolkodású, tiszteletreméltó régi igazgatónk, akit a kirendelt „vezetőelvtárs“ mellett is mindnyájan igazi direktorunknak és pedagógiai vezetőnknek tekintettünk, engem szemelt ki az ünnep „tapintatos“ méltatására. Szívesen vállaltam a feladatot, hogy nem annyira „tapintatosan“ mint inkább nyíltan és egyenesen kimondjam azt, amit másutt is hangoztattam, hogy egyetemes kultúra csak a nemzeti kulturákból fejlődhet, tehát a nemzeti kulturát elnyomni a nemzetköziség nevében bűn és ostobaság. Konkluzióképpen pedig a nemzeti kultúra és a nemzeti hagyományok ápolására buzdítottam az ifjúságot. Kollégáim, barátaim megdöbbenve hallgatták

„ellenforradalmi“ beszédemet. Bár szívből helyeselték minden szavamat. Kopp direktor úr elkérte a beszéd szövegét, hogy szűkebb körben köröztesse. Dr. Bodnár „antiszemita“, de kedves kollégám, aki félreértésből úgy hallotta, hogy beszédemet az u. n. „direktórium“ kérte el, féltő gonddal sietett hozzám: „Hogy lehet egy zsidó ilyen buta? Még írásban is adod, hogy mit mondtál!“ — „Jó kézben van az“ — nyugtattam meg kollégámat. Önmagamát meg azzal nyugtattam meg, hogy amit mondtam, az meggyőződésem, amit nem titkoltam és nem is fogok titkolni sohasem.

 A beszédet a cenzura törölte.

Nemzet és nemzetköziség.

Beszéd a IV. ker. főreáliskola 1919. májusi ünnepélyén.

A bosevizmus bukása után a beszédet, amely abban az időben friss dokumentum lett volna, törölte a román cenzura, később pedig, amikor ismét aktuálissá vált, háromszor is törölte a mi cenzuránk, illetve a „sajtóellenőrző bizottság“.

(P. J.)

Testvéreim!

Mindnyájan láttátok azt a hatalmasan hullámozó tömeget, amely tegnap az „internacionálé“, a „nemzetköziség“ vörös jelvényeivel végighömpölygött hazánk fővárosának utcáin és terein. Ennek a napnak jelentőségét kell ma, felsőbb utasításra, a tanuló ifjúság előtt külön ünnepélyen is méltatnunk.

De nekünk, akik a munka és az eszme templomává avattuk az iskolát, nem lehet az a feladatunk, hogy visszhangjai legyünk csupán a külvilág zajának, amelynek hangja, színe és mozgatója oly gyakran változik. Vajjon úgy van-e, ahogy a latin közmondás tartja, hogy „változnak az idők és mi változunk bennük?“ Előbb nemzeti ünnepeket ünnepeltünk, mert nemzeti kormány parancsolta ránk és ma nemzetközi ünnepet ünnepelünk, mert a nemzetköziség eszméjét szolgáló férfiak állanak a hatalom élén? Ha így volna, nem érdemelné meg az iskola és az ifjúság, hogy mint a Jövendő építőit és pillérjeit tiszteljék és mi tanítók az eszmék kufárai volnánk csupán és nem az eszmék apostolai.

Nekünk gondolkodnunk kell a muló és maradandó eseményeken, nekünk tisztán kell látnunk és tudatosan cselekednünk.

Be kell tehát néznünk nyitott szemmel a dolgok lényegébe és vizsgálni, vajjon magasabb értelemben kell-e, hogy szemközt álljon egymással ez a két fogalom: nemzeti és nemzetközi?

Nemzeti ünnepre gyűltünk össze azelőtt, testvéreim. Hódolattal borultunk le azok előtt, akik a nemzeti szabadságért harcoltak, véreztek és vértanuságot haltak. De lesújtó fájdalommal éreztük, hogy ugyanakkor, amikor mi a mi hőseink emlékének hódolunk, más szomszéd nemzetek árulóknak, megvetendő embereknek bélyegzik meg azokat, akik oly drágák és szentek előttünk. Éreztük és tudtuk, hogy viszont, akiket mi a mi nemzeti ügyünk megvetett hóhérainak tekintünk és átkozunk, ugyanakkor a szentek glóriájával körülrajongva állanak más nemzetek emlékezetében. És nem kétségbeejtő-e a gondolat, testvéreim, hogy így maradna ez nemzedékről nemzedékre és ez volna az emberiség örök útja? Míg mi márciusi ifjainkat és aradi vértanuinkat dicsőítjük, a szomszédban Haynau és Hentzi szobrai előtt borulnak le, Jellasich ércalakja karddal a kezében mutat Zágrábból Magyarország felé, aztán összebékül a két nemzet, együtt harcol új ellenség ellen és lesznek új hősök, új vértanúk. Az ellenségeskedés, a háború folyton megújul, újra meg újra kitör. És míg tizenhárom bitófát idézünk fájdalmas szívvel emlékezetünkbe, a valóság víziójában úgy látjuk, hogy a bitófák végtelen erdőrengetege borítja be a földkerekségét, emberek vérének folyamai szeldelik át ezt az örülten száguldó glóbust és tengerekké gyűlnek a könnyek, mit az emberi kéztől legyilkolt emberek után emberi szemek sirnak?

Kell hogy valami értelme legyen ennek az életnek,

hogy az élet áldozatai se legyenek hiábavalók. Vigasztalan volna, ha nem úgy látnók, hogy azok, akik a nemzeti szabadságért meg tudtak halni, a nemzetükön át az egész emberiség szabadságáért áldozták fel életüket: az emberi szabadságért, emberi fejlődésért, az emberi lélek emelkedéséért? Petőfi lelke előtt a világszabadság ideálja lebegett, erről ábrándozott legihletettebb perceiben, erről dalolt legprófétaiabb költeményeiben és amikor nemzete védelmében esett el, úgy érezte, hogy ott a magyar síkságon a világszabadság harcának egyik epizódja folyik le és ennek hullámaiban merül el.

Amikor a márciusi ifjak kockára tették életüket, amikor az aradi vértanúk mártíromságot szenvedtek, amikor a magyar harcosok küzdöttek a török hódoltság, mai szóval, a török „imperializmus” ellen; a nemzeti szabadságharcban az egyetemes emberi szabadságot szolgálták. Abban az eszmében, hogy nemzet ne nyomhasson el nemzetet, benne gyökeredzik az az ideál is, hogy ember ne nyomhasson el embert!

És mert ez az ideál minden nemzetben él és mindenütt vannak hősök, mártírok, próféták, szentek és mert a nép mindenütt a szabadságot tekinti legdrágább kincsének, reá kell eszmélnünk, hogy valami gonosz erők működnek a történelem falai mögött, valami átkozott fekete kezek kuszálják a szálakat, hogy ember ember ellen forduljon, nemzet nemzet ellen fegyvert köszörüljön. Össze kell tehát fogni az egész emberiségnek, a világ összes népeinek, hogy lerázzák magukról mindenütt azoknak az uralmát, akik akár anyagi érdekből, akár hiú elfogultságból, akár nagyzási hóbortból országokat országok ellen állítanak, népeket népek ellen uszítanak. Ha egyes osztályok helyett mindenütt az egész nép teszi magát nemzetté, semmi sem fog útjában állani a népek testvéresülésének. Csak ez lehet az „internacionálé” értelme. Hogy az egész emberiség egy test

egy lélek legyen az emberi szabadság, emberi haladás szolgálatában, ahogy azt minden nemzet nagyjai, messiásai és prófétái áhitották, várták és remélték minden időben.

De ez a „nemzetköziség“, testvéreim nem jelenthet nemzettelenséget. Nem jelentheti a nemzet kulturájának, történeti értékeinek, nemzeti hagyományainak elvetését. És ezt különösen nekünk, az iskolában kell jól figyelmünkbe vésnünk. Nehogy azt higgye a sokszor túlhevülő ifjúság, hogy most már a „nemzetköziség“ ül diadalt és ezért sutba dobhatjuk a magyar nemzeti történelmet, kihajlíthatjuk az ablakon a magyar nemzeti irodalom históriáját és hetykén fitymálhatjuk mindazt, amit a magyar nemzeti génius alkotott. Amint az igazi nemzeti szabadsághősök nemzetükön keresztül az emberi szabadságot szolgálták, a nemzeti kultúra igazi hősei is a nemzetükön át az egyetemes kulturát szolgálták. Ami igazi nemzeti érték, az egyszersmind univerzális érték, ha szűkebb körnek szól is. Balassa, Csokonay, Vörösmarty, Arany, a Hymnus vagy a Szózat, a magyar népdalok, vagy kurucnóták egy jottányit sem veszítenek értékükből, ha „nemzetközivé“ válik is a világ. — Az internacionálénak nem lehet az a célja, hogy a világ a szó drasztikus értelmében egy „akol“, egy vörös kaszárnya, vagy szürke falanxok sora legyen, mint ahogy a mi nagy költőnk, Madách látta. Ez a sivár kép nem lehet lelkesítő ideál. Szabaddá kell tenni az embert, az egyént minden külső és belső nyomástól, kiszabadítani az emberi lelkeket minden béklyóból, de úgy, hogy ne pusztuljon el belőle semmi, ami igazi érték. Hogy a népek kulturájának folyamai minden gát nélkül, szabadon torkolhassanak bele a nagy világkultúra tengerébe. A világkultúra csak a különböző népek egyéni, tehát nemzeti kulturájából fejlődhetik, mélyülve és csúcsosodva végtelen mélységekig és magasságokig. A

nemzetek differenciált lelki élete nem szűnik meg akkor sem, ha a határok és vámsorompók eltűnnek. Meg kell szűnni mindennek, ami a népeket egymástól elválasztani, egymással szembeállítani akarja, de meg kell maradni mindennek, ami az emberi lélek szívérvá-nyát új prizmákon vetíti és nem szabad elvesznie egyetlen színnek, egyetlen hangnak sem az emberi lélek ragyogó orkeszteréből.

Csak ez lehet a Jövendő eszményi perspektívája.

Csak ha ennek a grandiózus ideálnak a megvalósítására törekszik, érdemli meg a reális érdekekért küzdő munkásmozgalom, hogy az ideális értékekért hevülő ifjúság lelke feléje forduljon.

A szabadságért rajongó ifjúság nem lelkesedhetik semmiféle osztályuralomért, tehát „proletárok“ osztályuralmáért sem. Ha csak hatalmi harcra volna szó, mindegy, akár kapitalista, akár szociálista. A földkerekség országainak határait évezredek át csak egy „internacionále“ hidalta át, amely a „Kapitalizmus“, az „Aranybálvány“ teremtménye volt: a Világpiac. De mert ennek a hídnak pilléreit anyagi érdekek tartották, csakhamar kiütközött a különböző érdekek versengő ellentétessége, amely sok véres háborúba és ebbe a mai rettentő világkatasztrófába sodorta és fullasztotta az egész emberiséget. A „szocialista internacionále“, ha csak új kiváltságokat teremtene, ha csak új urakat adna a termelésnek, nem jelentene semmi haladást, csak újabb érdekellentétek explodálásának előkészítését. A „proles“, ez a régi latin szó, a minden anyagi hatalomból és érdekből kivetkőzött embert jelenti. „Proletár“ az, akinek nincsen egyebe, mint magának és gyermekének emberi mivolta. És a „világ proletárjai egyesüljetek“ csak úgy jelent értéket és nem újabb véres riadót, ha minden érdekellentét kiküszöbölésére, minden emberi háború megszüntetésére s min-

den emberi munka szolidaritására tanít. Ha megvalósulás felé viszi a nemzetek prófétáinak álmát, a filozófusok ábrándozását, a költők vízióját a világszabadságról, a népek szövetségéről és a messiási örök békéről. A proletár „internacionále” ígéje nem lehet új osztályuralom hirdetése, hanem minden zsarnokság, elnyomás megszüntetése, hogy ne legyen többé elnyomott és elnyomó, proletár és burzsoá, csak ember, magasabbrendű, szabad, eszményi ember. A „világ proletárjai egyesüljete” jelszavát fel kell hogy váltsa ez a megváltó új ige: „Világ EMBEREI egyesüljete!”

Vitézek és nyomorgók.

Nem tudjuk pontosan, hogy hány hőst avattak és vettek eddig fel a vitézi székre. Egyet azonban egészen biztosan tudunk, hogy a sok száz között, akiket most utólag kitüntetnek és méltóképpen jutalmaznak, *egyetlenegy zsidó sem foglal helyet*. Egyetlenegy zsidó sem akadt, akit méltónak találtak volna arra, hogy helyet adjanak neki ott, ahol a háborúban tanúsított vitézi magatartást most olyan nagyszerűen meghálálják. Még csak a „*numerus clausus*“ elvét sem próbálták itt érvényesíteni. Pedig az is egészen bizonyos, hogy a háborúban, a csatateren, a golyók záporában, az ágyúk torka előtt, a gépfegyverek tüzeiben, a lángszórók poklában nem volt különbség zsidó és nemzsidó között, nem volt semmiféle nemzetiségi, felekezeti vagy faji „számarány“. A Pesti izr. hítközség által kiadott Aranykönyv száraz adatai szerint, bőven lehet válogatni azok közt a zsidó hősök közt, akik a világháborúban a legnagyobb kitüntetésekért érdemelték ki. Eddig 6 Lipótkorona-rendes, 50 vaskorona-rendes, 95 arany *vitézségi* érmes, 656 nagy ezüst *vitézségi* érmes magyar zsidó katonának nevét mutatták ki. Volt tehát zsidó *vitéz* elég, ha nem is nyilatkoztak volna olyan ragyogó elismeréssel Károly király, József főherceg, Boroevics, Lukachich, Szurmay és a többi tábornokok a magyar zsidó katonák hősiességéről.

Mégsem reklamáltuk volna a vitézi széken a zsidókat. Mert őszintén szólva, van most a zsidóságnak más gondja. Amikor kidobták a zsidó ifjúságot a főiskolákból, amikor ezeréseg-féle megaláztatásból részesítették a hazafiasságára büszke magyar zsidóságot,

nem nagyon jut eszébe búsulni azon, hogy nincs képviselve a vitézi szék akademikusai között. Nem is kelene szóvá tenni a dolgot, ha nem hozta volna összefüggésbe a kurzussajtó máris a zsidóság háborús részvételét a most meginduló *nyomorakcióval*. Valahogy úgy hangzik a tétel, mintha a zsidóságnak váltságdíjat kellene fizetnie. Váltságot azért, mert nem vérzett eleget a háborúban, váltságot azért, mert nem viselkedett eléggé vitézül, váltságot azért, mert nem maradt holtan a harctéren, váltságot azért, mert az októberi forradalomban nem tették eléggé tönkre, váltságot azért, mert a kommunisták nem rabolták ki eléggé, váltságot azért, mert Sipos Kamilló és társai nem férfiatlanították meg és nem kezelték égető lápisszal bizonyos testrészüket, váltságot azért, *mert élnek*. Vagy ahogy az egyik kurzuslap gyönyörű etikai magaslatról hangsúlyozza, „*mert veszténivalójuk van személyben és vagyonban.*”

Az efféle csendes fenyegetésekre, az ilyen burkoltnak sem mondható ráíjesztésre az önérzetes zsidóságnak csak egy felelete lehet: Mi tudjuk a kötelességünket, meg is tettük mindig a kötelességünket, de megfenyegetni magunkat nem engedjük! Mert ha van is veszíteni valója a zsidóságnak, „életben és vagyonban”, erre a veszíteni valóra sohasem volt tekintettel akkor, amikor nagy célokért kellett áldozatot hozni. A zsidóság most is meghozza a maga áldozatait módja és belátása szerint, sőt áldozatkészséget tanúsított mindig tehetségén messze túlmenő módon is, de *fenyegetéssel terrorizálni magát nem engedi*.

Reá kell mutatni azonkívül egy másik momentumra is, amelyet a kurzus szeret mindig figyelmen kívül hagyni. Valahogy úgy szereti feltüntetni, mintha ebben az országban két réteg helyeződött volna el, az egyik a szegények és dolgozók rétege, ezek a keresztények, a másik a siberek és dúslakodók rétege, ezek a

zsidók. Mintha itt minden zsidó milliókban dúskálna és nem volna a zsidóságnak a maga külön nyomorrétege, amellyel megbirkózni a mai súlyos viszonyok között sehogysem tud. A zsidóságra az új adópolitika a leg-súlyosabb terheket rója. Roskadó vállakkal, de polgári kötelességtudással viseli ezeket a terheket. És míg ősfajú dzsentrik és főnemesek sztrájkolnak a földadó ellen és hires hazafiságuk csődöt mond a bugyellárisuknál, míg a képviselőház elnöke lemond, hogy mint birtokos küzdhessen a birtokadó ellen, a zsidó kereskedő csendes megadással fizeti a nagy adókat és bátran mondhatni, akár a Király-utca, akár a Sas-utca többet jövedelmez az államnak, mint százszor annyi kiscgazda, aki 500 koronájával adja a tej literét és még több koronáért a fáról éretten lepotyogó szilváját és még uzsorabírságot sem fizet, mert hát szegény *őstermelő*, akire az árdrágítás törvénye nem vonatkozik.

És ha az egyik bizonyos rétegnek vannak szegényei és nyomorgói, a másik „bizonyos réteg” sem biztosította magát a nyomor ellen. Itt a tönkrement zsidó intelligencia, a tanítók, tanárok, tisztviselők, sőt rabbik, hitoktatók stb., akiknek ma a hitközségek még a létminimumot sem tudják biztosítani. Mértéktelen nyomor sújt itt egy egész társadalmi osztályt és a magyar zsidóság külföldi segítséget vár, de hiába. Ismert nevű zsidó tudósoknak nincs betevő falatjuk, nekik nem terem semmi, amit meg ők termelnek a fejükkel, még az után is forgalmi adót kell fizetniök, mert állítólag *nem „őstermelők”*. És itt a nagy zsidó diáknymor, amelyet a legnyomorultabbá a kurzus tett, amely szegény zsidó fiukat száműzött idegenbe éhezni, koplalni. Ki ad ezeknek segítséget?

És *nyomorognak az összes zsidó intézmények*. A zsidó iskolák egymásután bezárják kapuikat, mert nem tudják fedezni a költségeket, az egyetlen zsidó gimnáz-

zium csonka és tetőtlen falai szomorú tanui a zsidó nincstelenségnek. A pesti hitközség templomtelket adott vissza a fővárosnak, mert nincs miből zsidó templomot építeni. A zsidó kántorok egymásután Amerikába vándorolnak, mert Magyarországon nem tudnak megélni. A zsidó jótékony intézmények fillérekből tengődnek, amikor a korona egy harmincadfillért sem ér már.

A magyar zsidóságnak megvannak — fájdalom — a maga nyomorakciói, de azért a nyomorgó alföldiektől sem zárkózik el. Aminthogy a zsidó gazdagok mindig ezerszerre többet adtak nemzsidó kulturális és jótékony célokra, mint speciális zsidó célokra. Fogadást ajánlunk, hogy az adakozók között most is több zsidó lesz, mint a vitézi székben és a zsidók adományai túllépnek majd a numerus claususban előírt „törvényes“ arányszámon. Még a katasztrófális gazdasági válságba döntött zsidó lateinerosztály is többet fog szerepelni az adakozó-listán, mint a zsidózsirjában majdnem megfulladó és malacait is tejjel tápláló kigazdák tömegei.

Még jól emlékeztünkben van, amikor a kurzus elején ezredesi egyenruhába bujtatott ügynökök jelentek meg nagy és díszes kurzus-gyűjtőivekkel a zsidó üzletekben és az ugyancsak ismeretlen „adjutáns“ bemutatatta furcsán, de előkelően fordított sorrendben — a kereskedőt a „méltóságos úr“-nak, aki gyengéd orrhágon megjegyezte, hogy „illetékes helyen“ számon tartják azokat, akik nem adnak erre a szent és nemes célra. Akkor a zsidó kereskedő szörnyen megijedt, tágranyitotta az erszényét és örült, hogy olyan könnyen szabadult meg a magas látogatóktól. Ma azonban, hála Istennek, elmúlt az „egyéni akciók“ kora és fenyegetéssel nem lehet célt érni. Vagy tessék akkor egyenesen *zsidó fejadot kivetni*, mint ahogyan a manapság sokat dicsőített boldog *középkorban* dívott. Ez a parlament ezt is megszavazná!!

Kiss József a „ghettoépítő”.

— Előadás a páva-utcai templomban. —

Hölgyeim és Uraim! Mikor legutóbb zsidó templom szószékéről méltattam legnagyobb élő héber költőnket, Bialikot, szükségesnek tartottam kiemelni, hogy az ő zsidó lélekből fakadt és zsidó szellemtől áthatott poézise méltó arra, hogy azon a helyen foglalkozzunk vele, ahonnan a zsidó tan szelleme, a zsidó próféták igéi szállanak szerteszét a hívők szívébe. Bialik költészetéhez közeledve úgy érezzük, mintha szent templomba lépnénk, szinte halljuk az áhitat szárnyasuhozását:

„... Hallod, érzed-e

A sóvárgást, a mindenható vágyat?
Minden szó vérrel, szikrákkal tele,
Nem érzed-e, tüze szivedbe vágtat?
Nem dob-e fel hatalmas büszke kéz
Határtalan szent magasságba százszor?
Hogy lelked zengő viharokba vész
S szived mint hálóba ért hal ficánkoll! ...“

És amikor most a mi nagy magyar zsidó poétáknak, Kiss Józsefnek akarunk egy órát a templomban szentelni, önként felvetődik a kérdés, erőgyarapodást jelentett-e az ő költészete a zsidó léleknek, vagy ő is csak egyike azoknak a nagy szellemeknek, melyek a sok ezer éves zsidó kultúra forrásából fakadva, hosszú kigyózó folyással beletorkoltak a nagy Óceánba, hogy felismerhetetlenül elvegyüljenek a habjaiba?

A zsidó templom régi idők óta nemcsak az isten-

tisztelet, hanem a tanítás háza is. Hiszen innen régi neve: Schül, Schule, Iskola. De amit a zsinagógában tanítottak, az mind a zsidó lélek erősítése, a zsidó öntudat acélosítása volt. Vajjon ilyen szempontból erre a helyre való-e Kiss József költészete? Zsidó költő volt-e ő ebben az értelemben? Én magam az I. M. I. T.-ben tartott emlékbeszédemben rámutattam arra, hogy akik Kiss Józsefet zsidótlansággal vádolják, figyelmen kívül hagyják a kort, a viszonyokat és azokat az uralkodó eszméket, amelyek ebben az időben a legnagyobb zsidó centrumokban, még az orosz héber költők körében is domináltak. Mégis ha végignézek Kiss József első három munkáján és felelevenedek előttem az a nagyszerű lendület, amellyel az ifjú költő ihlettségtől duzzadó erejét a zsidóság szolgálatába akarta szegődtetni, fájdalommal tölt el a gondolat, hogy a poéta további pályája nem haladt ugyanabban az egyenes vonalban, amelybe első megindulása lendítette. Milyen más lett volna Kiss József benső fejlődésének harmóniája és mennyivel többet jelentett volna a zsidóság egyetemének! És hogy nem így történt, abban súlyos vád rejlik a magyar zsidóság ellen, amely a zsidó költő jelentkezését nem ujjongó hozsannákkal, hanem rideg hűvösséggel fogadta. „Zsidó dalok“-kal lépett a porondra az új poéta 1868-ban. Talán sokan idegesen felszisszentek: Micsoda hang ez? A hang Jákób hangja, amikor mi mohón Ézsau kezei után kapkodunk! A költő a zsidóság tragédiájáról énekelt, amikor a vezetők, a hűtlen pásztorok a zsidóságot üres komédiává akarták sülyeszteni! Sion dalait dalolta az új poéta, amikor az „új papok“ azzal voltak elfoglalva, hogy gondosan kiradirozzák az imakönyvekből mindenünnen ezt a szót: Cion. Vala-hogy úgy képzelték a liberalizmus ragyogó hajnalán, a zsidóság már betöltötte hivatását azzal, hogy a keresztény templomokban Sion zsoltárait, Dávid dalait

dalolják, Izrael maga elpusztulhat, beleolvadhat a népek közé. A zsidó mult kezdett kellemetlenné lenni az asszimiláns zsidók számára. Fátyolt reá! — volt a jelszó. Felejtetni, felejtetni! És akkor jön a poéta a maga fölösleges vízióival és fellebbenti a fátyolt:

*Egy jaj sivit a pusztákon végig,
Hogy futtában a strucc meg-megáll . . .
Tűzoszlop nyul nyaldosva az égig.
Sütkérez az iszony lánginál,
Porba dőlt a Sion koronája . . .*

— — — — —
*Csörg a rablánc . . . némán függ a hárfa,
Kinek volna dalra kedve még?
Babylon vizének morájára
Sirva, nyögve felel a vidék.
Isten hozzád, őseim hazája!
Annyi szemből annyi köny pereg . . .
Zsidó leány, napkelet virága,
Ki tanított dalra tégedet?*

És a költő dalol Libánon cédrusáról, amely „szólna oh, de nincs kinek!“ És a száműzöttek „kihült fészkeről“, mely felé „Ajkukról a nagy világ négy tája Visszaküld egy bús üdvözlötet.“ Akkor még nem volt forgalomban ez a szó: „cionizmus“, amellyel oly kitűnően és olyan kipróbáltan lehet lesújtani mindenre, aminek ártani akarnak; de a poézis és a politika szándékos összezagválása akkor is bevált receptje lehetett a méregkeverésnek. És ha Kiss Józsefre nem is húzták reá az anachronisztikus jelzőt, hogy „megátalkodott cionista“, igyekeztek őt „mellőzendő mennyiség“-nek feltüntetni, vagy egyáltalában fel sem tüntetni, hogy így aztán egészen eltűnjön. Minek „bitorolni a magyar nyelvet“ az ilyen avas zsidó hangokra, hogy

*Köd ül a Nébón, vak éj a tájon,
Hová viszesz, édes kedvesem?
Az apa szól: „Sivatag virágom!
Sird el a Mirjam dalát nekem . . .“*

Micsoda ghetto-kultusz ez, amikor örülnünk kell, hogy a ghetto falai végre leomlottak?! Minek feleleveníteni a Mirjam dalát, meg a Mózes énekét? Örüljünk, hogy gyermekeink — hál' Istennek — nem ismerik már a Bibliát meg az imakönyvet a divatját mult sziriai zsargonjával!

Kiss Józsefet nem csüggesztette el „Zsidó dalai“-nak ez a disszonáns visszhangja. A dalok ritkábban csendültek meg ugyan, de annál erőteljesebben: És néhány év múlva a költő agyában megvillan a gondolat, hogy fórumot kell teremteni a zsidó írások számára, hogy a magyarul olvasó zsidó megismerkedjék a zsidó multtal és közelebb férközzék a zsidó eszmevilághoz. A terv első csirája egy zsidó Évkönyv alakjában jelentkezik félénken és tapogatózva. Hiszen alig szivárgott ki a hire, „az egyik tekintélyes lapunk már eleve megjedte a szeparatiztikus célok falra festett árnyékától.“ (Előszó.) Kiss József gúnyos fölénnel megnyugtatja a tekintélyes lapot. Nem kell megjedni. Nem készül új ghettó és nem fognak senkit belekényszeríteni. Legkevésbé az ijedősöket, akik amúgy is könnyebb útját keresik a boldogulásnak.

Ismerjük különben ezt a stílust! Nem új manap és nem volt új Kiss József ifjúkorában sem. Így történt az már vagy két és fél ezer esztendő előtt is. Akkor Ezra volt a „ghettóépítő“. Az asszimilációtól, a teljes beolvadástól megmenekült maradék Izrael fiaí hálálkodó zsol-tárok között építették az új szentélyt. És a próféta leírja azt a gyönyörű megható jelenetet, hogy sokan a kohaniták, leviták és vének közül, akik látták az első temp-

lom dicsőségét, mikor letették az új épület alapkövét, hangosan zokogtak, sokan pedig felemelt hangon ujjongtak. És összevegyült az örömujjongás hangja a zokogó sirás hangjával és elhallatszott igen messzire... És ebben a lélekemelő történeti pillanatban megesett, hogy a zsidóság *belső* ellenségei minden áron arra törekedtek, hogy a templomépités munkáját megghiusítsák. Először úgy tettek, hogy ők is segíteni akarnak. A néphangulat ellen nem lehet véteni. Elvegyültek tehát a nép közé és rontották a hangulatot. „Mit csináltok ti szerencsétlenek? fel akarjátok-e támasztani a holt köveket a porhalomból?“ És amikor látták, hogy a lelkesedés fellobbant lángját lelohasztani nem tudják, hozzáfogtak az aknamunkához „Juda előkelőségei“, az akkori álarisztokrácia, a „tanácsosok“ (joacim), akik bizonyára a babiloni udvartól kapták az udvari, vagy királyi tanácsosi címet és oly szívesen sütkéreztek a bábeli bálványok fényében és a pogány kultusz kábító tömjénfüstjében, — titokban felterjesztést küldtek a perzsa királyhoz. Rechum tanácsos, Simsaj főtitkár és társaik terjedelmes írásban kifejtették, hogy a templomépitők új gheztót emelnek, hazafiatlan munkát végeznek, felségárulást követnek el, mert a gheztóban saját törvényeik szerint fognak élni.

Évekig sikerült így a zsidóság *belső* ellenségeinek a munkát feltartóztatni. De végre mégis győzött az igazság. Juda hű népe meg tudta érttetni a nemesen gondolkodó Dárius királlyal, hogy nincs itt szó se gheztó-kultusról, se hazafiatlanságról, se lázadásról, se felségárulásról, hanem csupán csak arról, hogy fel akarják építeni Izrael ősi istenének templomát! Meg akarják menteni a zsidóságot!

Íme, hölgyeim és uraim, láthatjuk, hogy a vádaszkodók frazeológiája egy csigalépésnyire sem haladt előre évezredek alatt. Szóról-szóra ugyanazokat a

frázisokat halljuk ma is és újfent a zsidóság *belső* ellenségeitől. Aki templomot akar építeni, ghettókultuszt csinál. Aki a héber nyelvet terjeszti, holt köveket támaszt fel és aki a zsidóság regenerációjáért dolgozik, hazát árul! . . .

Természetes, hogy azok, akik a mindenáron való egyéni előretörtetésüket fontosabbnak tartják, mint a zsidóság fennmaradását és jövőjét, tapsolnak és helyeselnek az olyan vádaknak, amelyek minden zsidó szellemi munkát lehetetlenné akarnak tenni. A renegát megnyugtatja az olykor-olykor felzökkenő lelkiismeretét: „Nem vétettem semmit, nem vesztettem semmit! Egyengetem az útját a nagy társadalmi összeolvadásnak, míg a zsidó öntudat ápolója és erősítője ellentétet élesít ki, válaszfalakat emel, ghettót épít és tápot ad a zsidógyűlöletnek!” Mintha valamikor is vallási elkülönődés miatt üldözték volna a zsidókat! Mintha nem a marannusok vagyonának egyházi elkönfiskálásáért gyújtotta volna alá a máglyákat az ájtatos inkvizíció! És mintha ma is az amerikai milliárdos neoantiszemitát, az autógyáros Fordot nem a szombatot vasárnapra áttevő és így még szombat napján is vele konkurráló autógyáros reformzsidó idegesítené, hanem a tőle és érdekszférájától teljesen távol álló és a hagyományainak négy fala között meghúzódo ghettó-zsidó!

A „hazafiatalanság“ vagy „felségárulás“ vádja pedig akkor, amikor a zsidóság eleget tesz a történelem legmagasabb etikai imperativusának, valahogy erősen hasonlít ahhoz, amikor legutóbb hivatalosan vádat emeltek „felségárulás“ címén azok ellen, akik követni merték — őfelsége a király parancsát!

Legfelső erkölcsi parancs, ösztön, sugallat, vagy ihlet adta a tollat Kiss József kezébe is, amikor látta, hogy a gyáva önmegtagadással, a tulzott asszimiláció-

val, a hiú dörgölődzéssel a zsidókérdést megoldani nem lehet.

*„Verejtéket, vért hullatok,
Engesztelve kárhozatot,
Bemutatok áldozatot! ...*

*Világgá züllött vérimet
Megtagadom . . . leszek rideg,
Hitlen, kaján — de a tied . . .*

*S felzug a vész bérce, tetőn,
S gúnykacaj kél fenyegetőn:
Rakhatsz te kunyhót eleget,
Halomra gyűjthetsz kincseket,
Otthonod mégsem lesz neked! . . .“*

Ki érezte ötven évvel ezelőtt mélyebben a zsidó hontalanság tragikumát? Hiába a mohó beolvadás törekvése, a hasonulás hajszolása, a tradíciók fürge levetése, a zsidó szolidaritás önző megtagadása, mindenre csak „gúnykacaj kél fenyegetőn“. És a tanulság? A zsidóságot, ezt a meggörnyedten és megalázottan bolygó *Uj Ahasvért* csak belülről lehet megerősíteni, kiegyenesíteni és öntudatra ébresztetni. Az a program, amelyet Kiss József az ő első Zsidó Évkönyvében megpendített, nagyszerű kiindulópontja lehetett volna jövőendő évtizedek zsidó kulturmunkájának. Amit a költő maga ebben az Évkönyvben írt, nemcsak művészet, hanem zsidó szív munkája is és a zsidó lélek erősítője. A „Jokli“, a kigúnyolt, üzött, becsületes, hontalan, szegény zsidó házaló tragédiája, aki a pészachi Hagadából vett szóképpel, sehol sem „lakott“, mindenütt csak „tartózkodott“, prózai költeményben variációja az *Uj Ahasvérnek*. Joklit faluról falura kergeti a kenyérgond, senkit se bánt, mindenkivel jót tesz és mégis gúny és szitok fogadja mindenütt, és amikor „vagyonra“ tesz szert, egy girhes félszemű gebére, amely megkiméli

kivénhedt fáradt lábait a gyaloglástól, a nekivadult legények éjjel kiszúrják nehezen szerzett segítőtársának egyetlen ép szemét is. Az öreg Jokli árván és társ-talanul bandukol tovább a batyujával, míg egy falu alján hirtelen magához szólítja a halál, amely elviszi ugyan a lelkét, de a testét itt hagyja a földtekén elhagyatottan és kitaszítottan. Még eltemetni sem akarja senkisémm . . . Ez a Jokli szomorú nótája! És zsidó tartalommal van tele Kiss József Évkönyve elejétől végéig. Hiszen épp a befejező cikk panaszolja, hogy „*a modern nevelés elhanyagolja a zsidó szellemet, pedig a tan, a Tóra a zsidóság legfőbb fenntartó ereje.*” Zsidó tudósok, írók és közéleti férfiak szellemi centrumát akarta felépíteni Kiss József és ha ez a kísérlete sikerült volna, bizonyára örökre a zsidó ügyszökhöz kötötte volna az ő kivételes tehetségét. Az Évkönyvből rendszeres sajtóorgánium sarjadt volna ki és vajjon ki láthat bele abba a káprázatos perspektívába, amely a magyar zsidóságnak ilyen öntudatos, erős egyéniségű szellemi irányításából élénk táru?

„*Ha a nagyközönség aránylag oly mértékben érdekesíti pártolásra e vállalatot, mint amennyire ez irodalmi részről történt, akkor jövőre mennyiségileg is többet fogunk nyújthatni*” mondja az Előszó. De a közönség, fájdalom, egyáltalában nem érdekesítette pártolásra. Jól esik a lethargia és sohasem szerették a lelkiismeretébresztőket. Nagy hitközségek elfelejtették beküldeni a zsidó Évkönyvért járó *másfél forintot* és a mű, amely zsidó tudást, zsidó ismeretet, zsidó szépséget akart bevinni a zsidó házakba, nem jelenhetett meg többé. És Kiss József lelke megtelt lángoló haraggal, mint a régi judai próféta, akinek szitokra nyílt ajaka, amikor látta, hogy intő szózata elvész mint kiáltó hang a sivatagban. A költő csalódottan és elkeseredetten elfordult makacs nyakú népétől. Más csengő vizek szí-

rénjei hívták és csak akkor fordult vissza, ha üldözés idején népének jajkiáltása hangzott feléje. De miye lett volna „Az ár ellen“ költője a zsidóságnak, ha nemcsak Tiszaeszlár és Kisenev hozzák egy-egy versnyire közelebb hozzá! Sőt sokszor szinte úgy láttuk Kiss Józsefet, mint aki a zsidóság tradícióinak lerombolásán, a zsidóság belső erőinek gyöngítésén dolgozik. És most már ő nevezi ghettóépítőknek azokat, akik a vegyesházasság zsinagógiai szentesítése ellen küzdenek! Szinte azt kell hinnünk, hogy a régi bölcs szentencia lebegett előtte, mely szerint „a megváltó csak olyan nemzedéknek jelenhetik meg, amely vagy egészen makulátlan, vagy egészen bűnös.“ Ha a zsidó megváltást nem lehet belső regenerációval előidézni, hadd jöjjön hát a másik megoldás: a teljes beolvadás és elmerülés, a megsemmisülés!

De Kiss Józsefnek erről a korszakáról ne essék szó ezen a helyen. Láttuk, — a magyar zsidóság bűne az, hogy a költő eltávolodott a zsinagógától. Hiszen amikor a véletlen ismét közelebb hozta és a pesti hitközség templomi énekeket íratott a költővel, a megjelent „Ünnepnapok“ példányai huszonöt évig heverték ládáiban Kiss József padlásán! Pedig ha ezeket a verseket nem is tartották a zsinagógába valóknak, a zsidó házakban mennyire erősíthették volna a vallásos érzést, a zsidó öntudatot! De kinek kellettek zsidó könyvek, „ghettó téglái?!“ Szóljunk azonban a költő utolsó éveiről, amikor a magyar zsidóság öntudatra ébredt. Sajnos, nem annyira ébredt, mint inkább *felébresztették az „ébredők!“*

Kiss József életének utolsó három esztendejében igazi zsidó költő volt, ami azonban egy atommal sem fokozza le a magyar nemzeti irodalomban kimutatott értékmérőjét. A magyar nemzet nagy élet-halál harcában ő volt egyetlen Tyrteusa. Kiss József háborús ver-

sein kívül nincs számottevő költészet ebből a történelmi időből. Az ő hazafiságához nem férhetett a gyanu leg-halványabb árnyéka sem és mégis arról kellett dalolnia, hogy *ne üzzék el az elesett nemzet koporsójától!* Elűzték őt is mint idegent, többi zsidó testvéreivel együtt. És a költő büszkén magára ölti a „sárga foltot“ és megindult lélekkel tér vissza a zsidósághoz. Vigasztalja, nyugtatja, felemeli és balzsamot hint a sebeire. Az énekes Litván, a Jokli édes testvére, szívhez szóló dalokban tárja fel egész szívét Bolond Istóknak, akit meg akar győzni a zsidóság nagy hivatásáról, ragyogó multjáról és ártatlan szenvedéseiről. Hiába volt minden!

*A sárga foltot annyira megszoktam,
Nem igen izgat, már fel sem veszem . . .*

*Korok jönnek, korok ismét mennek
És így marad és változást nem szenved . . .*

*. . . És most is rám jár az idők rúdja,
Üznek, gyilkolnak, amint már szokás . . .
Hányadszor, hányszor, csak az Isten tudja,
Külön Istenünk, aki ránk vigyázz . . .*

A költő meghalt és az ő holtteste körül is olyan ahasvéri kavarodás támadt, mint a Jokli körül, kit nem akartak eltemetni, de amikor koporsója végigvonult az az erdőn, „a dalos madarak mind felérzettek és támadt az ágak és lombok között csodálatos suttogás, dallamos moraj . . .“

Kiss József mint zsidó költő dicsőült meg. Mikor elindult, azt mondták róla: „ghettóépítő“ és ellene fordultak a zsidók. Ő is más utakra tévedt. Hosszú bolyongás után a megtértek talizába burkolózva tért vissza a zsidósághoz, amit sokan ma is *ghettó*-nak mondanak. Nekünk azonban a zsidó szellem nem ghettó, ha-

nem *védőbástya*, amely megóvjá a zsidóságot az elpusztulástól, a megsemmisüléstől! És amikor itt a templom homályán, az áhitat helyén Kiss Józsefről emlékezünk, annak a költőnek hódolunk, aki ifjú korában és öreg napjaiban egyggyé olvadt a zsidósággal, aki élete hajnalán és alkonyán hirdette, hogy a zsidóság egyetlen fenntartó ereje a diasporában *a zsidó szellem!*

Zsidó hősök két bőröndben.

— *Misztikus vízió a nagy perhez, melynek sohasem lesz vége.* —

A zsidó hősöket becsomagolták tehát két nagy bőröndbe és a hitközség tisztviselői elvitték a törvényszék tárgyalótermének folyosójára, vagy legfeljebb az előszobájába, hogy bizonyítsák, hányan voltak zsidók a harctéren. Tovább nem juthattak a zsidó hősök. A terembe nem engedték be őket. Ott nem voltak kíváncsiak se nevükre, se vallásukra, se arra, hogy hol estek el. A zsidó hitközség tisztviselői lezárták a hiába kinyitott bőröndöket, körülszíjazták vastag bőrszíjakkal, aztán vállukra tették a súlyos terheket, (mennyivel súlyosabb lehetett visszafelé, mint odafelé) és a zsidó hősöket visszatették a többi akta közé, amelyekből az úgynevezett „Történelem“ szokta szálaít szövögetni.

A véletlen úgy hozta, hogy éppen ott tartózkodtam a nyugalomba visszahelyezett zsidó hősök között és az archivum homályában, a ködös és csendes félsötétben hallottam, amint a hősök egymással beszélgetni kezdtek.

A fehér lapok megszólaltak, mintha fehér ruhás halottak suttognának rejtelmes éjszakán.

Az *első*: Jó, hogy már megint visszahelyeztek bennünket sirunkba. Folyton megzavarják a nyugalunkat. Pedig ezt az egyet, a nyugalmat talán megérdemeltük volna az elveszített életért . . .

A *második*: Jó, hogy visszaküldtek bennünket. Ha beengedtek volna, borzadok a gondolattól, kiteregették volna holttestünket a zöld asztalon, megtapogatták volna sebeinket, hogy csakugyan igazi sebek-e, azután civakodtak volna felettünk, hogy hősi halált haltunk-e, vagy sem? . . .

A harmadik: Nekem a gorlicei áttörésnél zúzta szét a koponyámat egy gránitdarab. Kórházból kórházba hazakerültem, s csak otthon végzett velem a halál. Most azt hallom, úgy mondják, nem is voltam hősi halott, mert otthon haltam meg, édesanyám karjai közt.

A negyedik: Emlékszem rád, bajtárs. Egyszerre hullotunk a földre, nemcsak mi ketten, de sok ezren. Hogy „hősök“ voltunk-e, mit tudom én? Ott hevertünk sokezren a csatamezőn, zsidók, keresztények, görögkeletiek és mohamedánok. Megöltek bennünket, nem tudtuk, hogy hősök vagyunk. Az egész csatamezőn nem láttam én hősokeket, csak vízért nyöszörgő, szerencsétlen áldozatokat . . .

Az ötödik: Vízet, meghalok! Vízet, meghalok! Milyen rémes volt. Bátrak voltunk, nem féltünk. De ki volt a hős?

A hatodik: Ki volt a hős? Nyugalom, nyugalom! Ott pihentünk a lebergi nagy temetőben, zsidók és nemzsidók . . . Öleltük a földet, amelyből vétettünk, zsidók és nemzsidók . . . Nyugodni akartunk, de jöttek az emberek, felhányták sirjainkat, külön-külön skatulyáztak bennünket, faj szerint, vallás szerint. Felzavarták nyugalmunkat, szidalmakkal, dicséretekkel. Pedig mi csak meghaltunk és nem jár nekünk dicsőség, sem kórhólas, csak néma, szomorú gyász . . .

Többen: Csak néma, szomorú gyász . . .

A hetedik: A Doberdó szikláján szúrták át szíve-met, mit tudom én, miért? És most itt akarnak tört szúrni a szívembe újra . . .

A nyolcadik: Jó, hogy be nem eresztettek. Rólam azt mondta volna a vádló, hogy nem vagyok zsidó, mert véletlenül keresztény temetőben temettek el . . .

A kilencedik: A golyó, a gránát nem kérdezte, zsidót vagy nemzsidót talál-e? Oh, csak az emberek olyan gonoszak, oly ostobák, oly lélek nélküliek! . . .

A tizedik: És ha beengedtek volna, és ha mind feltámadva, sebeinket mutatva, béna karjainkat fel-emelve tettünk volna tanuságot, hogy nem ötszázan voltunk zsidó halottak, hanem tizezren, huszezren, mit használt volna? Kinek használt volna? A rágalmazók tudják, hogy hazudnak és tovább rágalmaznak. A vádlók tudják, hogy igaztalanul vádolnak és tovább vádolnak. És az emberek tudják, hogy gonoszat mondanak nekik, gonoszságból és elhiszik és tovább mondják, tovább viszik a gonoszságot, gonoszságból!

Mind: Oh, az emberek oly gonoszak, oly ostobák, oly léleknélküliek!

A hangok egyre halkultak, a suttogások elcsendesedtek, a hősök, mintha egyszerre elnémultak volna az emberi gonoszság, ostobaság és lelketlenség említésére. A fehér akták, melyek az előbb keringve töltötték be az archivum üdjét, lassan visszakerültek a polcokra.

Kissé kábultan hagytam ott a kísértő csendet, de még tovább is a fülembe csengett a szomorú refrain:

— Oh, az emberek oly gonoszak, oly ostobák, oly léleknélküliek!

A „lármás“ és a „csendes“.

Mi a *lármás* és mi a *csendes* antiszemitizmus? — „*má nistano?*“ — kérdi most mint ötödik kérdést mindenki, aki tud a sorok között olvasni és a szavak mögött hallani.

A miniszterelnök ellensége a lármás antiszemitizmusnak. Mi a *lármás* antiszemitizmus? Az-e, amikor a támadó lármázik és úgy tör a zsidóra, vagy az-e, amikor a támadás csendben történik és legfőlebb a zsidó lármázik utána? Mindenesetre csunya zene mind a kettő és nem olyan kulturált fülnek való, mint a Bethlen István grófé.

Lármás antiszemitizmus volt, amikor a régi jó időben, talán nem is olyan régen a robogó villamoson hirtelen nagy láрма tört ki: „*űsd a zsidótl!*“ És a „lármás antiszemiták“ megtették a magukét, amint azt az Ébredők tizparancsolata előírja. Csunya látvány volt ez annak idején. Ezt kulturállamban tűrni nem lehet.

De épp úgy, amint nem lehet valakit a villamoskocsiból kihuzni, mert zsidó, ugyanúgy nem lehet valakit pl. a mozgószínházból kihuzni zsidó volta miatt, akár néző, akár gazda az illető. És épp úgy nem lehet valakit a trafikból, a korcsmából kivonszolni, akár dohányzó, akár trafiktulajdonos, akár italélvező, akár italmérő az illető izraelita. Ez tulságos nagy lármával járna. És a lármás antiszemitizmus nem méltó a mai modern korhoz.

Sokkal egyszerűbb a *csendes* antiszemitizmus. A mozit, trafikot, vagy italmérést nem veszik el senkitől.

Csak éppen nem ujítják meg az engedélyt! Hát muszáj azt megújítani minden izraelitának? És hiába hangoztatja az illető „szíriai“, hogy ő is harcolt a hazáért, ő is rokkant. A felelet csendes szótlanúság és nincs tovább.

Ki akarná még most is kiverni a zsidó egyetemi hallgatókat a tudomány termeiből? Ki akarná jogállamban az egyetem szent csarnokait lármás verekedéssel profanizálni? Ezt megtehették a „lármás“ antiszemitizmusnak praehisztórikus korszakában. Ma az egyetemen minden csendes. A zsidó diákok ha van miből, tanulhatnak a külföldön, vagy mehetnek más pályákra, folyamodhatnak pl. trafik-, italmérés- vagy moziengedélyért, vagy elmehetnek díjnokoknak a sóhivatalba és dolgozhatnak rendben-csendben.

Hol van ma már a Británia? Már a híré is elfelejtettük azoknak a lármás éjszakáknak, melyek tele voltak zajjal, jajjal. Ma hála Istennek, csendes az utca és amint a régi szatmári rabbi mondotta: „A jó Istennek hála, az ember végig megy az utcán és nem dobna utána köveket és nem kell féltennie az életét“. A lárma elült. A zsidóknak már nem kell „önkéntes“ adományokat vinniök a Britanniába. Csak éppen szép csendben elveszik tőlük a lehetőséget, hogy egyáltalában önkéntes adományokat adhassanak. Mert lassacskán nem lesz miből. Szép csendben kihúzzák a lábuk alól a talajt, szép csendben jönnek a különfajta „revíziók“ és megsemmisítik a zsidók existenciáját. Szép csendben, fokról-fokra, minden zaj és lárma nélkül. És így csakhamar be fog következni a várva várt kor, amikor Bethlen István gróf hangoztatott ideálja szerint „*nélkülük*“, már mint a zsidók nélkül is boldog lehet az ország.

Körülbelül ez a csendes és a lármás antiszemitizmus lényege. Mi, mondanunk sem kell, a miniszterelnöktől eltérően nem vagyunk hivei sem a lármás,

sem a csendes antiszemitizmusnak. De megmondjuk nyíltan és őszintén, ha már választani kell, a lármás és a csendes között, hogy melyiket szeressük — sokkal veszedelmesebbnek tartjuk az ugynevezett csendes antiszemitizmust, mint a lármást. Mert a lármás nyíltan előlről támad és saját lármájával is előre figyelmeztet a veszedelemre és így némileg óvakodni is lehet; a *csendes* ellenben ravaszul hátulról megközelít és hirtelen orvul fejbe vág, hogy még lármázni sincs idő. A lármás antiszemitizmus természeténél fogva egy jogállamban előbb-utóbb oda fejlődik, ahogy a közmondás tartja, hogy „amelyik kutya sokat ugat, az nem harap”. A *csendes* ellenben rejtekéből hozzád surran és eldugott méregfogaival ikrádba harap, amikor azt hitted, hogy nyugodtan járhatsz-kelhatsz és nem kell tartanod semmitől.

Válasz

némi ferdítésekre és koholmányokra

Szabó Dezső, a nagytehetségű író és még nagyobb tehetségű fregoli-művész, legujabb bukfencezései között nekiugrott Vázsonyinak, néhány vastag gorombaságot dedikálván neki, mint „szíriai banditának“, ami Szabó legujabb szótára szerint annyit jelent, hogy zsidó. Vázsonyi Vilmost természetesen nem kell féltenünk Szabó Dezsőtől. Vázsonyi megbirkózott már különb és keményebb legényekkel, mint a gyöngé nád-szálként mindig szélirányban bólogató Szabó Dezső, aki állítólagos árja létére is mohón learatja minden kurzus börzei konjunkturáját és hol nyugatista, hol radikálista, hol kommunista, hol nemzeti keresztényista, aszerint, hogy „mommentán“ mi a legjobb üzlet. Nekünk pedig nem is volna semmi közünk az egészhez, ha Szabó Dezső ugyanabban a cikkben nem adná fel többek között a kérdést: „Miért jelenhetett meg a nemzetköziség uralma alatt a Mult és Jövő, amelyet még az ő Jásziuk is a fajiság szemérmetlen üzérének nevezett? És miért jelenhetett meg a cionisták lapja, mikor minden keresztény magyar organumot szétzúztak?“

Ha Szabó Dezső tudna egy kicsit héberül, felhív-nók a figyelmét a hagadabeli négy kérdező fiúra: „az egyik bölcs, a másik gonosz, a harmadik együgyű, a negyedik nem tud kérdezni semmit.“ Vajjon melyik kategóriába tartozik Szabó Dezső? De feleljünk ősi szokás szerint kérdéssel kérdésre: Miért kérdez Szabó

Dezső olyan tettetett naivitással, amikor *jól tudja*, sőt éppen tőlem személyesen is hallotta még a proletárdiktatura elején, hogy a Mult és Jövő nem jelenik meg. Szabó Dezső akkor az „*irói szovjet-direktorium*“ egyik fontos ülésére sietett, ahol épp úgy vitte a szót, mint most az ébredő direktoriumban. Én dologtalanságra kárhoztatva elkísértem a kézigránátos keruboktól őrzött szent kapuig. Utközben kifejtettem azt a meggyőződésemet, hogy ennek az egész szovjet-komédiának a zsidók lesznek majd tragikus szenvedői. Többek közt aztán kijelentettem neki, hogy még ha a népbiztosság engedné is a Mult és Jövő megjelenését, akkor sem adnám ki a proletárdiktatura alatt, nehogy azt mondhas-sák, hogy a kommunizmus kedvez a zsidóknak. Az *utolsó számot márciusban nyomták és április elsejére jelent meg*. Azután már kéziratot sem adtunk a nyomdába, mert a közoktatásügyi népbiztosság a Mult és Jövőt, az Egyenlőséggel és „a cionisták lapjával“, a Jövőnkkel együtt betiltotta. Amikor a zsidó felekezeti lapok még egy-két számot adhattak a kommunizmus első napjaiban, akkor megjelent még az „Élet“ katolikus hetilap is és amikor a keresztény orgánumokat „szétzúzták“, ugyanaz a sors érte a zsidó orgánumokat is.

Ezt különben *jól tudja a Hornyánszky-nyomda is, amely most ezt az antiszemita förmedvényt nyomja*. Hiszen a Hornyánszky-nyomdában készült a Mult és Jövő majdnem egy évtizeden keresztül és a proletárdiktatura alatt a lap szünetelése dacára, a régi barátságra való tekintettel, sokszor jártunk el a nyomdába és együtt elbusulva és eldiskurálva vártuk és reméltük az idők változását, amikor a Mult és Jövő újra megjelenhetik. Hogy aztán a kommunizmus bukása után a nagyreményű „új kurzus“ beköszöntésével Hornyánszky kijelentette, hogy ezentul sem zsidó mun-

kást, sem zsidó rendelőt nem tűr, sőt még a Mult és Jövő számára gyártott papirosra is egy antiszemita lapot kezdett nyomni, — és emiatt nem jelenhet meg a Mult és Jövő a maga művészi formájában ma sem, — az igazán nem a Mult és Jövő erkölcsi defektusa.

Ami pedig „a mi Jászinkat“ illeti, Jászi nem volt a zsidóké, mert még az apja kikeresztelkedett. Mindenesetre sokkal közelebb áll Szabó Dezsőhöz, mint hozzánk. Hiszen Szabó Dezső évekig hűséges hajbókoló munkatársa volt Jászinak a Huszadik Században. Nem tudunk arról sem, hogy Jászi olyan durvasággal támadta a Mult és Jövőt, mint ahogy ezt neki a gyorsfeledékenységű Szabó Dezső imputálja. Tudtunkkal csak egy támadás volt a Huszadik Században a Mult és Jövő ellen és azt sem „az ő Jásziuk“ írta, hanem — Szabó Dezső. Hosszú, tizoldalas *Nyílt levél* volt ez a Mult és Jövőhöz. Amire én *Nyílt válasszal* feleltem a Mult és Jövőben. Szabó Dezső akkor meghajtotta a zászlót a Válasz előtt és a Huszadik Század 1914. júniusi számában a következő Nyilatkozatot tette:

„Dr. Patai cikke (Mult és Jövő 1914. április) őszintén, mélyen meghatott. Ha bármely irány ilyen emberiességgel nyilatkozik meg: az én irányom is és képviselőjét testvéremnek érzem. Mert nem X irány és nem Y irány, az igazság: minden emberi áramlat ez; mert az ellentétes igazságok csak a logikában zárják ki, de az életben feltételezik egymást. Ám hasson dr. Patai igazsága, amennyiben a zsidó faj erőit, emberi mély értékeit megőrzi és hatóvá tenni tudja. De hasson az én igazságom, mindannyiszor, mikor a zsidó fajiság és felekezetiiség a más emberformák ellen támadást, gyűlölködést akar jelenteni. Hiszen ezzel csak nem az uniformizálást hirdetem! Mély problémák a felvetett kérdések. És higgye meg dr. Patai, hogy az, ami vitánkunk nemes tónust adott, éppen az, hogy zsidóságunkból és

*magyarságunkból mindketten emberré tudtunk ágas-
kodni.*

Hogy azóta a „kurzus“ megváltozott, azt tudjuk. Hogy Szabó Dezső is megváltozott benne, azon nem csodálkozunk. Hogy az a bizonyos „nemes tónus“ nála demagóg rikácsolássá torzult, ezt is megértjük. De nincs tudomásunk arról, hogy az „új kurzus“ abszolútiót adna jó keresztényeknek az igazmondás bibliai és elemi törvénye alól.

„Legitim kereskedelem.“

Hogy mi a „legitim kereskedelem“, azt pompásan megmagyarázta a nemzetgyűlésen Hegyeshalmy kereskedelmi miniszter úr, akinek, úgy tudjuk, az a feladata, hogy a kereskedelmet előmozdítsa s nem az, hogy megbénítsa. A miniszter úr mindnyájunk örömére kijelentette, hogy ő igenis elő akarja segíteni és támogatni fogja a „legitim“ kereskedelmet. „*Legitim kereskedelem*“ alatt pedig érti azt, *amelyik keresztlény és nemzeti alapon áll.*

Ha az új kormány nem is hozott semmi újat, ha a solti vásár, a kunszentmiklósi, kiskőrösi és egyéb „legujabb“ események már az új kormány alatt játszódtak is le, ha Hegedüs zenekisérete mellett peregtetik le a csuf mozi- és trafikjátékot, ha Ráday még ma is a kommunizmust veti szemére a zsidó küldöttségnek, — a zsidóság megvigasztalódhatik azzal, hogy ha az események nem is mutatnak új fordulatot, de legalább gyönyörű új fogalmakkal gazdagodott a közélet. Ilyen új fogalom a „legitim kereskedelem“.

A zsidó kereskedő mindeddig azt hihette és méltán, hogyha tisztességesen folytatja az üzletét, ha becsülettel szerzi be az árut és tisztességes haszonnal adja tovább, ez legitim kereskedelem. Ha aztán hosszú élet fáradtságos munkája után egy kis vagyonkát is megtakarított ebből a legitim kereskedelemből vagy iparból, akkor ez a vagyon is *legitim vagyon*, amelyet nem lehet sem kisajátítani, sem elkommunizálni. A kereskedelmi minisztertől azonban megtudták a zsidó kereskedők, hogy „legitim kereskedelem“ azt jelenti, hogy „keresz-

tény és nemzeti alapon áll". Ami mindenesetre annyit jelent, hogy a zsidó ki van belőle zárva. Nem tudjuk ugyan, hogy ha lehet is *kereskedő* vallása után keresztény és meggyőződése után nemzeti és hazafias, hogyan állhat maga a *kereskedelem* vagy *ipar* keresztény és nemzeti alapon? Hogyan lehet keresztény alapon cipőt talpalni, harisnyát eladni, üzleteket kötni, vagy üzleteket közvetíteni? „Business is business“ szól a régi angol közmondás és az üzletnek csak egy alapja lehet: a *tisztesség*. Ez pedig sem nem keresztény, sem nem nemzeti, hanem általános, emberi. Sőt az sem túlzás, ha a kereskedelmet lényegénél fogva nemzetközinek mondjuk, mert hiszen a kereskedelem éppen arra törekszik, hogy az árufelesleget a különböző termelő nemzetek között elossza, kicserélje. Viszont egészen természetes, hogy az a zsidó, aki esetleg nemzetközi kereskedelmet csinál és mondjuk, árut hoz Kinából, rizst Japánból, vagy szövetet Angliából, emellett *igen jó és becsületes hazafi* és minden tekintetben teljesíti hazafias kötelességét. Sőt „államfenntartó elem“ is, amennyiben, mint eddig a tapasztalat bizonyította, éppen az ipar és kereskedelem volt az, amely a legnagyobb adókontingenst adta, tehát a legtekintélyesebb jövedelmet hozta az államnak. Aminthogy ma is a kereskedő vállára súlyosodik az állam közgazdaságának legnagyobb terhe.

Azt azonban sehogy sem tudjuk megérteni, miért kellene a kereskedőnek „keresztény“ alapon állani? Ha a keresztény „alap“ nem a vallást, hanem az etikát akarja jelenteni, zsidó erkölcsnek nem kell tisztességet tanulnia senkitől. A zsidó biblia parancsolja meg a becsületes mérleget, az igaz mértéket, a zsidó Szentírás és a Talmud tilt meg mindenféle csalást zsidóval és nem-zsidóval szemben egyaránt. A zsidó kereskedőnek elegendő tehát a zsidó alap! Ha pedig a „keresztény alap“ tulajdonképpen keresztlevelet jelent és a mozik után az

üzleteket is át kellene adni a „megbizhatóbb“ elemnek, akkor ez nem egyéb, mint a kereskedelem megölése, a kereskedelem csirájának kiirtása, a szabad verseny meggyilkolása. Vagy talán a fogyasztóközönség érdeke, hogy a zsidó kereskedő ne hozhasson be olcsóbb rizst Japánból, hogy a keresztény Hangya tovább is jóval drágábban adhassa el áruját? Állami érdek-e, hogy a zsidó kereskedő ne hozhasson be szövetet Angliából, hogy a nép továbbra is rongyokban járjon, amiket a különböző „szövetkezetek“ sóztak a nyakába? A gazdasági életünk érdeke-e, hogy a zsidó kereskedő ne kapjon kiviteli engedélyt a borára, aztán milliárdokkal károsodjék meg és apadjon a nemzeti közgazdaság? Vagy valóban igaza volna annak a gyöngyösi patikusnak, hogy a zsidóság olcsóbb árú szállításával, szóval a tisztességes versennyel csak magához akarja ragadni ismét a hatalmat?

Biztos, hogy az „olcsósági hullám“ elsősorban a zsidó kereskedőket sújtotta. Amikor pedig kényszerűségből a drágábban beszerzett árut olcsóbban akarják adni, kiűtik, hogy az egész csak „zsidó maffia“, hogy a zsidók újra kezükbe kerítsék a népszerűséget és a hatalmat!

A zsidó kereskedő megadással viseli a súlyos terheket, amiket az állam ujjaépítése reáró. Aminthogy mindig hűségesen teljesítette hazafias kötelességét az országgal, az állammal szemben. Azt azonban még sem lehet kívánni tőle, hogy — enyhén szólva — tömegesen a keresztelőmedence alá menjen azért, hogy az eddig tisztességgel folytatott kereskedelmet most kereszténnyé, azaz „legitimé“ tegye. A zsidóság megadással hallgatja Hegedüs „szimfóniái“-nak sokszor fölsiketítő muzsikáját, azt azonban még sem lehet kívánni tőle, hogy azalatt, amíg ily szépen muzsikálnak neki, ravaszul kiszedjék a szájából nemcsak a mesebeli sajtot, hanem a kenyeret is.

Hegedüs és Héjjas.

Nem az alliteráció kedvéért hoztuk össze ezt a két nevet, amelynek látszólag semmi köze egymáshoz. De ha mélyebben nézünk a dolgok fenekére, mégis csak azt kell végre kimondanunk egész nyíltsággal, hogy amit Héjjas nem kis dicsőséggel kezdett, azt folytatta Hegedüs nagyobb dicsőséggel és jóval nagyobb eredménnyel. Mikor Hegedüs Lóránt jött, hozsannák zúgtak a liberálisok berkeiben, a „szíriaiak“ is régi babilonai zsoltárokat és ó-kaldeus himnuszokat zengtek róla. Dicsőítették, magasztalták, sőt istenítették és úgy szívták a mellükre a „szimfóniái“-ból áradó mámort, mint a keleti korhely a hasist. Hegedüs pedig fujta a tömjénfüstöt maga köré és úgy beszélt a jövőről, mint egy judeai próféta. Látomásokat látott, jósolt, mint aki tenyerében tartja a sorsot és a végzetet és úgy alakítja a történelmet, ahogy az neki tetszik. Amellett Hegedüs nem jutott extázisba. Mindig humoros volt, élcés, vicces. Isteni derüvel hangoztatta, hogy liberális. „Én liberális vagyok. Én sohasem fogom megtagadni a liberalizmust.“ És nagy volt az ujjongás mindenfelé, ahol, mondjuk, a Héjjas konzervativizmusa után Hegedüs liberalizmusától várták a megváltást. Szörnyen imponált az a bátorság, hogy Hegedüs ma, ismételjük: ma, a mai viszonyok között hangoztatni meri a liberalizmusát. Nem vették észre, hogy a liberalizmust nem hangoztatni, hanem gyakorolni kell. És hogy a liberalizmus hangoztatásának csak úgy van értéke, ha azt a liberális cselekedetek valutájára váltják fel. Hegedüsnél nem ez volt

az eset. Az ő liberalizmusa devalvált papírpénz maradt, amelynek ércfedezete nincsen és amelynek értéktelenségéről napról-napra fokozottabban győződnek meg az emberek. Hegedüs hangoztatta, hogy ő liberális, amellelt szépen szankcionálta mindazt, amit nem éppen liberális miniszterársai minden téren a zsidóság ellen elkövettek. Hegedüs, hogy úgy mondjuk, a liberalizmus hamis igazolványával látta el a kurzust és kormányát. Az ő fémjelzése váltotta ki a bizalmat a magyar korona iránt, de csakhamar átment a köztudatba, hogy az a fémjelzés, amelyet Hegedüs az ugynevezett kurzusra adott, nem nemes fémre került rá. Hogy tudatosan vagy nem tudatosan történt-e így, az történelmi szempontból mindegy. Tény, hogy Hegedüs reggel, délelben, este ismételte, hogy „én liberális vagyok“ és közben együtt ült a tanácsban azokkal, akik a zsidóságot a leg-
elemibb jogoktól fosztották meg. Hozzájárult intézkedésekhez, amik a zsidóságot emberi mivoltában megalázzák, társadalmi szempontból lealacsonyítják. És jóváhagyott olyan rendelkezéseket, amelyek a zsidóság széles rétegeit egzisztenciájukban fenyegetik meg. Sokszor szinte úgy hatott az ő liberalizmusának furcsa hangoztatása, mintha csak azt mondaná miniszterársainak és a hivatalos intézkedések tényezőinek: ne féljete jó fiuk, én hangoztatom a liberalizmust és ti emellelt megcsinálhattok mindent, amit akartok. Sőt még így jobban és gyökeresebben csinálhatjátok meg.

De vannak intézkedések, amelyek egyenesen Hegedüs pénzügyminiszter megbízásából mennek ki. Itt van a trafikok elvétele zsidó hadirokkantaktól, zsidó hadi-
özvegyektől, öreg zsidó szülőktől, akiknek a fiai, létük támaszai elestek a hazájuk védelmében vívott harcokban. Itt van a sokféle revízió, amely mindig zsidó egzisztenciák tönkretételét jelenti. És itt van a sok adó, melynek „szimfónikus kompozíciója“ olyan, hogy vélet-

lenül legtöbbnyire a zsidók fülébe sugja a legdallamosabb harmóniákat. A kiskazda vagy a paraszt, ha eladja a tojás darabját hat koronáért, vagy a tej literjét 16 koronájával,¹⁾ az után forgalmi adót nem fizet, de a kereskedő minden lépésére ránehezedik ez az új gezéra, amelynek súlyát épp oly megadással viseli, mint ahogy viselt sok mindent, amit eddig vállaira raktak. A balatonmenti kiskazda kiadja alacsony falusi szobáját a nyári pihenőnek 20.000 koronáért,²⁾ az adót pedig fizeti az 1918. évi bérátlag után, amikor ugyanezért a vityillóért csak 400 korona bért kapott. A kereskedőre pedig kivetnek képzeletbeli jövedelmek után járó adókat, amik teljesen megbénítják a forgalmat és lehetetlenné teszik a kereskedelmet.

És végül itt van az éppen e napokban megjelent legujabb „gezéra“, az italmérési engedélyek ugynevezett „revíziója“, amely egyenesen a pénzügyminisztériumból jött ki és amely felér legalább tíz *Izsák*-kal, mert legalább tizezerannyi zsidó existenciát fog földönfutóvá tenni, mint az a pogromos falu.

Ha megcsináljuk a tárgyilagos biláncot a „Héjjas-korszak“ és a „Hegedüs-korszak“ között, könnyű megállapítani, hogy a zsidóság sokkal súlyosabb helyzetbe került az utóbbiban, mint az elsőben. Héjjas a zsidóság kiszorítását nyíltan hirdette, úgy hogy a zsidóság mindig tudhatta, miről van szó. Hegedüs a fórumon liberáliszmust hirdetett és aktákkal zsidó rokkantak trafikjait szedte el, zsidó hadiözvegyek kenyerét vette el. Hegedüs, mint felelős miniszter olyan intézkedéseket tett, amelyek a zsidóságot létében veszélyeztetik és olyan intézkedéseket hagyott jóvá, melyekért másra áthárítani a felelősséget nem lehet. Héjjas nyílt antiszemitiz-

¹⁾ Azóta természetesen százszor ennyiért adja.

²⁾ L. előző jegyzetet.

must hirdetett, Hegedüs titkos antiszemitizmust gyakorolt. A Héjjas-korszak az ugynevezett lármás antiszemitizmus korszaka volt, a láрма sok ártatlan jajkiáltást fullasztott a zajba. A Hegedüs-korszak pedig a csendes antiszemitizmus korszaka, amikor a sóhajokat és feljajdulásokat jobban, tisztábban halljuk meg. Már pedig, amint már több ízben hangoztattuk, ha választani kell a lármás és a csendes antiszemitizmus között — „Die Wahl tut weh“, annyi bizonyos, de — még mindig jobb a lármás, amely ellen nyíltan védekezni lehet, mint a csendes, amely a liberalizmus álarca alatt a zsidóság megélhetésének gyökereit ássa alá.

„A koronás király parancsát...”

Mély megdöbbenéssel hallottunk azokat a történeti aktákat, melyek a királykérdéssel kapcsolatban a nemzetgyűlés előtt felolvasásra kerültek. Ezeknek az aktáknak anyagát nem feladatunk ismertetni, hiszen a Mult és Jövő volt az az orgánum, mely kezdettől fogva hangsúlyozta, hogy a zsidóság, mint zsidóság csak a legteljesebb semlegességet tanusíthatja ebben a kérdésben. Mert ellenkező esetben, bármelyik párthoz csatlakozzék a zsidóság, a végén mind a két pártnak csak a haragját vonja maga után, az egyikét, mert ellene dolgozott, a másikat pedig, „mert nem segítette elég jó szívvvel”. De a zsidóságnak egyébként sincsen oka sem az egyik, sem a másik pártért lelkesedni. Mindkét részen ott látják azokat, akiknek oly sok fájdalmas órát köszönhet, mindkét oldalon ott látunk sokakat azok közül, akik annyi sebet ütöttek a zsidóság testén az utóbbi három szomorú esztendőben.

De amikor ezeket az alapigazságokat leszögezzük, egyszersmind le kell szögeznünk azt a tényt is, hogy íme, ezekből az aktákból is most már láthatja az egész nemzet, hogy hová vezettek az izgatások, amelyeket itt, szinte hivatalos támogatás mellett folytattak éveken át olyanok, akik legitimistáknak és olyanok, akik szabadkirályválasztóknak vallják magukat. Mert a zsidógyűlöletben egyetértettek mind. Szmracsányi, a kitűnő szónok, például még a gyöngyösi piacon is, az előtt a lámpa előtt, melynek vasára a zsidó Welt Ignácot felakasztották a kommunisták, az előtt a lámpa előtt is a

legsötétebb demagógiával, bosszút lihegő szavakkal izgatott a zsidóság ellen, melyet a maga egészében felelőssé tett a kommunizmusért és összes bűneiért. És ime, ugyanez a Szmracsányi arra ébredhetett, hogy őt magát, a nagy kommunistaverőt hirtelen kommunistának bélyegzik, mert „legitimista“. Vagyis sikerült átvinni a köztudatba, hogy mindenkire, akit kompromittálni akartak, rámondták, hogy kommunista, akár volt ennek alapja, akár nem. Először csak a zsidókkal csinálták meg ezt az általánosítást és kinevezték valamennyiüket kommunistáknak. De a „közvélemény“ nem áll meg és legutóbb már keresztény — keresztény ellen terjesztette a kényelmes vádat, melyet nem kell semmivel sem megindokolni. Egyszerűen rámondták, hogy „kommunista“ és el van intézve.

És ugyanígy volt ez azzal a szellemmel, mely az úgynevezett „atrocitásokat“ nemcsak hogy tűrte, hanem életrehívta. Az izgatásoktól megkótyagosodott emberek rablásra, gyilkolásra adták magukat és az embertelenségeknek olyan sorozatát produkálták, amely páratlanul áll a jámbor magyar nép történetében. Évekig folytatták a véres izgatásokat a zsidóság ellen, holott a törvény a „felekezet ellen való izgatást“ kifejezetten tiltja. Az izgatásnak a vége pedig az úgynevezett „atrocitás“ volt, amelyet a „felelőtlen elemek“ követtek el és senki sem akarta a felelőtlen elemekért a felelősséget vállalni. De mi már akkor is ismételten hangoztattuk, hogy az „atrocitások“ nem állanak meg a zsidóknál és ha az atrocitások szelleme egyszer uralkodóvá válik, akkor nem lehet többé a romboló szellemet a zsidóság korlátai közé szorítani. És ime, a nemzetgyűlésen Pallavicini őrgróf, akit szintén nem lehet a zsidóság nagy barátjának mondani, előadta, hogyan sanyargatták a foglyul esett királyi csapatokat és tisztjeiket:

„Ha néhány ember nem segített volna rajtuk, akkor ezek a legnagyobb nyomornak és hidegnek lettek volna kitéve. Fehérneműjük nem volt, köpönyegük nem volt és igen sokan még takarókkal sem rendelkeztek. Pénzük nem volt annak következtében, hogy Tatánál a kormánycsapatok összes holmijuktól megfosztották őket, úgy, hogy igen sok ember egész vagyonát és birtokát ottvesztette és nem is kapja többet vissza. (Huszár Elemér: Ez az igazi bolsevizmus!)

Kezemben van két eredeti jegyzőkönyv, amelyben két tiszt becsületszavával előadja a velük történeteket. A jegyzőkönyv kezdetben megemlíti, hogyan csatlakoztak Sopronnál Ostenburg ezredes csapatához és azt írja, hogy mindannyian, még a köztünk túlsúlyban levő úgynevezett szabadkirályválasztók is a legnagyobb lelkesedéssel csatlakoznak Ostenburg ezredes csapatához. Itt megemlíti, hogy hogyan mentek a lakosság óriási lelkesedésétől fogadtatva Törökbálintig, ahol „a legnagyobb meglepetésünkre szolgált, mikor Törökbálintnál heves tűz fogadta szerelvényeinket és felfegyverzett civil csapatok állták utunkat. Így került a mi kis csapatunk, mely hátramaradt a visszavonult vasutak fedezésére, a legelsők között még Budaörsnél fogságba. Először az a meglepetés várt ránk, hogy a minket foglyul ejtő egri bakák mint „disznó csehek“-et, „gazember kommunis-ták“-at és „osztrákok“-at szidalmaztak.“

Az egri bakák ügylátszik, nem tudták azt, hogy egyszerűen „zsidók“-nak is mondhatták volna őket. Amint-hogy a Szózat és társai sokkal egyszerűbben oldották meg a kérdést; kinevezték a királyt, Ostenburgot, Lehárt, sőt Rakovszkyt, Andrásyt és társait is zsidóknak és az egész királypuccsot úgy állították be, még e héten Gömbös is, mint a zsidóság merényletét. De ugyancsak meglepő, ha olvassuk a Szózatnak egyik ekkori számát, amelyből megtudhatjuk azt, hogy az Ostenburg-csapatok ugyanúgy bántak el a kormánycsapatokkal. A Szózat „Tetemrehívás“ című cikkében megírta, hogy az Ostenburg-csapatok micsoda barbarizmust tanusítottak a kormány-csapatok sebesültjeivel:

„Egy vonatból 500 rontott hét emberre. Hét géppuskagolyót kapott mindegyikük. Meghalt. De rárontottak és átszurkálva szétverték a koponyáját. A bitagnak, a lázadónak, kommunistának. Borzalmas. Rémes megnézni halottain-

kat, akiket meggyilkoltak. Sebesülten verték agyon a fiúkat. Az életbenmaradottakat. Ostenburg fogságából megszabadult diákok érdeklődnek kint a hóhéroknál: „Kapitány úr, mondja meg, hol az aranyóráám, hol a pénztárcám, hol a Mensa Medikára szóló vacsorajegyfüzetem? Emlékszik, kapitány úr, mikor puskatussal útve kísérték kapitány úrhoz és a kapitány úr megpofozott minket, — tiszteket. Ketten hadnagyok voltunk ott és egy alhadnagy. Azt kérdezte kapitány úr a tiszthelyettestől, mit tudtak tőlünk elvenni? És ők mutatták igazolványukat meg a vacsorajegyünket. Én pedig mondtam, hogy elvették megholt anyámtól kapott aranyórámat is. És a tiszthelyettes erre ezt odaadta egy waffenrockos alhadnagynak, kit bárónak szólítottak. Az tette el. Én a pénztárcámat is mondtam. És emlékszik, kapitány úr, hogy a tiszthelyettes erre újra kezett a puskatussal verni: „még azt is emlegeted, te bolsevik“. És a kapitány úr nézte addig, míg a szememre nem kaptam ezt az ütést, melytől elájultam. Nézze, kapitány úr, ezt a szememet örökre elvesztettem.“

Mi nem hittük el a Szózatnak, hogy ilyenekre képesek azok, akiket félisteneknek dicsőített a kurzus-sajtó, amikor az „atrocitások“ csak zsidókat érintettek. De most már látjuk, hogy mindez egy forrásra vezethető vissza és mindenért azok a felelősek, akik izgatásukkal ezt a beteges állapotot, ezt a pszichózist felidéztek. Elvégre folyton arra tanították, hogy kommunis-tákkal szemben minden kegyetlenkedés szabad, sőt bizonyos tekintetben szinte „hazafias kötelesség“. És ez a munka nem állhatott meg akkor, amikor a „kommunis-ták“ alatt többé nem a zsidóságot értették, hanem mint ebben az esetben: a kormányt és csapatait vagy a másik esetben: Ostenburgot és csapatait. Sem az egri bakáktól, sem az Ostenburg-csapatoktól nem lehet finom disztinkciót várni és így nem kell csodálkoznunk azon, ami történt.

A nemzetgyűlésen felhangzott a panasz az ellen, hogy hogyan bántalmazták és fosztották ki azokat, akiknek más bűnük nem volt, mint hogy teljesítették koronás királyuk parancsát. Ez a mondat, amely Palla-

vicini őgróf ajkáról hangzott el a parlamentben, a legjobban stigmatizálja a helyzetet. A nép mindig csak teljesíti a felső parancsot. De ezek a „felsők” változnak a politikai hullámok szeszélyei szerint és majd ezek, majd azok kezdik üldözni azokat, akiknek semmi más bűnük nincs, mint hogy teljesítették a felső parancsot. A Károlyi-kormány alatt, a kommunizmus alatt, a „fehér terror” alatt és az azóta következett különböző kormányok alatt egyre-másra jöttek a parancsok felülről és ki mert volna ellenszegülni?

Meg kell végre szünni a bosszú-politikának, mely bosszút liheg azok ellen, akik nem tettek egyebet, mint hogy teljesítették a felső parancsot. És meg kell szünni végre annak az izgatásnak, amely a zsidóság ellen gyűlöletet szított, amely hazug vádakkal és gyilkos rágal-makkal uszított a zsidók ellen, akiknek, ma már jól tudja mindenki, semmi egyéb bűnük nincsen, mint az, hogy zsidók és teljesítik a Királyok Királyának mindenható parancsát!

„Mi közünk hozzá?”

„Mi közünk hozzá?” — volt itt a jelszó évtizedeken át. És ezzel a jelgével intézték el a zsidóság legéletbevágóbb kérdéseit. „Mi közünk hozzá? — az az orthodoxok ügye” — hangzott a neolog táborból, ha a konzervatív zsidóság intézményei forogtak veszélyben. „Semmi közünk a neologokhoz” — mondták viszont az orthodoxok, ha az ugynevezett haladó zsidóság hajóját fenyegette a megfeneklés veszedelme. A zsidóság mind egyik táborra sietett a rágalmak és vádak súlyos köveivel elősegíteni a másik zsidó tábor hajójának gyors sülyedését. „Azt a paksi zsidók tették”, mondták a történelmi adoma szerint a bonyhádiak, amikor szemükre hányták, hogy az ő őseik feszítették meg Krisztust. Ez volt a zsidó politika évtizedeken át Magyarországon. És a hitsorsosok nem vették észre, hogy amit a paksi zsidókról maguk helyben hagynak, azt nyomban átviszik a bonyhádiakra is. És ha tegnapelőtt neolog zsidók koncedálták, hogy az *orthodox* zsidó nem elég hazafi, vagy a *cionista* hazaáruló, tegnap már általánosították a tételt: „a zsidó nem hazafi, a zsidó hazaáruló”.

Hogy mi történt itt a galíciai zsidókkal szomorú esztendőkön át, azt nem kell ma újra feltárni. „Mi közünk hozzá?” — mondták nemcsak neolog, de — elég szégyen! — orthodox zsidók is. Ugynevezett zsidó vezérek sürgették galíciai zsidó testvéreik kitoloncolását, mert azok más fajt, más etikát képviselnek, ők az árdrágítók, a láncosok, a lakáslefoglalók stb. Azt hitték,

ezzel feláldozták a „paksiakat“ és a „bonyhádiak“ élvezhetik az édes nyugalmat. És nem vették észre a drága hitsorsosok, hogy amikor galiciairól beszélnek, odakünn mindig az egész magyar zsidóságot értik és csakhamar általánossá lett a tétel: „a zsidó a láncos, az árdrágitó, a zsidó más fajt, más etikát képvisel!“ Ma pedig ott tartunk, hogy nem csak szíriai, hanem „galiciai“ megbélyegzés alatt internálnak és kiutasítanak olyan zsidókat, akik nem is beszélnek más nyelvet, mint a magyart!

A hazájukból kiüldözött zsidók számára a békekonferencia visszaadta Palesztinát, mint menedékhelyet, mint nemzeti otthont, hangsúlyozva, hogy ez a zsidók jogait és pozícióját sehol nem gyöngítheti, ami egészen magától érthető. A világ legnagyobb államfői, angol, francia, olasz, amerikai miniszterek és miniszterelnökök, Rothschildok és Morganok, tudósok és művészek foglalkoznak az új Palesztina kérdésével, amely ma már egyáltalában nem a cionizmus kérdése többé; nálunk pedig még mindig csak a régi kérdés járja: „Mi közünk hozzá?“

A külföldi zsidó sajtó tele van a magyar zsidóság ellen emelt vádakkal és itthon még mindig hangadók a handabandázók, akik nem látnak tovább az orruknál, akiknek horizontja véget ér Bonyhádon, vagy Pakson, akik azt hiszik, a magyar zsidóság a világ közepe és ha ma azt hallják, hogy Biharban, Bánátban vagy a Tótországban történeti szükségszerűséggel az egyetemes zsidóság irányában orientálódnak, rögtön készek a válaszzal: „Mi közünk az izraelita vallásu tótokhoz, izr. vallású románokhoz, vagy Mózeshitű szerbekhez?“

Csodálatos, hogy még ma is, amikor az amerikai zsidóság a dollárok millióival, ruhával, élelmiszerrel siet a legyőzött országok sujtott zsidóságának segítségére, amikor amerikai zsidók hozzák haza fiainkat és

testvéreinket a világ végéről, tengerentúli fogságból és nem kérdik „mi közünk hozzá?” — a magyar zsidóság egy része és némely vezetője még most is szaporán ezt az avult kérdést hajtogatja és nem tud felemelkedni arra a magaslatra, hogy a zsidóság sorsa, múltja, jövője közös, hogy „egész Izrael felelős egymásért” nem csak kifelé, hanem befelé is. Pedig ezt a mottót nem is a cionisták találták ki, hanem ott van az „Alliance Israelite Universelle” bélyegzőjén héber betűkkel! Ez az asszimiláns intézmény sem riadt vissza az egyetemes zsidóság fogalmától. Csak nálunk maradna örökké az ősi jelszó, a „Mi közünk hozzá?”

Emberséget a jótékonyságban!

Nincs szó intézményekről, nincs szó emberekről. Senkit sem akarunk sem személyében, sem tevékenységében megbántani. Csak úgy általánosságban állítjuk fel a kategórikus imperativust: Emberséget a jótékonyságban! Mert a panaszok napról-napra halmozódnak és porig alázott sok testvérünk vére kiált fel a földről. „Aki a felebarátját megszégyeníti, olyan, mintha vérént ontotta volna!” — mondja a Talmud bölcse. „Helyesen beszélsz” — toldotta meg egyik társa — „mert akit megszégyenítünk, annak arcából kifut a vér pirossága és elfoglalja helyét a sápadt fehérség.” A jótékonyság az emberi szívnek legpompásabb hajtása, az emberi szolidaritásnak egyik legszebb kivirágzása. Miért akarnák egyesek ezt a virágot vérrel beszennyezni? A régi zsidó etika a jótékonyságnak titokban való gyakorlását hirdette a legszentebb ideálnak. Mert a legfőbb szempont az volt, hogy az, akinek adnak, meg ne aláztassék. Ha ez a szempont figyelmen kívül marad, akkor a jótékonyság nem jótékonyság többé, hanem játék, gyakran gonosz játék, akkor nem érdemli meg a „humanitás” nevet, mert akkor nem emberiség, hanem ember-telenség!

Ezt hangsúlyoztuk már évekkel ezelőtt is, amikor még az volt a divat, hogy nyolc-tíz szegény gyermek felruházásához, vagy megebédeltetéséhez összecsofítottak a jótékony urak és hölgyek nyolcszáz nézőt, akik kinézték a szegény gyermekek szájából a falatot és kényszerzubbonyra változtatták testükön a megbámult

ingyenruhát. A jótékonyság aféle „uri sport“ volt, ahol mindennek megvolt a maga fontos szerepe, fontos volt az adományozó, az adomány-gyűjtő, az adományt közvetítő, az adományt kiosztó, fontos volt a jótékonysági ünnepély, a jótékonysági bankett, a felköszöntő, a „miseberach“, a hirlapi nyugtázás és a hizelgő hirlapi himnusz, szóval fontos volt minden és mindenki, csak egy nem volt fontos, — az, akin a jótékonyságot gyakorolták! De ha ez így volt is évekkel ezelőtt, nem lehet így ma, amikor a jótékonyság nem „snorrer-tenyésztés“ többé, hanem valóban nagyfontosságú szociális munka, amely széles társadalmi rétegeket ölel fel.

Az elveszett háború, a forradalom, a megszállás és egyéb katasztrófa — ami nem is volt „istencsapás“, hanem „embercsapás“, mert emberek zudították egymás fejére a bajt — egy egész társadalmi osztályt emelt ki sarkaiból. A saját hibájukon kívül tönkrement existenciák ezrei és tizezrei vesztették el a talajt és mint valami rettenetes földrengés után, kábultan járnak a bizonytalan ma és még bizonytalanabb holnap szakadécai között. Az azelőtti „középosztály“, a polgári jómód kiválasztottjai zuhanva hullanak alá a szédítő meredekséggel emelkedő drágaság lejtőjén. Holmijuk, disztárgyaik, szőnyegek, könyveik, szebb napok drága kincsei, utazások és kulturélmények kedves emlékei zálogházakon, aukciókon és vagyonmentő vásárokon keresztül átvándorolnak a háború ügyes spekulánsaihoz, a konjunktura kitűnő kihasználóihoz. És amikor a fájdalommal elszakított szeretett holmik elfogynak és elfogy az értük kapott értéktelen pénz is, jön a jótékonyság, amelyet ma a régi szellemi arisztokrácia is, nagycímű tisztségek viselői, nagyhirű tudósok, költők, írók és művészek is kénytelenek igénybe venni. Olyanok is nyújtják ma kezüket segítség után, akiknek alkotásaira, műveire vagy hőstetteire mintegy büszke védekezésül

hivatkozik a zsidóság. Olyanok, akiknek a neve élni fog akkor is, amikor a jótékonyág sporttelepeinek és sportolóinak rég nem lesz se hire, se hamva.

Ilyen körülmények között, a jótékonyágot valóban ki kell emelni a sport köréből és a komoly munka kultuszává avatni. Aki ma egy humánus akcióban részt vesz, akár tiszteletből, akár tiszteletdíjért, akár mint önzetlen vezető, akár mint fizetett hivatalnok, annak át kell éreznie egész szívével, egész lelkével, hogy egy különösen szent ügy szolgálatában áll, amit nem szabad se rideg szóval, se sértő tekintettel, se bántó fölényességgel profanizálni! Nem szólva arról, hogy jótékony intézményben nem lehet helye durvaságnak, brutalitásnak, hogy a humanitás műveiben nem harapózhat el a korrupció és protekció, e legkártékonyabb bacillusok, mik nálunk a közéletet szinte gyógyíthatatlan beteggé tették. Nem lehet továbbá egy híres talmudtudóst vagy akadémiakust órákig vagy napokig várni az ajtóban, szidalmazó szolgák között, mert a szerencsés időben valutázás helyett tudományos vagy szent könyvekben buvárkodott. És nem lehet egy nagy író feleségét, áldott állapotának kilencedik hónapjában kérvénye „elintézése” végett egy „választmányi hölgy” elé idézni, aki be sem eresztí, köszöntését se fogadja, hanem nyitott ajtó előtt kijelenti neki, hogy „most nem érek reá, jőjjön máskor!”

„Ne rabold meg a szűkölködőt, mert szűkölködő az, és ne alázd meg az inségben szenvedőt a kapuban!” mondja a példabeszéd. És a midras bölcse hozzáfűzi: Hogyan lehet megrabolni azt, akinek nincs semmije?

A szűkölködőnek rablója az, aki ad neki, de úgy adja, hogy az még jobban kifosztottnak érzi magát.

„Üdv annak, aki ért a szűkölködőkhöz” — szól az Írás. És a régi exegéta kiegészíti: Nem „üdv annak, aki ad a szűkölködőnek”, hanem „üdv annak, aki ért hozzá,

hogyan kell adni, hogy az adás jótett legyen és ne bűncselekedet.“ Rabbi Józsau, amikor látott valakit, aki jobb napokat élt és most elszegényedve szégyenkezik segítséget elfogadni, elment hozzá és így szólt: „Hallottam, hogy örökséget kapsz a tengerentulról, tartsd meg ezt az összeget és ha majd nagy kereseted lesz, visszaadod nekem.“

„Szemlélődtem én és láttam az összes cselekedeteket, melyek történnek a nap alatt és ime, valamennyi hiábavalóság és szélkergetés“ — mondja bölcs Salamon. „Az összes cselekedetek hiábavalók? — kérdi a Zohár. — Vajon a *jótekonyság cselekedetei* is hiábavalók?“ És a zsidó miszticizmus Bibliája a következő gyönyörű magyarázattal felel: „Jer és nézd mélyebbről, mit mond az Írás: Láttam az összes cselekedeteket, melyek *a nap alatt* történnek, a *jótekonyság cselekedetei* pedig *a nap fölött* vannak!“

Ilyen magas régióba emeli a Kabala a jótekonyságot. Miért akarják e tiszta szférákból a föld sarába rántani?

A nagy Majmonides nyolc fokot állapít meg a jótekonyságban. 1. A legmagasabb fok az ingó egzisztencia helyreállítása, hogy ne szoruljon adományra. 2. A második fok, ha az adakozó nem tudja, kinek adott és a szükölködő nem tudja, kitől kapott. 3. Ha az adakozó tudja, de a szegény nem tudja, ki tett vele jót. 4. Ha a szegény tudja, de az adakozó nem. 5. Ha valaki ad, még mielőtt kérnek. 6. Ha csak akkor ad, amikor kérnek. 7. Ha kevesebbet ad, mint kellene, de barátságosan ad. 8. A nyolcadik, vagyis utolsó fok, ha bármenynyit ad, de ridegen. És jaj annak, aki megszegényíti a segítségre szorulót. Ez az utolsónál is utolsóbb!

Igy gondolkodtak a zsidó etika képviselői. Ezeket az elveket kellene az összes jótekonny intézmények falaira márványba vésní. Ez talán stilusosabb és zsidóbb

dolog volna, mint amikor pár forintért mindenki jogot vásárolhat arra, hogy nem mindig ragyogó neve aranybetűkkel ékeskedjen egy zsidó intézet vagy templom falán. A napokban végigszemléltem egy zsidó jótékony intézeti templom márványtábláinak névsorát és amint egymásután olvastam a neveket, szomorúan állapítottam meg, hogy majdnem valamennyinek utódai kikerestelkedtek, sőt részben maguk az alapítványozók is már mesümedek. Nem volna-e szebb és méltóbb, ha az ilyen nagy márványtáblákra rávésnék Majmonides gyönyörű etikai tanításait, mik örökké élnek és örökké zsidók maradnak!

Két levél

került egymás mellé a Mult és Jövő archivumában. Az egyiket dr. Balthazar Dezsőtől, a liberális gondolkozásáról híres debreceni püspöktől kaptuk annak idején, a másikat Urbán S. L. budapesti nagykereskedőtől. Ideiktatjuk párhuzamosan mind a két levelet teljes szövegében:

Kedves Doktor ur!

Becses lapjának a magas színvonalon álló, gyönyörködtető és építő Mult és Jövőnek úgy én mint családom minden egyes tagja lelkes olvasói vagyunk.

Higgye el, nagy lelki gyász volna nekem, ha a Mult és Jövő egyetlen száma is a súlyos viszonyok miatt elmaradna.

A történelmi, erkölcsi és esztétikai szépnek zászlóját vigye, Doktor ur, továbbra is fennem előre. Adja az Isten, hogy a zászlóban én is, az enyéim is mennél tovább gyönyörködhessünk.

Szeretettel üdvözlömkész hive

Dr. Balthazar Dezső.

Tisztelt Szerkesztőség!

Sajnálattal kell értesítenem, hogy a „Mult és Jövő” című becses hetilapjuk február 6-iki számában Szerényi Józsefről írt cikkükben kifejtett nézetükkel nem azonosíthatom magam, miért is b. lapjuk további küldésére igényt nem tartok.

Szerény nézetem szerint Szerényi József úgy a zsidóság, nemkülönben az ipar és kereskedelem érdekében többet tett, mintsem hogy őt vallása vagy egyéb tekintetben gáncs érhetné.

Csak ezeket véltem szükségesnek megjegyezni, bár távol áll tőlem Önökkel polemikákba bocsátkozni.

Teljes tisztelettel

Urban S. L. *)

Ezt a két levelet pedig nem azért iktattuk itt egymásmellé, hogy reámutassunk arra, hogy egy sajtóorgánumnak edzettnek kell lennie dicséretekkel és gáncsokkal szemben egyaránt, hanem inkább azért, hogy bebizonyítsuk azt, hogy az olvasónak nem okvetlenül

*) Ezt a levelet írója e cikk megjelenése után megkapó sorok kíséretében visszavonta.

kell magát azonosítania mindenben azzal, amit a neki járó újság vagy folyóirat megír. A debreceni püspök egészen bizonyosan nem azonosítja magát mindenben a Mult és Jövő nézeteivel, aminthogy a Mult és Jövő sem azonosíthatja magát mindenben a keresztény püspök nézeteivel, de mi sem állja útját, hogy kölcsönös tisztelettel és megértéssel legyünk egymás meggyőződése iránt. És ha mi a zsidóság, Balthazar püspök pedig a kereszténység zászlójáért küzd is, azért tisztelhetjük egymás etikai hitvallásának tisztaságát. És mert a Mult és Jövő mindig a megértés álláspontján volt minden igaz meggyőződéssel szemben, tiszteletre és becsületségre tett szert nem zsidó körökben is. De egy pont van, amelyben toleranciát és elnézést nem ismerünk: a kikeresztelkedés. A renegátságot a zsidóság sohasem bocsátotta meg. A renegátságot el kell ítélnünk mint a legnagyobb erkölcstelenséget, amely megméltelyezi gyermekeink lelkét. Aki valamely zászló alatt küzd, azt tisztelhetjük, ha ellenségünk is, de a zászlóhagyót meg kell bélyegezni. Meg is bélyegzik és elnökök és alelnökök, papok és publicisták, írnak és prédikálnak a „gyáva hitehagyás” ellen, amelyet „meg kell vetni” stb. stb. De mit ér a cifra szóbeszéd, ha gyermekeink azt látják, hogy a gyakorlatban a kikeresztelkedés „kitünően bevált lépcső” és még a zsidók is, a „hivatalos”, sőt hivatásos zsidók is rózsákat hintenek annak útjára, aki e lépcsőn halad felfelé?! Mi buzdítsa kitartásra zsidó vallása mellett azt a főiskolai hallgatót, aki azt látja, hogy zsidók százezreket költenek propagandára, hogy egy kikeresztelkedett zsidót emeljenek a pajzsukra és ugyanekkor juttatnak néhány koronát a zsidó egyetemi hallgatóknak is, hogy a kikeresztelkedett zsidó érdekében csinált propaganda leveleit a zsidó választóknak kézbesítsék? Ha egy kimondottan zsidó választókerület képviselőjelöltet keres, nem talált-e

csakugyan az összes zsidók között egy kiválóságot, aki erre érdemes? Csakugyan kellett okvetlenül azt a látszatot kelteni, mintha a kikeresztelkedett volna a legkiválóbb a zsidók között?

Nem a Szerényi személyéről van itt szó. De ő tőle is meg kellett tagadnunk azt a jogot, ami ellen a tapintatosság is tiltakozik, hogy mint kikeresztelkedett zsidó nyilvánosan állást foglalhasson benső zsidó kérdésekben, amelyekkel a közösséget régen megtagadta. Még zsidó ügyekben is sokkal tárgyilagosabb ítéletet várhatunk igazi keresztényektől, mint kikeresztelkedett zsidóktól. Ezt mutatta legutóbb is a lengyel parlament példája, ahol a minap egy kikeresztelkedett zsidó tartotta a leghevesebb beszédet a „szombati munkaszünet” törvényjavaslata ellen, amely lehetővé akarta tenni, hogy a vallásos zsidó szombaton szüneteljen vasárnap helyett. De fölöslegeseek az érvek. Ha a hitközség szándékosan eltitkolja a kikeresztelkedéseket, ha a zsidók nyilvánosan tüntetnek kikeresztelkedett zsidók mellett, ahelyett hogy tüntetőleg elfordulnának a renegátoktól, ha lehetőségessé vált, hogy egyenesen az előljárói székből menjenek a gyóntatószék elé, ha semmibe veszik, hogy a zsinagógai imaemlévényeket és díszhelyeket kikeresztelkedett unokák hancurozzák körül, ha türik, hogy zsidók hivatalból is, érdemes zsidók helyett, renegátokat ültessenek a legmagasabb polcokra, ne csodálkozzanak azon, hogy itt minden zsidó szó kiáltó hang a pusztaságban, hogy a zsidóság itt napról-napra züllik, hogy az ifjúság egyre távolabb szakad a zsidóságtól, hogy meddő és hasztalan itt minden zsidó munka, ahol a legnagyobb zsidó bűnt, a kikeresztelkedést egy cinikus mosollyal intézik el.

A magunk részéről pedig nincs semmi visszavonni valónk abból, amit megírtunk. Egyenesen haladunk megalkuvást nem ismerő őszinte zsidó meggyőződés-

sünk útján és nem riaszt vissza bennünket, ha emiatt a „lemondó levelek“ halommá szaporodnának is. Ma a zsidóság kérdése élet-halál kérdés lett és a Mult és Jövő feladata e súlyos időben, hogy bátran síkraszálljon az igazságért, amelynek martiromságát hordja a zsidóság évezredek óta! Ma inkább, mint valaha erőselkű, önfeláldozó zsidókra van szüksége a zsidóságnak és nem hitehagyott renegátokra! Az a zsidó pedig, aki kikeresztelkedett zsidónak csinál propagandát, az közvetve és közvetlenül a kikeresztelkedést propagálja!

Még egy szelid megjegyzés.

Fenti közlemény már sajtó alatt volt, mikor arról értesültem, hogy az én kedves volt tanítványom és most szerkesztő kartársam, Szabolcsi Lajos dr. „Egyenlőség“ című lapjában úgynevezett „éles támadást“ intéz a Mult és Jövő ellen, amiért egy „mesumed“ ellen mertünk állást foglalni. Konstatálom, hogy mi az „Egyenlőséget“ egy szóval sem említettük. Az Egyenlőség mint „Izr. felekezeti lap“ heteken át ütötte a nagydobot és fujta a nagy sófárt a kikeresztelkedett zsidó érdekében, amikor abban a kerületben egy kiváló, lelkes zsidó jelölt is volt, aki szintén demokrata programmal lépett fel. Hogy miért tette ezt az Egyenlőség, annak okát nem kutattuk és nem is kutatjuk. Elvégre az Egyenlőség, ha a „konkurrencia kizárása“ céljából „a magyar zsidóság politikai hetilapja“ címet adományozta is önmagának, a valóságban Szabolcsi Lajos dr. magánvállalata és mi nem szólhatunk bele az ő privát ügyeibe. Azonkívül nem akartuk e komoly időben a zsidó sajtóorgánumok civakodásának színjátékával mulattatni az antiszemitéákat. Mi csak az önérzetes zsidóság vétőjét jelentettük be az ellen a furcsa tény ellen, hogy a magyar

Izrael egy „mesumed“ mellé áll és ünnepli, sőt ünnepeléséből szent zsidó ügyet csinál, micvévé kiáltja ki, mintha a kikeresztelkedés egy olyan cselekedet volna, amely ma már nem is bűn a zsidók előtt. Az Egyenlőségről és mesumed-dicsérő eljárásáról azonban, ismételjük, nem beszéltünk.

Most legnagyobb meglepetésünkre az Egyenlőség nem valami finoman szőtt hálóval össze akarja kuszálni a kikeresztelkedést a demokráciával és úgy tesz, mintha az volna a mi rettenetes bűnünk, hogy a demokrácia ellen izgattuk a zsidóságot. Minden elemista átláthat itt a szítán és bővebb magyarázat fölösleges. A Mult és Jövő lelkesedéssel propagálta a demokrata és önérzetes zsidó Sándor Pált, küzdött a demokrata Pethő Sándor érdekében, aki pedig tudvalevőleg nyílt „anticionista“, de az ő ellenfeleiknek egyike antiszemita volt, a másik meg annál is több: mesumed. De ki kell jelentenünk, hogy mi azt sem tartanók bűnnek, ha egyszerűen demokrata jelölt ellen foglaltunk volna állást. Megtette azt egy igen kiváló zsidó lap is — az „Egyenlőség“ és pedig egy igen kiváló demokrata ellen: Vázsonyi Vilmos ellen. Ez azonban vagy tizenöt évvel ezelőtt történt, az Egyenlőség fénykorában, amikor a lap élén boldog emlékü Szabolcsi Miksa állott, aki zsidó tudásával és zsidó lelkével egy szempontot ismert csak: a zsidóság érdekét. Szabolcsi Miksa ekkor energikus vétót jelentett be az ellen, hogy Vázsonyi Vilmos a zsidóságot a demokráciával és önmagával azonosítja és helyeselte a pesti hitközség küzdelmét az ő politikája ellen. Nem tudjuk, hogy Szterényi többet tett volna-e a zsidóságért, mint Vázsonyi és nem hisszük, hogy a kikeresztelkedett Szterényi inkább volna azonosítható a zsidósággal, mint a hitéhez mindig hű integer jellemű Vázsonyi.

Sajnálom, hogy az én kedves volt tanítványom,

Szabolcsi Lajos dr. ezúttal elmulasztotta megnézni az Egyenlőség régi évfolyamát, hogy miként szokott cselekedni ilyenkor a mi közös nagy mesterünk, Szabolcsi Miksa. Egy egész évtizeden át dolgoztam én együtt Szabolcsi Miksával az Egyenlőségben, épp azért mosolygok, ha a hazafiatlanság vádját akarják most ugyanott denunciózó szándékkal, kortesfogásból rámsütni. Szabolcsi Miksa harcolt a cionizmus ellen, belsőleg azonban amint többször hangoztatta, szerette a cionistákat, mint elszánt lelkes zsidókat. Ám belsőleg is utálta a mesümedet, aki ellen minden körülmények között és minden eszközzel küzdött. Ha valahol képviselőjelöltnek lépett fel, kiméletlenül leleplezte és egy ilyen alkalomból prófétai haraggal így írt ő a mesümedet támogató zsidók ellen: „Ő megrugdosta anyátokat és ti melléje álltok és segédkezet nyújtotok feléje?!“ Hevesen megtámadta Szabolcsi Miksa a hatalmas Kornfeld Zsigmond bárót és Chorin Ferencet, mert ott szerepeltek mint „jelen voltak“ egy kikeresztelkedett zsidó leányának esküvőjén. „Ilyen példával járnak elől Izrael nagyjai!“ — kiáltott fel. Egy másik alkalommal büszke önérzettel válaszolt „egy lemondó levélre“, amelyet alkalmasint egy kikeresztelkedett zsidónak barátjától kapott és kifejti a maga tiszta etikus álláspontját, mely nem rettent vissza attól, hogy emiatt néhány mesümed barátja vagy rokona „lemond“ a lapról.

„Ide tartozik — írja Szabolcsi Miksa — bizonyos szellem megbélyegzése is, mely napról-napra jobban pusztít, és amelyet a hátgerinc megtagadásának eddigi politikája dehogy akadályozott meg. Itt van például az Elek Pál esete. Pár nappal kitérése után ez az úr estélyt ad, melyre valószínűleg fogadásból, meghívta a zsidó pajtásait. És a zsidók megjelennek. Az előző héten elrugta magától Izrael hitét és pár nappal később tisztelg nála Izrael. Megnyerte a fogadást. A pap, aki meg-

keresztelte, afölött fejezhette ki előtte sajnálatát, hogy a kitértet kerülni fogják eddigi hitsorsosai és pajtásai: a zsidók. Mire a renegát azt felelhette: téved édes papom, Ön nem ismeri az én zsidó barátaimat. Fogadást ajánlok, hogyha meghívom őket magamhoz, pedig fejem nedves még a keresztvíztől, eljönnek, körülrajon-ganak, mintha mi sem történt volna. És úgy is volt. Elek Pál jól ismerte a maga Izraeljét. Megnyerte a fogadást."

„A renegát neve a zsidók között mesumed. Ön tudja mit jelent ez a szó? Azt jelenti: kiirtott. Önmaga irtotta ki magát. Kiirtotta magát felekezetéből, családjából, barátai köréből. Kiirtotta magát és a zsidók dehogy keresték barátságát. Dehogy hurcolták házukba. Sőt kerülve-kerülték. Tudták, hogy a mesumednél veszedelmesebb térítő nincs. Vagy nem tapasztaljuk-e ma is, hogy oly családban, melyből mesumed kerül ki, más mesumed is támad és ahová a mesumed bejut, ott terjeszti a smaddot, ami azt jelenti, hogy irtás, t. i. a zsidóirtás szellemét. Kerülték tehát nemcsak azért, mert arcul ütötte felekezetét, hitét, nemcsak azért, mert érdekből, hit nélkül vallott új hitet, hanem azért is, mert félték a smadd infekciójától. Ma a mesumed Respektperson és udvarát zsidók alkotják!"

„Ez ellen a céda szellem ellen elsősorban Önnek kellett volna kikelnie, azon az értekezleten. Csakhogy Ön akkor másról beszélt, arról, hogy — hosszúak a „Misebérachok!"

Igy írt a mi nagy mesterünk, Szabolcsi Miksa a régi, igazi Egyenlőségben. És valóban sajnálom, hogy Szabolcsi Lajos lapja ma már odáig jutott, hogy egyenesen a mesumedeknek csinálja a hosszú „Misebérach"-okat!!

Királykérdés — zsidókérdés.

A királykérdésből — hál' Istennek — mégsem lehetett zsidókérdést csinálni. Még azoknak sem, akiknek az a mesterségük, hogy mindenből furfangos agyafurtsággal zsidókérdést gyurjanak: békéből és háborúból, kapitalizmusból és kommunizmusból, forradalomból és ellenforradalomból. Voltak ugyan elegendő és bizonyára vannak, akik a megtépázott és önmagával vívódó nemzetnek ezt a legsúlyosabb problémáját is a demagógia gördülékeny vágányára szeretnék terelni. Hiszen hallottuk a hangokat, amelyek mögött Ézsau kezei ökölbe leselkedtek: „A lázadók zsidók! Zsidó hitközségek adták a pénzt a karlista propagandára! Zsidó vezérek vezették a királyi hadakat, Lehár, azelőtt Lehars és Ostenburg, azelőtt — Moravék!”

Milyen kényelmes megoldás! Ha a történelem ke-reke fordítva forgott volna, bizonyára ugyancsak siettek volna megállapítani, hogy a zsidók voltak azok, akiket a magyar nemzet hagyományos királyhűsége mint idegen fajt hidegen hagyott. És sokan, akik ma „szabadválasztó” széles mellüket döngetik, épp oly fregoli gyorsasággal vedlették volna le álkuruc bőrüket, mint amilyen sietséggel elfoglalták a kurzusban az iskola-igazgatói s egyéb vezetői állásokat azok a derék változó művészek, akik a kommün alatt mint „iskolavezetők” és egyéb „elvtársak” talpig vörösben jártak a forradalom mámoros útjain.

A kurzuslapok első győzelmi mámorukban most is

a zsidókat szerették volna diadalszekerükhöz kötözni. Akik „zsidó forradalmat“ kiabáltak, most „zsidó király-puccsról“ prédikáltak. A zsidók valóban érthetetlen fajzat. 1918-ban októberi forradalmat csinálnak és elkergetik a királyt és 1921-ben októberi puccsot szerveznek, hogy visszahozzák a királyt. Ez a destruktív szédelgés. Folyton rombolni és felforgatni, lázongani és forrongani.

De milyen naiv és nevetséges ez a szembeállítás, mégis mindig van tere a maszlaghintésnek és a hiszékeny nép között mindig akadnak, akik lépre mennek. A parasztok előtt már úgy állítják be a kérdést, mintha a zsidók azért kívánnák vissza a királyt, hogy véget vessenek a kisgazda-diktaturának és olcsóbb eladásra kényszerítsék az őstermelőt. És ugyanakkor a Bazilikában tüntető Károly-névnapi misére gyűlnek az ország mágnásai, akiknek pedig szintén volna valamelyes közüük az őstermeléshez! Az antiszemita hecclapok, a zsidógyűlölet eme lelkiismeretlen kalmárai, néhány nappal ezelőtt még azt üvöltötték kórusban, hogy a zsidók, ezek a hivatásos Messiásvárók, voltak a puccs első rajongói és ujjongói, mert hát ettől várták a keresztény nemzeti kurzus megdöntését, ami természetesen azonos a hazaárulással. És ugyanezek a lapok majdnem ugyanazon a napon, vagy legfőlebb egy napra reá arról panaszkodtak, hogy a templomok szószékéről karlista prédikációkat tartanak. Vajjon mely templomok katedráiról van szó? A panasz szerint *egy megváltó fehér galambpárról prédikáltak, amelyet gonosz emberek visszakergettek*. Tehát nem a két kőtábláról szónokoltak, amelyet a bűnös emberek összetörtek. Ebben az esetben gondolhatnánk a dohány-utcai zsinagógára épp úgy, mint a Szent István-templomra. Az egyik új lap pedig nyíltan megírta, hogy a *Jézus Szent-Szive templomában* folyt ez a karlista propaganda. — És Jé-

zus szent szívére talán csak nem mondhatják, hogy nem keresztény és nem nemzeti, — ha zsidó volt is!

A királykérdésből nem lehet zsidókérdést csinálni. A zsidóság nem ujjonghat sem itt, sem ott. „Ne örvendj Izrael, ne ujjongj a népek közt!“ — mondotta a judeai próféta. Ha a zsidóság szétnézett azok között, akik a puccsot tervezték és vezették, ott is láthatta ugyanazokat a férfiakat, akik azelőtt ezen az oldalon mint izgatók és felbujtók véres szájjal vitték a szót a zsidók ellen, sőt azokat is, akik nemcsak szót, hanem egyebet, súlyosabbat is vittek véres kezekkel. Sokan, akiket most mint „lábadókat“ minden nemzeti érzésből kivetkőztetve, pőren állítottak a közvélemény elé, azelőtt mint „nemzeti hősök“ bástyái és buzogányai voltak itt a kurzusnak — az „idegen faj“ ellen.

A zsidóságnak mint egésznek tehát nincs oka ujjongani sem itt, sem ott. A királykérdés nem zsidókérdés és semmiképp sem megoldása a zsidókérdésnek, melyben egészen más hatótényezők játszanak közbe. Láttunk antiszemitizmust királyságok és császárságok alatt, köztársaságokban és szovjetekben! A zsidóságnak nincs külön állásfoglalása ebben a kérdésben. A zsidóság igaza nem államformától függ, hanem az igazság diadalától, a jog uralmától.

Hogyan sztrájkoltak a tanárok?

Pedagógiai tragédia öt felvonásban.

I.

A hitközségi tanárok sztrájkja kétségtelenül nagy feltűnést keltett. Hiszen ilyenfajta sztrájk még nem igen fordult elő a pedagógia történetében. Kíváncsiak voltunk, hogyan folyik az élet a sztrájk tanyán? A sztrájk történetéből tudjuk, hogy volt már eset, amikor a rendőrség kénytelen volt a sztrájk tanyát felosztatni az ottani izzó hangulat és izgalmas események miatt. Elküldtük tehát munkatársunkat, hogy nézzen körül, mi ujság a tanárok sztrájk tanyáján? Munkatársunk csakhamar visszajött és a következő jelentést tette:

— Kérem, főszerkesztő úr, ez hallatlan! Elmentem a Wesselényi-utca 44. szám alá, ott van a polgári iskola, elemi iskola, főgimnázium és ott volna a sztrájk tanya is: a tanári szoba. Fülelni kezdtem az ajtón, ahonnan semmi nesz nem hallatik. Azt gondoltam, bizonyára kivonultak az utcára tüntetni. Halkan kopogtattam. Semmi válasz. Benyitok és nagy meglepetésemre ott ülnek a tanárok a nagy asztal körül valami írások fölé hajolva és engem egyikük sem vesz észre. Bizonyára valami szigorú utolsó ultimátumot fogalmaznak meg — gondoltam magamban. Hát, Istenem, mit látnak szemeim? — Minden tanár előtt egy csomó füzet. Iskolai füzet. Javítják az iskolai gyakorlatokat!

Igy sztrájkolnak a tanárok!

Nem akartam őket komoly pedagógiai munkájukban megzavarni, lassan lábujjhegyen kisompolyogtam a „sztrájk tanyáról“.

II.

Másnap éppen szombat volt. Ugy látszik, a sztrájkot szándékosan kezdték pénteken, hogy legfőlebb csak egy napot veszítsenek, szombaton úgyis szünet van és hogy vasárnapig sem intézik el az ügyet, arra gondolni sem tudtak. Elvégre régi talmudi sentencia: „Im én kemach, én Tora“, „Ha nincs kenyér, nincs Tóra“. Szabó Dezső barátunk ezt úgy variálta valamikor: „Éhes gyomorral nem lehet a Hymnust énekelni“. Vallásra sem lehet tanítani, ha nincs legalább száraz kenyér, már pedig a száraz kenyér kilója 120 korona és a hitközségi tanári fizetésből napi két kiló száraz kenyérre sem telik. Méltán arra gondoltak tehát, hogy 24 órán belül teljesíteni fogják azt a kívánságukat, hogy olyan fizetést kapjanak legalább, mint az állami tanító, aki szintén nem dúslakodhat koldusjövedelméből, de legalább száraz kenyérre telik. Ehelyett „hivatalos“ nyilatkozatokat kaptak a napilapokban, hogy a hitközségi tanárok jövedelme többszörösen felülmúlja a Weisz Manfrédét vagy Guttmann báróét, csak éppen hogy titokban tartják. Senki sem tud róla. Ők maguk sem. A sztrájkoló hitközségi tanárok nem adtak ki cáfolatot a hivatalos nyilatkozatra. Hogy miért nem? Péntek este és szombat délelőtt el voltak foglalva az ifjúsági istentisztelettel. Mert hát az istentiszteletet csak nem lehet elmulasztani! És rendeztek a szokottnál is áhítatosabb istentiszteleteket! Így sztrájkoltak a tanárok!

III.

Vasárnap volt a „sztrájk“ harmadik napja. Sztrájk is, meg vasárnap is, ilyenkor csak lehet pihenni. Jól esik egy kis vakáció annak, akit az Isten úgy szeret, hogy pedagógusnak teremtette. Vasárnap megint elmentünk a sztrájkanyára. Csak a fiú- és leánygimnáz-

ziumba néztünk be. Mindakét helyen nagy tömeg, férfiak, nők, tárgyalnak. Mi ez? Lázító, destruktív beszédek? . . . Dehogya is! Mindakét zsidó gimnázium igazgatója szülői értekezletre hívta össze a növendékek szüleit, hogy megbeszéljék az iskola és a szülői ház szorosabb kapcsolatait. Megtárgyalják a legújabb pedagógiai kérdéseket, felvilágosítják a szülőket a nevelés legfontosabb problémáiról. Lélekemelő értekezlet ez. Az igazgatók, a tanárok, a tanárnők boldogok. Gyönyörűen használták fel ezt a „szabad“ vasárnapi délelőttöt.

Igy sztrájkolnak a tanárok.

IV.

Vasárnap délután a hitközség előjárói és megbízottai magukhoz hívták a tanárokat és megígérték, hogy ügyüket minden erejükkel fel fogják karolni, de a főfeltétel, hogy azonnal munkába álljanak. A „sztrájkolók“ örülnek, mint a gyerekek, akik először indulnak az iskolába. Holnap megkezdhetik a tanulást! Holnap megint bemehetnek rendes tanításra az iskolába! Hála Istennek! Csakhogy már tanítani lehet. Mi lesz az igéretekkel? Majd megsegít az Isten!

Hétfőn reggel a tanárok boldogan megkezdtek a tanítást.

Igy sztrájkoltak a tanárok!

V.

Az ötödik felvonásba tartozik azután, hogy a sztrájk leszerelésének napján választmányi ülés volt a hitközség székházában. A választmányt főképpen a sztrájk miatt hívták egybe, de minthogy közben a „tanítók mozgalma“ (sic!) megszűnt, a legfontosabb tárgy az volt, hogy kinek az érdeme, hogy a „slemiel-mozgalom“ leszerelődött? Kinek az érdeme? Ez a fontos! Erről vi-

tatkoztak a legtöbbet. Ki szerelte le? Én, te, ő, mi, ti, ők? És majdnem hajbakaptak a nagyfontosságú kérdés fölött. Még az is, aki egy szóra sem érdekesítette eddig a mozgalmat, míg tüze volt, most magához akarja kaparintani a kihült hamu gesztenyéit. A tanároknak pedig közben egy fillérrel sem szavaztak meg többet, mint amennyit a munkabeszüntetés előtt már megígértek. A hivatalos jelentés beszámol 80.000 korona kezdőfizetésről.

— Havi? — kérdezte Schlanger igazgató jóhiszeműen. Mindenki reábámult, mintha valami lehetetlent mondana.

— Akárhány kereskedősegédnek van hetven-nyolcvan ezer korona havi fizetése! — replikázott Schlanger — és itt diplomás rabbikról van szó.

Persze, hogy nem havi, hanem évi 80.000 koronáról beszéltek. Ami alig 200 korona naponta. Hol az a művész, aki ebből akár csak száraz kenyérrel is el tudná látni a családját? Most kapnak még 100 korona pótlékot naponta. Most már a havi fizetésük elég lesz nem a hónap harmadikáig, hanem negyedikéig. De a fő, hogy a „slemiel-mozgalom“ le van szerelve és ami még annál is főbb, hogy kinek az érdeme!

Igen, ez a fontos, kinek az érdeme, hogy a pesti hitközség továbbra is kiadhat majd porhintő, parádés jelentéseket „nagyszerű és felülmulhatalan jótékonyságról“ és továbbra is zenghet szép frázis-strófákat a zsidó szivről és a pesti zsidóság páratlan jóságáról, amely meghagyja a vezetőket a vezetésben azért a bizonyos csepp „kóved“-ért, a saját rabbijait és hitoktatóit, a gyermekeinek tanítóit pedig továbbra is éhezni hagyja és ha itt-ott „megmozdul“ a jámbor pedagógusi fajta, gorombasággal és csalafintasággal, de mégis csak „sikerrel“ le tudják szerelni.

Igy sztrájkolnak a tanárok!

Beszéljünk egyszer a siberekről!

Megszoktuk már, hogy az antiszemita sajtó állandóan tele van az árdrágítókról és a láncosokról szóló siralmakkal. Nem is lenne szavunk ez ellen, ha egyformán mérnék ki a porciókat minden árdrágítónak és ha nem rágalmaznának meg olyan tisztességes kereskedőket is, akikhez a gyanunak még csak árnyéka sem férhet. Ma-holnap azonban már odajutunk, hogy a szakadatlan sajtóhadjárat által félrevezetett közvélemény minden kereskedőben árdrágítót hajlandó látni. Sőt a törvényhozás termében is hallatszottak olyan hangok, amelyek a kereskedelmet, mint káros, improduktív, élősdit foglalkozást tüntették fel. Ritkán hallunk ellenben arról beszélni, hogy a „produktív“ termelő, akár kisköz, akár gróf, négy koronát kér a tojásért, amit a tyuk neki ingyen toj, vagy harminc koronát a gyümölcs kilójáért, amit az Uristentől megáldott fa a kertjében neki ingyen potyogtat. *) Ez se nem láncolás, se nem árdrágítás, sőt még csak sibolás sem, mert ez a csekély 3—4 ezer százalékos haszon csak némi honorárium azért a fáradságért, hogy Budakesziről besibolja Budapestre. Ezzel szemben siber minden kereskedő, aki nem a kertjéből és nem a tyukóljából szerzi be az áruját, hanem a mai viszonyok között ezer kockázattal hozatja idegen országokból, messze határokról és juttatja el a nyájas fogyasztónak, akinek azokra szüksége van, miután pedig a kereskedő ezzel tölti életét, szeretne ebből meg is élni. Nem beszélünk azokról, akik nem létező árukkal kereskednek és nyereszkeskednek, akik tehát tényleges kereskedőknek nem tekinthetők s a gazda-

*) Ez akkor volt! 1919-ben!

sági életben hasznos munkát nem végeznek. De az antiszemita sajtó szokásos modorában az egész kereskedelmet mint destruktív foglalkozást beállítani, a legnagyobbfokú rövidlátás és gonosz könnyelműség. Az áruk közvetítésének, az áruforgalom nagyvonalú szervezésének az egész világon „világkereskedelem“, „világpiac“ és más tiszteletreméltó neve van. Mindenütt másutt tudják, hogy ez a nemzeti jólétnek egyik leghatalmasabb forrása, hogy a technika mai haladottságában, amikor az egész földet az emberi elme csodás alkotásaival egyetlen, korlát nélküli területté fogta össze, a tömegtermelés, a világpiac és a gyors szállítás által létrehozott kölcsönös árukicserélődés a lüktető gazdasági életnek nélkülözhetetlen vérkeringése, amelynek megállása esetén minden élet megdermed. Szögezzük le végre az igazságnak megfelelően a tényt: azok a magyar-zsidó kereskedők, akik a londoni Savoy-szállóban, a párisi Excelsiorban, a berlini Adlon-hotelben, a wieni Continentalban ülnek és telefonintézkedésekkel, levelekkel és táviratokkal, szikratávíron és repülőgépen továbbított diszpozíciókkal árukat tolnak Kinából Angliába, Angliából az Unióba, onnan Finnországba és Finnországból Magyarországra, akik Rotterdamból és Melbourneból árut dirigálnak Budapestre, azok igenis a magyar kultúra előretolt őrszemei, mert nekik köszönhető, hogy itt nem állt meg az élet e szomorú időkben, hogy bele tudtunk kapcsolódni újra az egész világ gazdasági vérkeringésébe, amely nélkül minden ország épp úgy elsorvadna, mint elsorvad az emberi testnek az a tagja, amelyet a vérkeringéstől elkötöznek. Nekik köszönhető, hogy ma Budapesten finom angol szövetek konkurálnak a selejtesebb más árukkal, hogy Helsingforsban készült finn papiroson nyomtatnak itt értékes könyveket, amelyeket viszont Amerikában vásárolnak jó dollárokért és ott tesznek tanuságot a magyar kultúra

életképességéről. És külön szögezzük le, hogy ha e „siber“ nagykereskedők túlnyomó része zsidó is, egészen természetes, hogy nem kapnak ingyen ellátást sem a londoni Savoy-hotelben, sem a párisi Excelsiorban, sőt még államköltségen sem üdülhetnek, hanem maguk teremtik elő ezer nehézség, kockázat között azokat a rengeteg összegeket, amibe az ilyen „élősdí“ kereskedelmi tevékenység kerül. Ez a kereskedelmi tevékenység pedig nemcsak nekik, sőt nemcsak a magyar zsidóságnak, de az egész országnak felbecsülhetetlen hasznára van, sőt a rend, a munka és a békés kibontakozás érdekében többet jelent, mint Buturescu-Budavári száz népgyűlési izgatása.

Természetesen nem akarjuk védeni azokat, akik a társadalomra nyilvánvalóan káros működést fejtenek ki, de meg kell mondanunk azt is, hogy nagyon nehéz a legális és illegális haszon között a határvonalat meghuzni és a kiadott rendeletek és intézkedések nagyrésze nemcsak a láncosok, de a tisztességes kereskedelem nélkülözhetetlen működését is megbénítja. Még inkább el kell ítélnünk azt a rágalmazó hadjáratot, amely minden válogatás nélkül az egész kereskedelmet támadja, azokat is, akik csak az élet törvényeit követik, de zsidók. A kereskedelem a mai gazdasági rendszernek egyik legfőbb tényezője, amit a nyugati államokban nagyra becsülnek, mert ismerik kulturális és politikai jelentőségét és tudják, hogy ez tette világhatalommá Angliát és az Egyesült-Államokat. Nálunk ugyanekkor pelengérre állítják e páratlan gazdasági organizmust, sőt egy gazdasági tárcát betöltő aktiv miniszter is dörgedelmes fillipikákat hallat ellene. Mert így kívánja a „kurzus“. Pedig a kereskedelem nem zsidó ügy. Nem kisebb magyarok hirdették annak nemzeti fontosságát, mint Széchenyi István és Kossuth Lajos, akik nem voltak se destruktívek, se zsidók!

Tollhegyről.

— Jegyzetek egyről-másról. —

Az sem volna csoda, ha így szóltak volna Goldbergerék . . .

Bizony az sem volna valami megfejthetetlen csoda, ha így szóltak volna Goldbergerék annak az ifjú és konstruktív mérnöknek, aki az ő régi és hírneves gyárukban állást kért. És akinek állítólagos elutasítása miatt pogrommal fenyegették meg az ország egész zsidóságát:

— Kedves ifjú barátunk, mi becsüljük és tiszteljük önt, tiszteljük az ön kedves kollegáit is, akik fajvédelemből kipofozzák a Goldberger-fiukat az egyetemről és műegyetemről, tiszteljük önöket, mert tudjuk, hogy önök meggyőződésből cselekednek és megbocsátunk önöknek a mi fajunkból származó Krisztus nevében, aki azt mondotta vala „bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.“ Szóval, mi nem haragszunk önökre, de viszont önök se haragudjanak reánk és ne kívánják, hogy éppen és pont a Goldbergerek alkalmazzák a Goldbergerek kipofozóit! Elvégre itt a Futura, itt a Hangya, itt a sok minisztérium, vármegye, város és egyéb kitűnő hivatal, akik tapsolnak a Goldberger-fiuk kidobásának, itt van Friedrich István okleveles mérnök úr, itt van Haller, Fangler, Taszler, Schassler, meg a fene tudja, hányan vannak, akik önöket a fajvédelem dicső tanaira oktatták, ezek mind gondoskodhatnak atyailag az önök jövőjéről, adhatnak önöknek állást quantum satis. De ha önök utálják a Goldbergereket mint fajt a főiskolákon, tartsák meg szíves utála-

tukban a Goldbergereket mint munkaadókat is. És engedjék meg, hogy a Goldbergerek viszont azoknak a ki-rugott, kipofozott, kivert, kikorbácsolt Goldbergereknek adjanak állást, akik részben itt az önök folytonos megalázása között, részben Bécsben, Prágában, Berlinben és Brünmben nyomorogva folytatják tanulmányaikat hősi elszántsággal. Önök ötvenen-hatvanan meglesik az éji sötétben azt az öt-hat kis Goldberget, akit a numerus clausus kegyelme szégyenfoltul meghagyott önök között, meglesik és nyájasan így szólnak hozzá:

— Pardon, kolléga úr, izraelitának méltóztatik lenni?

Persze, hogy méltóztatik. Önök meg méltóztatnak nekiesni nagy hősiességgel ötvenen az ötnek és véresre verik a kis Goldbergereket az éji homályban. A kis Goldbergereket, akiket önöknek lovagi védelmükbe kellene venniök, mert hiszen az *önök törvényének*; a numerus claususnak oltalma alatt állanak. Még a közép-korban is, ha valaki az ellenségéhez menekült és annak oltalmába ajánlotta magát, lovagias védelemben részesült. Az, hogy önök kiverték a zsidó fiukat az egyetemről, még nem olyan csunya dolog, mint az, hogy meghagytak maguk között öt százalékot, aztán nekigyürkőzik a kilencvenöt százalék és hősiesen megveri az öt százalékot. A lovagiasság azonban az önök dolga. Viszont, ne kívánják a Goldbergerektől, hogy ők kidobják az öt destruktív mérnöküket és helyettük alkalmazzanak kilencvenöt konstruktív „fajvédő” mérnököt . . .

Nem lett volna csoda, ha Goldbergerék így beszéltek volna. De nem beszéltek így, sőt kisült, hogy az egész Goldberger-ügy kitalált mese volt, újabb kitűnő alkalom arra, hogy a kilencvenöt százalék fajvédő véresre verhesse az oltalmuk alá helyezett öt százalék kis Goldbergereket.

„Kultura és faji hagyományok“

címen számol le a Virradat a magyar zsidóság szellemi munkájával. Eszerint az emancipáció után az első nemzedék: Kármán, Ballagi, Korányi még fenntartás nélkül asszimilálódott, míg Patai József porondra lépése és Kiss József újabb fejlődése jellemző tünete a zsidó öntudat erősbbödésének, „ami ellen — ha megmarad a maga passzivitásában — semmi kifogása nem lehet a saját kulturáját önmagából továbbfejlesztő keresztény magyarságnak“. És most jön a „de“. Tehát: De a zsidó öntudat nem maradt meg passzivitásában. Sőt elfoglalta a magyar szellemi élet legfontosabb pozícióit és Ignótus, Osváth, Hatvany, Fenyő stb. hadat üzentek mindennek, ami magyar faji tradíciókat konzervál. A cikk aztán így vonja le a végső konzekvenciát: „A zsidó Patai József szavait idézzük, amelyek a diktatura előtt pusztában hangzottak el: *Zsidók, ne törtessetek!* Megadjuk a zsidóknak, ami a zsidóké, de ők is hagyják meg nekünk a magyarság multját.“ Nem is volna e gondolatmenet ellen kifogásunk, ha nem tévesztené össze az okot az okozattal és a konklúzió csakugyan a praemissákból folyna. Kármán, Ballagi, Korányi asszimilációja egyéni, mondhatnók reális asszimiláció volt, annyira egyéni és annyira reális, hogy ketten közülök ki is keresztelkedtek. Ellenben minden költészet valóban faji hagyományokból és adottságokból táplálkozik és így egészen természetes, hogy Kiss József és Patai József a maguk zsidóságából merítettek költészetükben. Viszont azok a magyar zsidó írók, akik állítólag a magyar mult ellen küzdöttek, részben egy szebb magyar jövőnek jóhiszemű vagy képzelt harcosai, de semmiesetre sem akarták a zsidó multat vagy jövőt pajzsukra emelni, mert a zsidó multhoz sokkal kevesebb közülük volt, mint a magyar multhoz és a zsidó hagyományokat mindenesetre kevésbé ismerték, mint a

magyar hagyományokat. Itt legfőlebb egyéni harcról lehet szó, egyéni érvényesülésért, de nem faji érvényesülésért. Hogy aztán minden zsidónak egyéni érvényesülésében a zsidó faj bűnét vagy diadalát látják, az a zsidóság abnormális helyzeti tragikuma. Ahogy H. M. igen mélyen a magyar zsidóságnak *tragikumát* látja abban, hogy zsidók bolsevik vezérek lettek, ami persze szintén csak egyéni törtetés volt. Azért kell a zsidónak az egyéni törtetéstől is óvakodnia. Ennek a mohó ideges törtetésnek azonban egyik pszichológiai főoka éppen az, hogy sem kívülről, sem belülről — nem adták meg a zsidóknak, ami a zsidóké.

Megkaptam a forgalmiadó-ívemet.

Igen tisztelt Szerkesztő úr!

Örömmel értesítem, hogy a mai napon kézbesítették nekem a Hegedüs szimfónikus ajándékát: a forgalmi adó-ívet, illetve ennek bejelentőlapját. Nagy mohósággal olvastam el a „Tudnivalókat“, amelyekről az ív szeretettel és áldozatkészséggel kijelenti, hogy „*ezt a félívet az általános forgalmi adóra vonatkozó legfontosabb tudnivalók állandó tanulmányozhatása céljából a bejelentő fél levághatja és a maga részére megőrizheti.*“ Levágtam a félívet, szent erekllye gyanánt megőrzöm és azóta állandóan tanulmányozom. Éjjel-nappal egyebet se teszek, csak tanulmányozom, tanulmányozom, akár csak gyerekkoromban a Talmudot. De ennek a tanulmánynak a tengerében sem ismertem ki magamat. Sokat nem tudok belőle megérteni sehogysém. De különösen négy kérdés izgat nagyon. Négy kérdés, akár csak a közeledő Pészach szép Haggadájában:

1. Ma nistano? Miben különbözik az *őstermelő* a többi őslénytől, hogy ő fel van mentve a forgalmi adó

alól? Talán csak nem abban, hogy az őstermelő ősei legtöbbször nem Ábrahám, Izsák és Jákob ivadékaitól származnak?

(Apropos! Mire való az adóíven a *vallás*-rovat?!...)

2. Sebhol halélosz . . . Az összes őstermelők, akik krumplit, paradicsomot és mindenféle zöldséget termelnek és eladják drága milliókért mint Windischgraetz a burgonyát, nem fizetnek egy fillér forgalmi adót sem és én, aki szintén őstermelő vagyok, mert verseket termelek az agyamból éjjeleken át, kénytelen vagyok sóvány honoráriumom után lenyelni a forgalmi adó keserű fűvét . . .

3. Miben különbözik az a szövetkezet, amelyben csupán őstermelők a tagok, attól a szövetkezettől, melynek ősisraeliták a tagjai? Miért van az előbbi felmentve a forgalmi adó alól, úgy hogy a falusi fogyasztási szövetkezet boltja nem fog forgalmi adót fizetni, ellenben a falusi zsidó boltos igen? (A zsidó boltos azért a 1½ százalékos különbözet dacára is olcsóbb lesz! Szerk.)

4. Ma nistano? . . . Az én apám őstermelő szomszédja, a kisgazda őstermel annyiit egy év alatt, hogy egész életén át sem tudná egyedül elfogyasztani; ezért *kénytelen* szegény eladni búzát 300.000 koronáért, rozsot 250.000 koronáért, árpát 120.000 koronáért, kukoricát 80.000 koronáért, szőlőt 25.000 koronáért, 20 disznót 100.000 koronáért, 120 libát 120.000 koronáért,*) 1000 tojást 10.000 koronáért stb. stb. Kénytelen eladni, mert hát egyedül nem eheti meg. Forgalmi adót ellenben mindebből egy fillért sem fizet, mert ő őstermelő. Ellenben az én apám, aki ugyan a faluban ősfűszeres, köteles abból a néhány pengőből, amit hajnaltól éjjelig verejtékes munkával beszed, pontosan forgalmi adót

*) Ez akkor volt, ma egyet ad el ennyiért.

leróni, sőt, ha boltjából bevisz egy heringet, vagy egy darab sajtot vacsorára, „köteles a forgalmi adó alapjához számítani a saját vállalatából a háztartásban való fel- vagy elhasználás céljából elvett áruk értékét!” Pedig, ha az üzletünkől megesszünk valamit, az árut legföljebb a gyomrunkba forgalmaztuk és inkább ős-termelők vagyunk ekkor, mert testünk táplálkozására kellő kalóriákat termelünk magunkban . . .

Bocsánatot kérek, igen tisztelt Szerkesztő úr, hogy a negyedik kérdés olyan hosszúra nyult, de ez a legfurcsább.

Tisztelő hive:

Egy ifjú zsidó poéta.

Jezsaiás próféta mint pesti rabbi.

„Mint a képviselőtestület tagja, megkaptam a Pesti Izr. Hitközség rabbiságának most született „szervezeti szabályzatát”, amely igen sok bölcs dolgot tartalmaz, bár egészben véve nem tudom, hogy minek volt erre szükség. A jó rabbinak nem kell szervezeti szabályzat, mert azt „szabályozza” a zsidóság évezredes tradíciója és hivatásának tiszta etikája, a rossz rabbit pedig hiába akarják szervezeti kötelmekkel guzsba kötni, azon ugysem segíthet semmi. Szerintem „a rabbiság feladatait és jogait” meghatározzák a régi zsidó törvények és ha a rabbi azokat nem tartja be, akkor hiába csinálnak számára új, fél-zsidó törvényeket. De, ami legjobban ütötte meg a figyelmemet, az a 34. §., amely szerint „a rabbiság tagjai kötelesek szombaton és ünnepnapokon az előljáróság és a rabbi által megállapított rendszer alapján hitszónoklatot tartani.” Az én felfogásom szerint a rabbinak nem az előljárósággal egyetértőleg megállapított rendszer alapján kell prédikálnia, hanem minden előljáróságtól függetlenül a zsidó hit és erkölcs rendszerének megfelelően. És nincsen tudomásom arról,

hogy valaha is a nagy rabbiknak az előljáróságok irták volna elő a prédikáció rendszerét! Egyenesen visszaszító azonban a 34. §. utolsó bekezdése, amely szerint *az előljáróság kiköti, hogy a rabbiknak nem szabad a szószéket politikai tartalmu, vagy személyek ellen irányuló polémikus célú fejtegetésekre felhasználni.* Ez a paragrafus teljesen alárendeli a rabbit a könnyen változó mindenkori előljáróság felfogásának. És ha a neolog rabbi eddig sem mert valami tulságos energiával bizonyos előljárók tulkapásai és illetéktelen beavatkozásai ellen fellépni, ez után a „kikötés” után még jobban le lesz kötve a keze. Mert hiszen az előljáró urak bármikor mindenre reáhuzhatják, ha az ő felfogásukkal ellenkező nézetet mer vallani a szószéken, hogy az „személyek ellen irányuló polémikus célú fejtegetés.”

Tegyük fel, akadna előljáró, vagy valamelyik más nagy befolyású gazdag zsidó, aki olyan eszméket hirdetne, amelyek a zsidóság hagyományaival teljesen ellentétben állanak, mondjuk példának okáért, hogy bizonyos előljárók mozgalmat indítának, hogy *a szombatot vasárnapra tegyék át*, vagy hogy *a vegyes házasságot a hitközség hivatalosan szankcionálja* és a rabbi a zsidóság gyökerét megtámadó eszmék hirdetői ellen a szószékről prédikálna, akkor csakhamar meg lehetne indítani ellene a fegyelmi eljárást, hogy „személyek ellen irányuló polémikus célú fejtegetéseket” visz a szószékre.

Ez a „guzsparagrafus” tehát a szónoklatgyári hivatalnokká degradált neolog-rabbinak eddigi csekély függetlenségét is teljesen illuzórássá teszi.

Az orthodox rabbi ma is feláll a szószékre és morált prédikál és a régi próféták szellemében korholja a hitközségi tagokat és előljárókat egyaránt vallástalan életmódjuk miatt, tehát erősen „személyek ellen irányuló polémiát folytat” és a tisztelete csak nagyob-

bodik és fokozódik azoknak a szemében is, akiknek bátran meri hirdetni az igazságot.

Egy pillanatra elgondolom, hogy ha *Jezsajás próféta* ma feltámadna és mondjuk, tudna szerezni annyi protekciót magának, hogy megválasszák egy nagy hitközségben főrabbinak, felmenne a szószékre, ott elmondaná az ő régi, ismert „hitszónoklatát“, amit ma már az iskolásgyermeknek is tanítanak: „Mit tapossátok az én csarnokom udvarát? mit hajlongtok fejetekkel mint a nád? Kezeitek gonoszsággal vannak tele. Tisztuljatok, távolítsátok el cselekedeteik rosszaságát“, stb., stb. És akkor, az előjáróság azonnal jegyzőkönyvet vétetne fel, hogy Jezsajás főrabbi „személyek ellen irányuló polémikus célzatú fejtegetésekre“ használta fel a szószéket és irgalmatlanul elcsapnák az őszinte szavú és lángoló szívű prófétát.

Ime, ez a haladás. Mert hiszen évezredekkel ezelőtt Jezsajás, Jeremiás nemcsak az akkori „előjáróság“ ellen, hanem még a király ellen is szabadon szónokolt és még a királyi hatalom sem mert lesujtani a szent emberre, aki meggyőződését hirdeti. Ma azonban persze nem kell meggyőződés, csak szép sima beszéd. És ha így megy ez tovább, majd idővel a 34. §. értelmében „a hitközségi előjárósággal megállapított rendszer szerint“ a rabbinak minden szombaton és ünnepnapon szépen megstilizált dicshimnuszot kell majd zengenie az elnökök és előjárók halhatatlan nagyságáról.

Három arckép alá.

— *A Mult és Jövő havi folyóiratának új megjelenésére
és tízéves jubileumára.* —

Elém tettek egy megfelebbezhetlen szerkesztőségi határozatot: Tíz éven át a munkatársak engedelmeskedtek a szerkesztőnek, de a jubiláris számnál, mondják, fordítva van rendjén. És elémbé tették három régi képet. Tessék szöveget írni alája. Igen, szöveget. És reá nézek a három képre és káprázatos víziók lépnek elémbé. Mint a próféta látomásában, sűrű ködfátyol mögül halvány rejtelmes alakok bontakoznak ki. És megszólal egy hang: „Embernek fia, vajjon tudod-é, kik ezek?” És megforgatom az emlékezet köszörűkövét és szikrák pattannak ki és belevilágítanak a homályos ködbe.

Emlékszem. Kis vidéki városka gettójában görnyedt egy nagy foliáns fölött. Talmud volt-e, vagy későbbi kommentár, ki tudja még, de barátja volt és lelke élt benne. És hívta, hívogatta a messze város, mely úgy élt az ifjú képzeletében, mint egy tündéri Ninive, mint egy keleti csoda. A hömpölygő folyam mentén hatalmas paloták emelkednek a magasba és egy titokzatos nagy kapu alól misztikus alakok lopóznak ki, földigérő fekete ruhában surrannak végig a néma hársak közt és hiuz szemekkel lesik, nem jön-e feléjük ifjú ember, kinek arcán még Isten ábrázata ragyog? És csábítják, csalogatják és leviszik a titkos rejtekhelyre és lecsillapítják éhségét tiltott eledellekkel és szomjúságát tiltott tudománnyal. Aztán kiküldik: Menj és rontsd Izraelt!” Így vésték az ifjú képzeletébe a szeminárium városát és a lelke borzadozott. De e város mint egy óriás Lilith, kinyújtotta karjait és magához ölelte. És az ifjú felocsudott álmából, kinyitotta

szemeit és látta, ime nincs itt csoda, csak verejtékes vergődés, nincs itt varázslat, csak szemfényvezetés, nincs itt titok, csak szomorúság, szegénység és szolgaság. Kemény fekhelyükön siratják éjjel a napot és lihegik nappal az éjt. És amint kalaplevéve járt az utca kemény kövén, valami mély bánat nehezült a szívére. Szomorúan ült Bábel vizein. Sűrű haját az ég felé borzolta, nemrég csak oldalt a halántékain lengethette lehullámzó két fürtjét a szél, most a homloka fölött ágaskodott ifjú oroszán-sörénye; hadd nőjjön minél magasabbra, minél magasabbra! A szél dagasztotta vékony kabátját, mint valami vitorlát, a nyakán a fekete csokor két szárnya mintha repülni készülne a végtelenbe. Szűk kis szobában, valahol künn a külvárosban, a Gát-utcában lakott ötödmagával. Asztalfiókjában héber verseket rejtegetett és várt és várt . . . Egyszer, amint iskolatársaival sétált, szemük elé ötlött egy hirdetés: „Hat miniatűr fénykép egy koronát! A lelkéért ugyan egy egész hónapon át csak tiz koronát kapott, de ebből is szabad áldozni egy koronát — a halhatatlanságért. — Emlékszel-e még a képre? Te voltál-e az?

És jött a másik kép. Az ifjú férfiúvá érett. Nagy tervek, nagy ideálok. A népért, az örök Népért, az örök bolygóért. Szépnek találni mindent, mi belőle sugárzott, nagynak, mi belőle sarjadt, illatosnak, mi belőle áradt. És így feltárni mindent a világ előtt, a népnek: „Jertek és lássátok, ez mind a tietek. A szépség üdítő forrásai, patakjai és folyamai zúgnak itt, nem kell idegen forrásokhoz zarándokolnotok“. És feszült idegekkel fogott a hódító munkába és zsidó szépségekben ittasult lélekkel indult a töretlen útra. És közben hulltak, hullottak a hajfürtök, mint a nyárfalevelek az úton és egyre gyérült, gyérült az oroszán-sörény . . . Emlékszel-e még a képre? Te voltál-e az?

És a harmadik kép . . .

Zug az erdő, hull a levél.

Kopasz tölgyek

Rám röhögnek:

Íjju! hová lettek türtjeid?

Varju károg, kacajja kél,

Oh, az álnok

Csalta álmok!

Oh a balga, dőre hit!

Vad kikircsek föl-kibujnak

Ezer kehely

Mérget lehel,

Íjju! hová lettek türtjeid?

Tövisbokrok rámborulnak,

Oh, be bágyadt

Büszke vágyadt!

Oh, a balga, dőre hit!

Göggel túr a bus vakondok,

Apró szeme

Gúnnyal tele.

Íjju! hová lettek türtjeid?

Oh a turás! . . . kába gondok! . . .

Vágygyötörte

Órjas törpe,

Kit még égi láng hevít?

Emlékszem, gyermekkoromban apám házában láttam egy képet, mely az emberi életet ábrázolja. Fellemenő lépcsőzeten áll az ember különböző korszakaitban, tiz-tiz évvel gyarapodva felfelé és fogyva lefelé. Mindegyik kép alatt egy kis héber vers volt. Ekkor nem tudtam még, később megállapítottam, hogy Abrahám Ibn Ezra nyolyszáz éves verse ez. „Madrégosz snausz hoodom.“ מדרגות שנות האדם „Az ember éveinek fokai“ a címe és folyton az elmúlás rezignációs

refrénjéhez visszatérve, leírja egy-egy versszakában az emberi élet egy-egy szakát. Az anyja emlőjén pihenő kisdedit, az apja vállán lovagló becézett gyermeket, a minden kötelék ellen lázadó húszévest, a szerelem hálójába esett harmincast, a gondoktól terhelt küzdő negyvenévest, a hiúságok hiúságára eszmélő, mindent mindegynek valló ötvenest, a gyengülő testű hatvanast, az összegörnyedt hetvenévest és a gyermekeinek is már terhére való nyolcvanévest. Böcklin és Lesser Ury triptichonjának elég három fokozat az egész életre. Három kép egybeolvadva. De a költő előtt a nyolc is oly kevésnek tűnik! Szinte minden nap, minden óra, minden hangulat új kép, amely gyakran percenként változik, elrobban a szemeink előtt és eltűnik örökre.

Hol van a kép, amikor a boldogan ragyogó gyermeknek csodálatos meséket mesél az édes anyja szent könyvekről és szent férfiakról?

Hol van a kép, amikor a tízéves gyermeket az apja elviszi Hevesből Szabolcsba, a messzehírvű chéderbe és a fiú arca lángol az örömtől, hogy ennyi Tóra jut neki osztályrészül?

És hol van a kép, amikor a gyermek idegen asztaloknál eszi a Golusz kenyerét, melyre sokan még a keserűség sóját hintették?

És hol a kép, amikor a fiú alig érte el a törvény fokát és a nagy rabbi, a kabbala mestere a házába fogadja a fia mellé, kivel együtt merülnek el a szent könyvekbe hajnalokban és hajnal előtt?

És hol a kép, mikor az ifjú forrongva és lázadózza le akarja vetni láncait.

*És érzi, ereje hogy fogy hídba . . .
S két szeme, mely minden-látásra termett,
Mely láthatná az egész dus világot,
Fagyosan, szomjan semmiségbe dermed
És elsötétül és semmit se látott . . .*

És hol a kép, melyen a jesivából menekült érettségiző ifjú büszkén együtt ül tanáraival, a piaristákkal? És a kép az indexből, az egyetemről a súlyos pályaválasztási harc után, melynek végén diadalmaskodott az ideál: a generációt nevelni. Oh pedagógia, mit az istenek is gyűlölnék! És a kép, amelyen az ifjú már fent ül fanyar mosollyal a „mesterek” között és lábai előtt az éretl, sokszor túlérlett tanítványok?

Hol a kép, amikor a poéta a Tudomány babérjai után nyul és szomjú szívvel, aszkéta lélekkel foliánsok és pergamentek közé temetkezik.

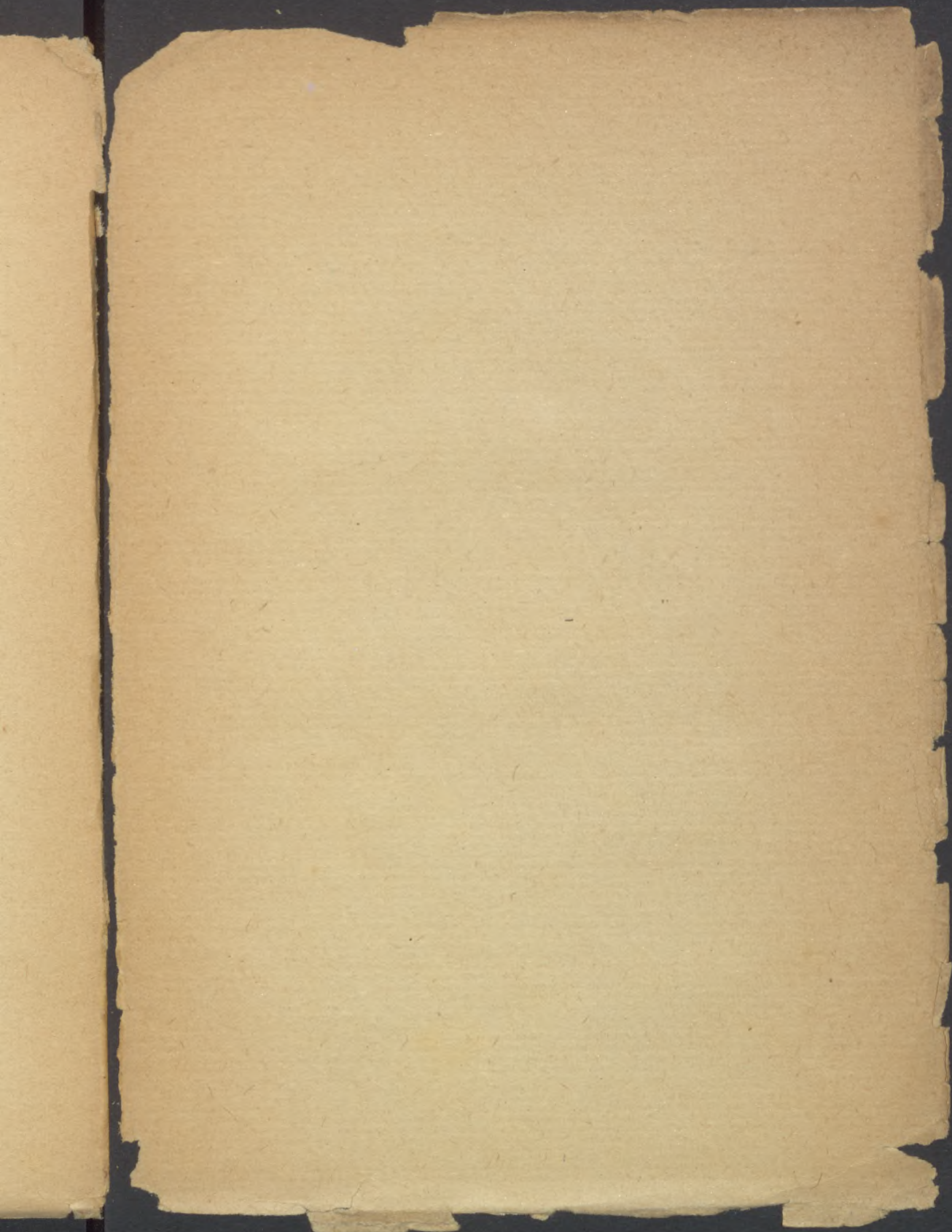
*Rég eltűnt élet romjai közt járva
Foszló hálókát sző, miként a pók?*

És hol a kép napkeleti pálmás ligetekben, a Libanon cédrusai között, a Jordán-parton, a Sárón-völgyében, az Olajfák hegyén, a virágos út Sulamithoz, az Énekek Énekének forró látomásaival:

*Felöltöm fehér főpapi palástom,
És megállok a Templom udvarán:
Jövel Arám!*

És hol a kép, mit a „nagy idők” káosza, népek gyűlölködése és öldöklése vetített vászonra, reáárnyalva a gond és féltések sötét felhőit?

És hol a többi kép, mind, mind? A „Visszatérés a zsidósághoz”, örök békéről álmódó szent prófétákhoz és poétákhoz. És a nagy vászon, a „Menekülés a politika elől.” Amikor felvillant a valóság, hogy a politika mindenütt hamisság, ámitás és önámítás viaskodása, mulandó embereknek mulandó játéka. És az elcsigázott lélek csak egy nyugvópontot talál: az Istentől ihletett művészetet. Egy dal, egy akkord, egy vers, egy ima, egy ecsetvonás, egy vésőfaragás, egy gondolat — ez a Halhatatlanság birodalma. A többi mind a Halálé . . .

Korvin Testvérek Budapest.

— (ІД) (Ш) — — — — — (ІД) (Ш) Д ННІ КТІІ